Bárka XXXIII. 2025/IV.

Irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat

T A R T A L O M

3 **VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ**
Ördögszekér, A háború négysorosai: Borral emlékezni, Vén züllött, Az ember, Béke, Ádám, Nem vagyok — versek

6 **LACKFI JÁNOS**
Felhőnéző, Szégyenvers — versek

8 **SIMAI MIHÁLY**
Haiku, Metszek hazát, Pótérettségi tételek, Arcok, érmek, Van tovább, Tavasz-haiku, Mozgószobor, A kérdések kérdése — versek

11 **MÁRTON LÁSZLÓ**
Hópehely, a barcelonai albínó gorilla — kisregényrészlet

15 **P. NAGY ISTVÁN**
Anyaföld — vers

18 **KÜRTI LÁSZLÓ**
látkép, nyaralás, bizalom — versek

20 **VERES TAMÁS**
Áldással dorgállak — szonettkoszorú

27 **BARNÁS FERENC**
A tenger Boetungánál — regényrészlet

31 **OLÁH ANDRÁS**
eltévedt pillanat, mintha élne — versek

33 **BÍRÓ JÓZSEF**
Életvonal, Megérkezés — versek

35 **FARKAS GÁBOR**
ereszkedés, stroke, mama — versek

37 **BÉRCZES LÁSZLÓ**
Diéta — novella

39 **LÁRAI ESZTER**
Baleset, Halál után, Követlek — versek

41 **KUGLER VIKTOR**
noé, mózes, sámson — versek

43 **SZITA SZILVIA**
Játék, Beavatás, Rebeka — versek

46 **ACSAI ROLAND**
Azt mondják — novella

48 **ILYÉS KRISZTINKA**
Rövidzárlat, Mária küzdelme — versek

50 **MELIORISZ BÉLA**
Jártunk arra, Mindig ég, Talán már — versek

PAPÍRHAJÓ

53 **KISS OTTÓ**
Lesz neki, Mit mutat magából?, Zöldségeket beszélek, Ma trükköket csináltam, Nagycirkusz, Hónapsoroló, Erősék — versek

56 **HALÁSZ BÁLINT**
Hogyan lehet csodát tenni — mese

58 **SZEPESI DÓRA**
A művész és az olvasó közösen írja a történetet – *Kép(es) a könyv. Tanulmányok a csendeskönyvekről* — kritika

MŰHELY

61 **UJVÁRY GÁBOR**
„A háború után a magyar kultúra minden követ Te raktad le" – *A 150 esztendeje született gróf Klebelsberg Kuno munkásságáról* — tanulmány

67 **VAJDA TAMÁS**
Klebelsberg Kuno szerepe az Alföldkutatás megindításában — tanulmány

74 **L. SIMON LÁSZLÓ**
A jazz primitív melódiája – *Klebelsberg Kuno és a művészet* — tanulmány

*

78 **ABAFÁY-DEÁK CSILLAG**
Szív nélkül semmit – *Keserü Ilona művészetéről* — tanulmány

83 **KÖLÜS LAJOS**
Szabad voltam, és most is az vagyok – *Keserü Ilona művészetéről* — tanulmány

SZÍNHÁZ

87 **GYÜRKY KATALIN**
Újra régi fényében az OSZT – *A szolnoki Országos Színházi Találkozóról* — tanulmány

FIGYELŐ

93 **KOLOZSI ORSOLYA**
Kései sirató – *Grecsó Krisztián: Apám üzent* — kritika

96 **KOPRIVA NIKOLETT**
A demens társadalomtól Isten íróasztaláig – *Kemény István: Lovag Dulcinea* — kritika

99 **BARÁTH TIBOR**
Álmok, angyalok – és a háború – *Kopriva Nikolett: Kővé zsugorodott ország; Talán vagytok* — kritika

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ ◀

(Tiszaújlak, 1951) – Mezővári

A háború négysorosai

Béke

Majd béke lesz. A hősök majd mesélnek,
de szirénák szaggatják még az éjszakát.
Neverd meg, Uram, a szelet ki vetette,
s jelöld meg érinthetetlen homlokát.

Nem vagyok

Nem vagyok Isten rokona,
s ezeket irván vétkezem.
Keblem a kétségek hona –
kezemre csaphatnál, Istenem.

Az ember

Varázsütötten, tétován,
gyámoltalanul áll ma itt.
Fejenél drónok donganak,
beköpik legszebb álmait.

Vári Fábián László

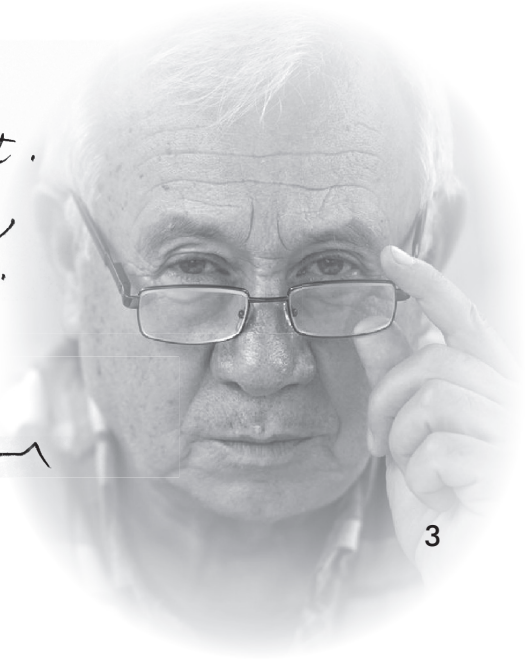

Ördögszekér

Ördögszekér, ördögszekér,
honnan hajtott ide a szél?
Hol edzették tengelyedet,
s programozták drónlelkedet?
Míg a hadak útját róttad,
hány lánctalp szakadt le rólad,
mit ír minderről a gyarló,
füstös fedélzeti napló?

Számoltad a mérföldeket,
hánnyal taszított a hátszél?
Hány reaktív lövedéktől
mentett meg a homlokpáncél?
Mily poklokon űzött átal
haduradnak tűzostora,
mennykőparádék idején
hány kocsisod veszett oda?

Ördögszekér, ördögszekér,
Donbász felől jött az a szél,
nyolc égtájból éppen ide,
hol ezret ver a föld szive.
Előbb-utóbb csak meghasad,
befogadja a sok vasat,
elsiratja Ukrániát,
eltékozolt sok szép fiát.

A HÁBORÚ NÉGYSOROSAI

Borral emlékezni

A tegnap még összerakható,
a tegnapelőtt már nehezen.
Borral lehetne emlékezni!
Fiúk, leszünk hozzá elegen?

Vén züllött

Haza tart az ősz, a vén züllött tehén,
de el sem éri már talán a telet.
Véres tejcsorgás jelöli nyomát.
A vágóhíd sokkal közelebb lehet.

Az ember

Varázsütötten, tétován,
gyámoltalanul áll ma itt.
Fejénél drónok donganak,
beköpik legszebb álmait.

Béke

Majd béke lesz. A hősök majd mesélnek,
de szirénák szaggatják még az éjszakát.
Nevezd meg, Uram, a szelet ki vetette,
s jelöld meg érinthetetlen homlokát.

Ádám

Halállal szemben, szirtfokon.
Elvesztetted szép Édened.
A földtől elrúgnád magad?
Lelkedet kéne védened.

Nem vagyok

Nem vagyok Isten rokona,
s ezeket írván vétkezem.
Keblem a kétségek hona –
kezemre csaphatnál, Istenem.

2025. június 23.

Felhőnéző

Ember vagyok.
Az ember nézi a felhőt.
Mit jelent felhőt nézni?
Azt, hogy nem vagyok hasznos.
Hogy nem vagyok jelen,
pontosabban mások számára
nem vagyok jelen,
vagyis nem kapcsolódom,
vagyis nem irányzom érzékeimet
éppen senki emberfiára,
egyedül a felhőket issza be
szomjasan a figyelmem.
Pontosabban inná be,
de hát a felhők beihatatlanok,
emberi figyelemmel legalábbis,
túlnőnek rajtam, túlcsordulnak,
tán csak az Isten figyelme
tudja ezt mind befogadni,
nem csodálkoznék, ha ő is
rendszeresen kiülne
az égi veranda nyugszékére,
vagy éppen teraszon, függőágyból
nézné a fékezhetetlen fantáziája
alkotta felhőtornyokat, fátylakat,
ködöket, torlaszokat, nyúlós pamacsokat,
légies pihéket, és csak csóválná
fejét a gyönyörűségtől, vagy annyit
mondana bólintva, mint a teremtés
első napján, na, ez jó, ha valami, hát ez jó,
mondható-e vajon a jóságnál több és más
a felhőkre, ezekre a gondolatömlenyekre
és érzelempamacsokra, ezekre a foszlós
tűnődésekre, gumósodó lelkigubancokra,
formálódnak és átalakulnak,
sűrűsödnek és hígulnak,
eltűnnek és feltűnnek,
leereszkednek és tovarobognak,
megszállják a tájat vagy árnyékot vetnek rá,

vannak és nincsenek, vannincsenek,
nincsvannak, vancsenek és ninnak,
csak felhősödő szavakkal lehet
valamennyire elcsípni lényegüket.
Aztán lehet, hogy nem is szükséges
elkapni őket, hisz elkaphatatlanok,
ők kapják el a szemlélőt,
megkapóak, bármire kaphatók,
de teljesen sosem kaphatom meg őket,
részesülhetek belőlük,
részegülhetek tőlük,
részletezhetem őket,
hiszen ember vagyok.
Ember, aki a felhőket nézi.

Szégyenvers

Biztosan kicsi a pöcök. Szégyen.
Nem voltál még nővel, köcsög? Szégyen.
Péppé vered? Tán nem mered? Szégyen.
Semmi izmod, hülyegyerek! Szégyen.
Elpirultál, mi vagy te, lány? Szégyen.
Itt bőgsz nekem, béna puhány! Szégyen.

Köhögsz a cigitől, gyökér? Szégyen.
Miért nem iszol, vakegér? Szégyen.
Hogyhogy egy nővel beéred? Szégyen.
Ha ezt elmesélem, véged! Szégyen.
Fos a verdád, te szuperagy! Szégyen.
Nem nézel pornót? Buzi vagy! Szégyen.

Megalázott a főnököd? Szégyen.
Nemet mondott? Legyen tököd! Szégyen.
Neked az asszony parancsol? Szégyen.
Ugorj fejest, gizda pancsol! Szégyen.
Focitól a hideg kilel? Szégyen.
Férfi vagy te? Mit lelkizel? Szégyen.

Seggarc, nyisd már ki a pofád! Szégyen.
Fizess meg egy jó numerát! Szégyen.
Keményebben fogd a fiad! Szégyen.
Elhagytak, mert gáz pasi vagy. Szégyen.
Ez karóra? Igénytelen! Szégyen.
Tőled kifordul a belem. Szégyen.

Haiku

(in memoriam Hamvas Béla I.)

Mindennap
a Teremtés
Hajnala van

Metszek hazát

(a zseniális erdélyi, szegedi, majd londoni Mester,
Budai György emlékére)

Isten hozzád, Szivárvány havasa!
Tőből lemetszett ország, elrabolt haza!
Mikes lehetett ilyen egyedül.
Mindig a tenger mormolása,
mindig idegenül…

Hull a vérem, Szivárvány havasa.
Hányszor aláz még porig a Soha!
Erdély, ki voltál
fényemnek fénye,
lerontott, drága oltár,
légy Te
képzeletem első-utolsó menedéke!

Ím, kétszeres száműzött világ-árva,
zuhanok szárnyszegett madárként
anyanyelv-igékbe, balladákba.
Metszek hazát gyönyörű,
szívem-gyökerű fákba.

Szeretettel köszöntjük a kilencvenéves költőt. Kívánunk neki jó egészséget és töretlen alkotókedvet.

Pótérettségi tételek

a IV.C tablójához
(1949–53, Erkel Gimnázium)

El-eltűnődöm… mígnem eltünök.
Akár ők, az előttem eltűnők…
Lesz-e pótérettségi találkozónk?
Örökbe fogad-e minket az Örök?

Arcok, érmek

(Tóth Sándor szobrász- és éremművész emlékére)

Arcotokon tapogatódzom, mint a vak.
Isten rejtelem-arcát szeretném kitapintani.
Keresem az Embert,
ki még tud és mer
egyben-másban Rá hasonlítani.
Kinek tudatát még nem mérgezték el
a Nagy Romlás bomló virágai.

Van tovább

Miért rakják az égig
zöld tornyukat a fák?
Tudják, vagy csak remélik:
onnét is van tovább?

Mért keringnek a holdak,
és a holtak miért
hogy oda vándorolnak,
lopott fényt élni még?

Ki surran rajtam át, és
hagyja bennem magát,
--- s tanít, hogy ne csak árnyként,
örökbe emelő szárnyként
is lássam a halált?

Tavasz-haiku

(in memoriam Hamvas Béla II.)

A virágzás
megszöktetett
Édenkert

Mozgószobor

(a Fekete Pál-emlékmű alapkövére)

Egy szobor jár az Andrássy úton
döngő léptekkel véges-végig.
Hátának szegezett géppisztollyal
lépked mögötte ruszki szoldát.
Morajló tankoszlop mögöttük.
Megy a szobor az Andrássy úton…
s az a lövésre kész hadosztály
szétfoszlik az idők ködében…
Ő csak megy az Andrássy úton.
Nyugodtan, mert a várost megmentette.
Nem lép föl semmilyen talapzatra.
Történelem már, bronzba öntve,
úgy is, ha a hálás utókor
hálájából most nem telik bronzra.
Kiállt. Küzdött. Hű volt halálig.
Legyőzhetetlen. Halhatatlan.
Mint élő lelkiismeret,
megy és megy az Andrássy úton
döngő szoborléptekkel véges-végig.

Hová tegyem le koszorúmat!

A kérdések kérdése

…mért ítél halálra az Élet?
--- nem kérdem már, Uram, semmit se kérdek.
Csak egyet szeretnék tudni már:
milyen életre ítél a halál!

Hópehely, a barcelonai albínó gorilla

Egy készülő kisregényből

A Hópehely nevű fehér szőrű gorillát egy Jordi Sabater Pi nevű spanyol állampolgárságú, katalán nemzetiségű autodidakta biológus vásárolta meg egy joruba földművestől Spanyol-Guineában, amikor 1963 tavaszán nemesfák után kutatott a Kristály-hegység (Monte de Cristal) északi nyúlványainak tövében. Hosszú volna most elbeszélnem, hogyan vitte magával az albínó gorillakisfiút szülővárosába, Barcelonába, ahol negyedszázaddal korábban, a polgárháborúban a köztársaságiak oldalán harcolt, és milyen megfontolásból ajándékozta Hópelyhet a barcelonai állatkertnek. Elég annyit mondanom, hogy Hópehely – aki, nevét meghazudtolva, nem hópiheként libegett, hanem két és fél mázsás hím gorillaként nehezedett az újkeletű spanyol demokrácia talajára – az állatkert, a város, a régió és a tartomány kedvence volt évtizedekig, és egyszerre testesítette meg az Őfelsége, I. János Károly spanyol király iránti alattvalói lojalitást, valamint a katalán hazafiasságot. Elfogadta volna Katalónia függetlenségét, valamint a spanyol-katalán perszonáluniót is, de erre irányuló nézeteit sohasem hangoztatta.

Hópehely, betöltve negyvenedik évét, és betelve az élettel, 2003 őszén fog meghalni. A halál oka előrehaladott bőrrák lesz, amelyet az állatkert munkatársai az utolsó pillanatig titkolni fognak a közönség előtt. Addig is, amíg a látogatók megtudják, hogy Hópehely rövidesen meghal, mi ketten, az olvasó és a szerző, eltöprenghetünk a sors átkainak és áldásainak viszonylagosságán.

Hópehely kisgyerekkorát, mint életrajzunk elején előadtam, egy szörnyű tragédia árnyékolta be: szeme láttára meggyilkolták a szüleit, és elszakították a testvéreitől. Csakhogy a legnagyobb szerencsétlenség egyszersmind a legnagyobb szerencséje is volt. Az afrikai őserdőben albínó gorillaként nem élte volna túl a kisgyerekkort. Nemcsak a leopárd és az óriáskígyó figyelmét vonta volna magára, hanem, mihelyt az anyja elengedi a kezét, a családapa is jóval hamarabb elűzte volna, mint szokványos külsejű, pigmentált bátyjait és öccseit, vagy talán agyon is ütötte volna.

Ezzel szemben a barcelonai állatkert gondoskodott a biztonságáról és a megélhetéséről. Nem elég, hogy családapai rang és négy viruló feleség jutott neki, albinizmusa révén a legtekintélyesebb gorillaférfiak közül is kiemelkedett. Már kisgyerekkorában is kedvenc volt, egy jeles biológusnak és egy hírhedt zsarnoknak volt a kedvence, de az élet előrehaladtával ennél is tovább jutott: egy világváros, egy tartomány, egy ország, egy kontinens kedvencévé vált.

Csakhogy legnagyobb szerencséje okozta egyszersmind legnagyobb szerencsétlenségét is. Az albinizmus, vagyis a pigment hiánya tette őt a bőrrákra hajlamossá, és tette a pusztító sejtburjánzást gyógyíthatatlanná.

Amikor a barcelonai állatkert igazgatósága közleményben tudatta a világgal, hogy Hópehelyt, megkímélendő a legsúlyosabb testi szenvedésektől, rövidesen örökre elaltatják, búcsúlátogatók ezrei özönlötték el az emberszabású-körlet környékét, türelmesen várva sorukra, hogy akár három-négy óra elteltével is bejuthassanak hozzá, és elköszönhessenek tőle.

Hópehely nem örült a nagy érdeklődésnek. Felfogta, hogy ez rá nézve nem jelent semmi jót. Különben is, minél öregebb lett, annál inkább terhére voltak az emberek. Az utolsó hetekben a gyengeség és a fájdalom is úrrá lett rajta. A legvégén már azokat a keveseket is utálta, akiket szeretett. Amikor megérkezett az állatorvos a halált hozó injekcióval, Hópehely összeszedte utolsó erejét, és feleségei részvétteljes pillantásától kísérve feltápászkodott, mint aki azt akarja mondani: „A császár állva hal meg."

*

A barcelonai állatkert nem követte azt a gyakorlatot, amely a világ számos gorillatartó állatkertjében honos. Amikor tíz gyerek világrajövetele után jó néhány évvel, az 1990-es évek második felében egyértelművé vált, hogy Hópehely nem fog, nem tud, nem is akar több utódot nemzeni, felvetődött annak lehetősége, hogy elkülönítik a családjától, és egy nemzőképes, fiatal hímet állítanak a helyébe, akitől Tuana, Csanga, Zazi és Lomela további gorillagyerekeket fogan. Az állatkert igazgatósága ezt a megoldást szorgalmazta, de a gondozónők, Mayte és María ellenálltak.

„Ez méltatlanság volna!" – kiáltotta Mayte.

„Hópehely nem ezt érdemli!" – tette hozzá María.

Mindketten elborzadtak attól a gondolattól, hogy az elaggott Hópehelynek egy szomszédos börtöncellából kellene néznie és hallgatnia, amint egy idegen férfi bassza az általa évek óta elhanyagolt feleségeket.

Az állatkert urait – a főigazgatót, a gazdasági igazgatót és a kommunikációs igazgatót – nem ez a sápítozás győzte meg, hanem annak józan számításba vétele, hogy Hópehely, amíg családja körében ő a fáraó, sokkal több látogatót vonz, mint a felszabadított rabszolgától születendő összes gorillakölyök együttvéve.

Így tehát Hópehely a gorillanők szeretetétől és tiszteletől övezve morzsolhatta le aggastyánéveit.

*

Hópehely halála szerencsétlenséget hozott mindkét vezető katalán politikusra, a posztmodern baloldalira és a mérsékelt jobboldali konzervatívra egyaránt. Az az áldás, amely a világváros két és fél mázsás kabalababájának egész lényéből áradt a két államférfira, az élet kihunytával maga is elenyészett.

Pujol, miután ötször kitöltötte miniszterelnöki mandátumát Katalónia kormányában, hatodszorra nem fogadta el a Konvergencia és Unió Párt miniszterelnökjelölti posztját. Így a 2003-as választásokon – huszonöt év után először – a szocialisták győztek, élükön Maragall-jal, aki baloldali kormányt alakított, így lépve régi vetélytársa helyébe. Viszonylag fiatal kora ellenére (hiszen megválasztásakor még csak hatvankét éves volt) hamar kiütköztek rajta a szellemi leépülés tünetei. Ezek egy idő után annyira kínossá váltak, hogy barátai nyomatékosan tanácsolták: lépjen vissza. Minél hamarabb, annál jobb.

Egy katalán ismerősöm azt állítja, Maragall csak színlelte az Alzheimer-kórt. Valójában egy megoldhatatlan problémával szembesült. Barcelona főpolgármestereként húsz éven át sikeres városfejlesztési politikát folytatott, amely a lakosság látványos gazdagodásával járt, csakhogy éppen a jólét miatt fordult el tőle a szocialista szavazóbázis, amely a polgárháború óta megszokta, hogy a szocialisták a szegénységet jelentik. Maragall egykori hívei közül sokan a pujolista mérsékelt jobboldalra kezdtek szavazni, de náluk is jóval többen fordultak a népi baloldal felé, amely Katalóniában tulajdonképpen szélsőjobboldal. Maragallnak ezzel a tömörüléssel, a Katalán Republiká-

nus Baloldallal kellett koalíciót kötnie, hogy meglegyen a többség a tartományi törvényhozásban, miközben vezető népi baloldali politikusok nyíltan hangoztatták, hogy a katalán szocialisták a madridi kormány láncos kutyái.

Egy másik barcelonai barátomnak az a véleménye, hogy igaz, Maragall eleinte csak színlelte a demenciát, de aztán annyira azonosult ezzel a szereppel, hogy valóban elbutult.

A koalíció 2006-os szétesése, miután a Katalán Republikánus Baloldal kevesellte a katalán szocialisták által elfogadott „nemzeti minimumot", jó alkalom volt Maragall számára, hogy bejelentse lemondását és visszavonulását. Még él. A jelen sorok írásakor nyolcvanhárom éves; földi porhüvelye végzi életműködéseit, szelleme ismeretlen tájakon bolyong.

Ennél is rosszabul járt Pujol. Ő nem az értelmi képességeit veszítette el, hanem a becsületét.

Ő, aki harminc éven át ellenfelektől is nagyra becsült, sikeres államférfi volt, ő, aki a spanyol demokrácia egyik alapítójának számított, ő, aki hétgyerekes családapaként híres volt magánélete tisztaságáról, kormányfőként és pártelnökként pedig közéleti feddhetetlenségéről, ő, akit a legszélesebb látókörű, legmélyebben kiművelt emberfők egyikeként tartottak számon, egy szép napon kénytelen volt beismerni a sajtó nyilvánossága előtt, hogy hosszú, munkás élete során családtagjaival és bizalmasaival együtt szétlopta a fél Spanyolországot és a háromnegyed Katalóniát.

Beismerte, hogy hozzá közel álló cégek fiktív megbízásokra vettek fel valóságos állami pénzeket.

Beismerte, hogy jordániai, liechtensteini, brazíliai, luxemburgi, guatemalai, svájci és andorrai bankszámlákon található a család pénzének máig ismeretlen összegű, jelentős része.

Beismerte, hogy vezető politikusként olyan vállalatoknak juttatott építkezési munkát, amelyek ennek túlárazott jövedelmét részint a Konvergencia és Unió titkos kasszájába, részint a Pujol család argentínai és ecuadori bankszámláira csorgatták vissza. Elég említenem a Ferovial Csoportot (Grupo Ferovial), amely a Malaga és Estepona közötti autópályát építette, továbbá a Madridot Sevillával és a Valladolidot Barcelonával összekötő vasútvonalat korszerűsítette, továbbá repülőterek és vasútállomások építésében is részt vett, és az ügyészség kiderítette, hogy a nagyvállalkozást irányító Del Pino család és a Pujol család között az 1970-es évek eleje óta szoros pénzügyi összefonódás áll fenn.

Beismerte, hogy az évtizedek során folyamatosan és rendszeresen adócsalást követett el, továbbá művészetté fejlesztette a pénzmosást. Egy interjúban kissé leittasodva azzal hencegett, hogy ő a pénzügyi manipulációk Paganinije.

Beismerte, hogy mesterkedéseiben nemcsak a saját családja működött közre, hanem a királyi család számos tagja is, például a király legidősebb lánya és annak férje.

Beismerte... De minek meséljem tovább? Úgyis el tudja képzelni az olvasó, milyen lehet az, amikor egy dicsőségben megvénült férfiú egyik napról a másikra erkölcsi holttesté válik. A feltáruló tényeknél többet nyom a mérleg serpenyőjében az a rettenetes csalódás, amely úrrá lett a közvéleményen. Képzeljük el Deák Ferencet, a magyar haza bölcsét, amint tető alá hozza a kiegyezést, az alkotmány helyreállítását, az uralkodó és a nemzet közti kibékülést, és aztán egyszerre csak kiderül róla – mi több, ő maga ismeri be a törvényszék előtt –, hogy ellopta a Lánchidat, és ebben gróf Széchenyi István volt a bűntársa. Nem kevés katalán hazafi gondolja keserűen: jobban jártunk volna, ha Floquet de Neu vagy Copito de Nieve (felőlünk nevezhetitek így is!) kerül a regionális kormány élére.

Jordi Pujolnak azért adott hosszú életet a végzet, hogy ezáltal a fejére háramló gyalázatot hosszabbítsa meg. Ő is él még; a jelen sorok írásakor bőven elmúlt kilencvennégy éves. Személyére már nem gondol senki, de a személye körüli botrány tíz év alatt sem csitult el. Ő volt Katalónia büszkesége, és egy csapásra a tartomány szégyene lett belőle. Fiait és lányait, vejeit és menyeit sok év letöltendő szabadságvesztésre ítélték; jelenleg is börtönben ülnek, mint a barcelonai állatkert majmai, annyi különbséggel, hogy ők meg is dolgoztak érte. Pujol ügyében még nem zárult le az

eljárás; mind az ügyészség, mind a bíróság húzza az időt. Senki sem akarja, hogy ez az érdemekben olyannyira gazdag, bölcs és kiváló államférfi rács mögé kerüljön csak azért, mert egy utolsó, rohadt geci.

Mindenki arra számít, hogy rövidesen meghal, mielőtt az ügyében ítélet születik.

*

Hópehely halála után fellángolt a vita: mi történjen a testével? Sokan amellett kardoskodtak, hogy ki kell tömni, és az így nyert preparátum kapjon helyet valamelyik közgyűjteményben. Másoknak, köztük az immár nyugdíjas, de még jó erőben levő Jordi Sabater Pinek, az volt a véleményük, hogy ezt cselekedni kegyeletsértés volna. Elvégre Hópehely, ha nem volt is a szó legszorosabb értelmében ember, de azért mégiscsak személyiség, méghozzá közkedvelt személyiség volt. Végül az a kompromisszum született, hogy mintákat vettek az albínó gorilla különböző szerveiből és szöveteiből, ezeket tartósították, majd megrendezték Hópehely temetését a barcelonai állatkert emberszabású-körletének bejáratánál.

Sokan szerettek volna koporsós temetést annak reményében, hogy kellő idő elmúltával kihantolásra kerülhet sor, és tanulmányozni lehet majd a csontokat. Éppen ezt akarták elkerülni mindazok, akik az urnás változatot részesítették előnyben, és az ő álláspontjuk győzött. Az urnánál jelen volt az igazgatóság mellett a környezetügyi minisztérium helyettes államtitkára és mintegy másfél ezer Hópehely-rajongó, továbbá a Futbol Club Barcelona számos játékosa, köztük természetesen Diego Maradona is.

Arról is vita folyt: nem próbálkozhatnánk-e meg állatkerti körülmények között újabb albínó gorilla kitenyésztésével? Mindössze Hópehely két közeli rokonát kellene összepároztatni, apát és lányát, anyát és fiát vagy fivért és nővért. A megfelelő gének összeadódásakor egy újabb fehérszőrű példány létrejöttének örvendhetnénk.

Ez az indítvány éppúgy nem aratott sikert, ahogy a kitömésre irányuló javaslat sem. Egyeseknek erkölcsi aggályaik voltak, mások a beltenyészetből adódó genetikai károsodásra hívták fel a figyelmet, megint mások úgy vélekedtek: Hópehely egyszeri és megismételhetetlen, Hópehelyből csak egy van.

*

Hópehely alakja megjelenik a barcelonai ajándékboltok dísztárgyain és a képes levelezőlapokon. Rengeteg film- és videofelvétel készült róla. Emlékét egy másfél órás animációs mesefilm is tovább élteti. Joan Margarit i Consarnau barcelonai építész és költő egy egész versciklust szentelt neki. A gironai városi bábszínház évek óta műsorán tartja a Hópehely életéből írt epizódokat; az előadásban Hópehely egy kétméteres bunraku-bábu, amelyet egyszerre három bábművész mozgat, a többi állatok kesztyűs bábok, a gondozónők és a látogatók pedig marionettek. Toni Sala katalán író egy egész regényt szentelt Hópehelynek, *Emlékeim Hópehelyről* (Memories d'en Floquet de Neu) című munkáját magyarul is jó lenne kiadni. A világon egyedülálló fehér gorilla ott bujkál Italo Calvino olasz író (1923–1985) *Palomar* című regényének némely bekezdéseiben is.

Anyaföld

sose volt olyan bensőséges
közeli kapcsolatod
az anyafölddel
mint klottgatyás
mezítlábas
korodban

mikor egy kiadós
nyári ősz eleji
zápor után
belegázoltál a kocsiút
keréknyomaiban gödreiben
mélyedéseiben fel-
gyülemlett langy esővízbe
gyúrtad dagasztottad
a sarat
mikor szomjasan szürcsölted
a nyári vizet
óvatosan hajolva
fölé hogy fel ne
kavard az iszapját

mikor „puskázás" közben
olykor csippentettél egy-egy
darabkát a sár-
golyóból
kóstolgattad
ízlelgetted
odaálltál
a húsvétra vagy
Szent István tiszteletére
bemeszelt fal
elé
egészen közel
hogy szinte az orrod
hegyével
érintetted
és mélyen beszívtad

a mész és a vakolás
illatát
nyelveddel rátapadva
a fal felületére
akár a csiga
majd a ráragadt mész-
lemezecskéket
elropogtattad
már megint meszet eszel?
ripakodott rád
anyád amikor megpillantotta
a frissen meszelt falrészen
nyelved lenyomatát

az újonnan mázolt
szobaföld szaga is
elbódított
végig-
hemperegtél rajta
mihelyt fölszáradt
nyalogatni csak azért nem volt
gusztusod mert láttad
anyádat
amikor bizonyos napokon
kiszaladt a ház elé
az út porából egy fonott
szakajtóba összeszedegetni
a mázoláshoz és tapasztáshoz való
még gőzölgő
lócitromokat
te viszont viszolyogtál
a háziállatok piszkától
ha csirkeszarba léptél
sírva fél lábon ugrálva
hívtad anyádat
törölje mossa
le rögvest

egyébként is sötét bőröd
nyaranta teljesen barnára sült
a könyékhajlatban szinte
feketéllett
azzal ijesztgettek
ha továbbra is
zabálod a sarat
bőröd teljesen
megfeketül
földszínű lesz
a szemed pedig a mésztől
kifehéredik
eltűnik
a szembogarad
megvakulsz

a bőröd egyre fakul
szemedből tűnik
a fény

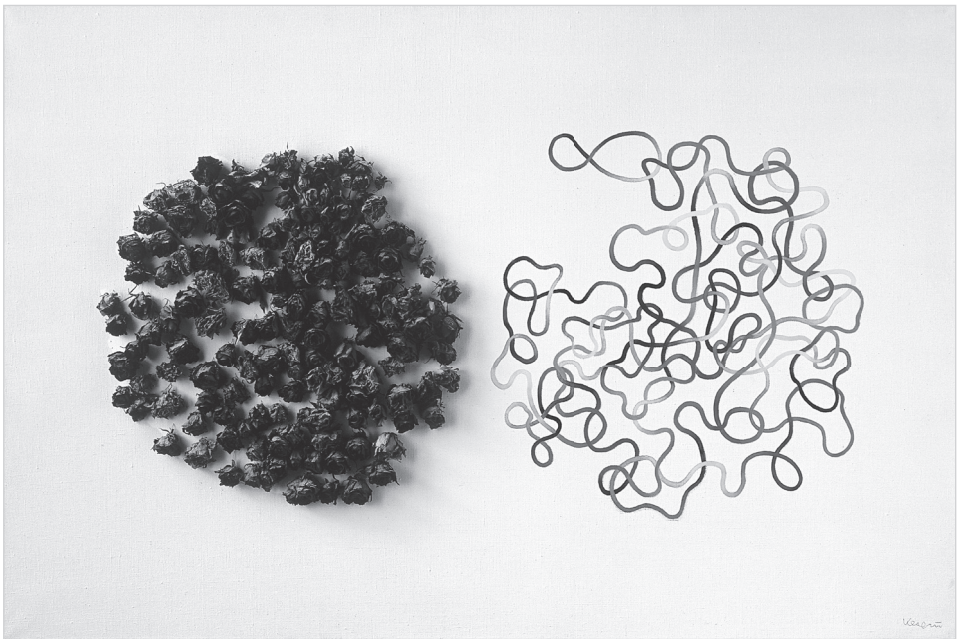

Mulandó (1982; olaj, száraz rózsa, vászon; 80×120×3 cm)

látkép

pécsett hűvös volt a reggel, nem segített a tea,
pedig tele érzelemmel hozta ki nekem bea.
teraszról az utca népe, mint a méhek, zsonganak.
párás gőzű teáscsésze felől süt be rám a nap.

hallgatásom merev görcse reggelente egybetart,
szentképekké mossa össze a tegnapi zivatart.
pedig én pletykálni jöttem, kibeszélni bánatom,
teád a cipőmre löttyen – mondod te? vagy mondhatom?

nyaralás

kifut a víz a sós partra,
napunk még a nyarat tartja.
bevéső dik minden emlék,
foglyok voltunk pedig nemrég.
semmitől görnyedni szégyen,
dolgozni szerettünk régen.
napernyők, kifordult álom,
távolból derengő várrom.

bikinik, csíkok, strandlabda,
vággyal teli a szívkamra.
matracot pumpál egy néni,
szeretsz-e? – senki sem kérdi.
szeretkezned máma sem kell,
gyöngyöket hord ki a tenger.
élt várni, mi lábat vagdalt,
olvadva, akár a fagylalt.

bizalom

akad-e még? és, lám, nem akad,
bármit is hirdettél eddig.
persze, volna hozzá pár szavad,
mi igaz volt, mind kígyóvá vedlik.

szabad-e hinni? – hogy volna szabad?
percenként változó körülmények.
nyaki ered épp halálossá dagad,
mindegy, beteltek-e már az évek.

meg tudsz-e pattanni, mondjuk, innen?
mármint nem az életből gondoltam.
elég a rossz viszonyból is, szerintem.

hogy mi, itt nőttél fel? – na, hagyjuk!
vágjon az élet most gerincre,
bármid törik, utólag összerakjuk.

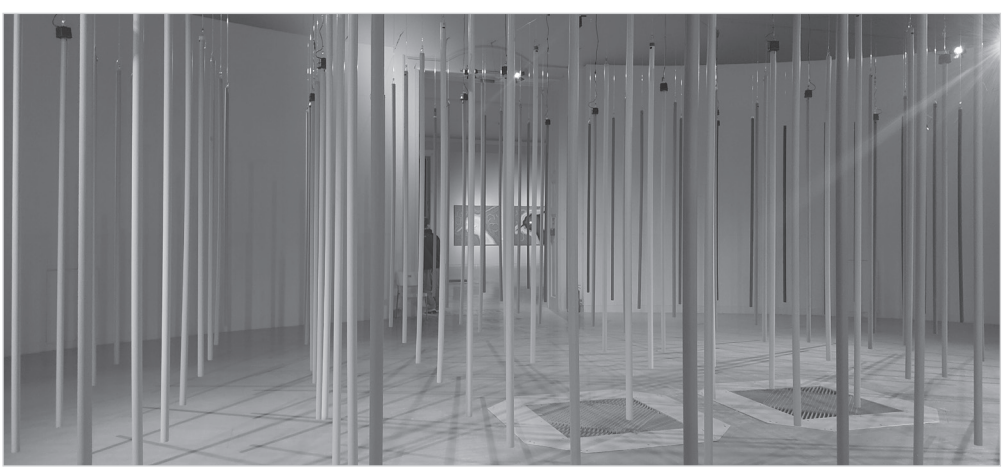

Keserü Ilona–Vidovszky László: Hang-szín-tér / részlet (1982; 127 db 3 méteres, olajjal festett PVC cső, színe és hangja azonos rendszer szerint változik)

Áldással dorgállak

1.

Ifjúságom bűbájos kincse voltál.
Lehettél volna fényűző ereklyém.
Nem vitt hozzád közel se út, se portál,
másképp állnék hozzád, ha megtehetném.

Örök megfejtetlen rejtvény maradtál,
nyelvem nyelveddel nem vívott csatákat.
Hittem, hogy sokkal jobb vagy önmagadnál.
Őz voltál, és én felcsaptam vadásznak.

Lesből figyeltem minden rezdülésed,
közben belőled istennőt kreáltam.
Minden félelmem harcba lendült érted.

Nem érdekelt se erkölcstan, se számtan.
A Föld nem látott még nálam hülyébbet.
Szent drágaságaid jó mélyre ástam.

2.

Szent drágaságaid jó mélyre ástam.
Veled szerettem volna megkeresni!
Magasról estemben vermekbe láttam.
Unott arcod nem érdekelte semmi.
Előtted nem csúszkáltam térden állva,
miattad lett hidegrázós a lázam.
Hűvös pillantásom szemed bezárta.
Benned szemernyi ízlést nem találtam.

Most is lemennék érted még kutyába,
pedig hány alkalommal félretoltál!
Nem tartott össze vonzalmunk fugája.

Hitvallásomban minden szent te voltál.
Imáimban lettél az alku tárgya.
Nem pártfogolt se imádság, se zsoltár.

3.

Nem pártfogolt se imádság, se zsoltár.
Rimánkodásom nem repült az égig.
Egykedvűen, flegmán a földre dobtál.
Gonoszságod súlyát tonnára mérik.

Azt kívántam, hogy fürgén játszadozzál
velem, mint szél az elsárgult levéllel.
Legyek mester, te meg legyél a kontár!
Áldással dorgállak meg, hogyha végzel.

Hittem, közénk nem áll Pokol, se Éden,
de mást vártál világoskék kabátban.
Kezed nyugodni láttam más kezében.

Pár perc alatt sötét bugyrokba szálltam.
Máig sem értem, hogy mit is reméltem,
ha rád gondoltam, néha-néha bátran.

4.

Ha rád gondoltam, néha-néha bátran,
képzeltem, majd lecsaplak más kezéről.
Egy titkos térkép kincseit találtam.
Nem láttam, hogy hajóm a víz felé dől!

Vigyort erőltettem feléd, belül meg
zokogtam érzelmes hajótöröttként.
Egy tengerész, akit régen becsültek,
és gőzösén nem kétségek között élt.

Reményvesztettségem jobbról előz, és
nehéz depresszióm a víz alatt hagy.
Kontrollom megszűnt. Nincs önellenőrzés.

És cserben hagy minden józan parasztagy,
pedig tudom, hogy pusztán képzelődés,
a múltból visszatérő árnyalak vagy.

5.

A múltból visszatérő árnyalak vagy.
Lassan dermedtem jégtekintetedtől.
Mint télvíztől a megpuhult talaj fagy,
vártam, hogy nézésed kettőbe eltör.

Testemen peckesen sétált az aggály,
űzött vadként futott jókedv, vidámság.
Te tisztes távolságtartó maradtál,
hagytad, hogy egy részem lassan kivágják.

Közel hajoltál, én csendben vacogtam.
Vérsejtjeim lassabban közlekedtek.
Eggyé válhattunk volna néma csókban.

Nem hittem már sem grálnak, sem keresztnek,
Ámornak hitvány kis játéka voltam.
Szellemszemed pillái tönkretettek.

6.

Szellemszemed pillái tönkretettek,
vonzalmam nem tudom, minek nevezzem.
Esetleg hívhatjuk történelemnek,
mely ismétlődik, és regél helyettem.

A kozmoszom világító erényét
egy használt felmosóronggyá facsartam.
Szimfóniámat sértetten lenéznéd,
pedig sosem volt fülsértő a dallam.

Emlékeim völgyébe visszatértél,
múltunkba sorsom, mint turista kaptat.
Még nem sejthettem, hogy hagysz majd faképnél.

Egésze voltál résznyi pillanatnak.
A semmiből jöttél. Nem hátra léptél.
Háttérvokálosból lettél a karnagy.

7.

Háttérvokálosból lettél a karnagy,
cimbalmos és brácsás kegyed kereste.
Szelídnek hittelek, de vad magyar vagy,
fékezhetetlen vagy reggel, meg este.

Ha tetted volna két kezed kezembe,
szolid lennél, mint ház falán a szőttes.
Megnyert kupáim lábadhoz teszem le.
Csak második lennék! Legyél a győztes!

Abban bíztam, hogy már enyém a verseny!
Örültem, mint festmény a képkeretnek!
Hazárdőr várja így, hogy újra nyerjen.

Sérelmeim nehézkesen hegednek,
más volt a szándékom, más volt a tervem.
Miattad lettem hívőből eretnek.

8.

Miattad lettem hívőből eretnek,
csak érted halmoztam hibát hibára.
Múltban, jelenben, mindenhol kereslek,
jövőm bizalmad tényeit kizárja.

Álom, hogy nyelveden sétál a nyelvem,
szilánkokká szabdalt életem egyszer
életfogytig tartó, hű társra leljen,
ágyamba esténként mellém telepszel.

Nem izgat hervadt vágyaim virágja,
csak bámulok, mint jurtából a mongol,
mert túl modern lett édes Ázsiája.

Látványod millió darabra koncol,
ráeszmélek, hogy már minden hiába.
Meríthetnél forró alázatomból.

9.

Meríthetnél forró alázatomból,
vágyaid tányérját púposra raknám.
Egy gép vagy, mely tetőt alapra rombol,
mégis lélegzetállító faragvány.

Vívtam érted, mint olvasó a könyvért,
ha járkáltál, nyomodban ott ügettem.
Kínlódtam, hogyha fájdalom, ha könny ért,
nem voltál lelki társ az őrületben.

Ha láttalak, számban fogak vacogtak,
nem volt kerek se tomporod, se melled.
Reménykedtem, hogy mozdulsz egy tapodtat.

Nem tűrtél láncokat, szabályt, fegyelmet.
Frivolság hordóját frissen csapoltad.
Pszichém nedűjéből egy korty se kellett.

10.

Pszichém nedűjéből egy korty se kellett.
Rád szánt időm már megszámlálhatatlan.
Zűrös voltál, mint egy nehéz egyenlet,
egy labda, mely mindenről visszapattan.

Nem gyógyulás voltál, hanem betegség.
Fájtál, mint futballistától egy öngól.
Haldoklók voltunk, kik maguk temették.
Csengettyű voltál, mely mindenfelől szól.

Vágyam maradt, hogy egyszer majd becézzél.
Egy húscafatként váltam szét a csonttól.
Csípett a tőled áradó kemény dér.

Apátiád gátlásaimra sót szór,
ezt éreztem, miközben rám se néztél.
Közönytől bűzlöttél, és én a gondtól.

11.

Közönytől bűzlöttél, és én a gondtól,
faladba ütköztem, bármit csináltam.
Az ember később mindent újragondol,
mint ókorban megírt tragédiákban.

Csatákat vívtunk, és te nyerted őket,
sármom, mint egy vesztes vezér elillant.
Ha meggyászoltam tékozolt erőmet,
lekapcsoltál azonnal, mint a villanyt.

Nem álltam ellen. Támadtál vadabban.
A megbecsültségem mohón megetted,
miközben én csak ajkaim haraptam.

Örültem minden ócska kis szerepnek
az általad megírt rossz színdarabban.
Bűnt bánva szégyelltem magam helyetted.

12.

Bűnt bánva szégyelltem magam helyetted,
kidobtál, mint a kertész egy vakondot.
Boldogságrózsám könnyedén lenyested,
tudtad, hajszálnyit sem kell óvakodnod.

Mindenhol tört depresszióm igája,
a kedvetlenség tengerén eveztem.
Lomhán hajóztam át Letargiába,
nem rémített meg egy kriptányi szellem.

Halványultam, te állandó maradtál,
erőt merítettél a bánatomból.
Töltődtél, mint ebéd előtt a nagy tál.

Nem tartottál meg, mint polcát a konzol,
ha indulat bántott, asztalra csaptál,
mint egy kamasz, ha száz hormonja tombol.

13.

Mint egy kamasz, ha száz hormonja tombol,
áhítoztam pár jó szóért felőled.
Te megtehetted volna szánalomból,
vártam, hogy bástyáid pikk-pakk ledőlnek.

Új téglákat tettél fel várfaladra,
lehettem volna friss malter közöttük.
Ha várárkunk vizét aszály apasztja,
az égieknek egyszer megköszönjük.

Miközben zúdult rám ezer csodálat,
mértéktartásom rögtön szétszerelted,
rendben tartott nyugalmam szétdobáltad.

Közelségem borzalmasan kezelted.
Éreztem, hogy megbuktam. Ostobának
kiválasztottja mégse ad kegyelmet.

14.

Kiválasztottja mégse ad kegyelmet
a múltban megfeneklett esztelennek.

Rájöttem, hogy királyom meztelen lett,
ruhát nem tudtam, hogy honnan szerezzek.

Már megtámadhat minden mocskos ördög,
nem kapsz tőlem már szégyent, sem szemérmet.
Eszembe jutsz, és én álarcot öltök.
Nem várom el, hogy egyszer majd megérted.

Már nem háborgok, hogy tettél lapátra.
Akartam, hogy veszettül félrevonjál,
tapaszd rá könnyűvérű szád a számra.

Emlékek armadája közrefog már,
más partot ért rajongásom naszádja.
Ifjúságom bűbájos kincse voltál.

15.

Ifjúságom bűbájos kincse voltál,
szent drágaságaid jó mélyre ástam.
Nem pártfogolt se imádság, se zsoltár,
ha rád gondoltam néha-néha bátran.

A múltból visszatérő árnyalak vagy.
Szellemszemed pillái tönkretettek.
Háttérvokálosból lettél a karnagy.
Miattad lettem hívőből eretnek.

Meríthetnél forró alázatomból,
pszichém nedűjéből egy korty se kellett.
Közönytől bűzlöttél, és én a gondtól.

Bűnt bánva szégyelltem magam helyetted,
mint egy kamasz, ha száz hormonja tombol,
kiválasztottja mégse ad kegyelmet.

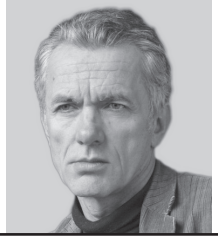

A tenger Boetungánál*

Torjai Endre nyugdíjba vonulásáig azzal kereste a kenyerét, amihez legjobban értett: hallgatással. Negyven éven keresztül pszichológusként dolgozott egy budapesti telefonos lelkisegély-szolgálatnál. Nem készült pszichológusnak, de az lett belőle. Miután kilépett a kamalduli szerzetesrendből, a fővárosba költözött, ahol jelentkezett az egyetem pszichológia karára, ahová azonnal felvették. Hiányszakmáról volt szó, az emberek már évtizedekkel azelőtt sem akartak mások lelki nyavalyáival törődni.

Ha évekkel később valaki megkérdezte volna tőle, hogy nyugdíjazásig miképpen telt az élete, Torjai nem tudta volna megmondani. Csak arról tudott volna beszámolni, hogy miután megkapta az állást a telefonos lelkisegély-szolgálatnál, reggelente elment dolgozni, esténként holtfáradtan hazaért, megvacsorázott, lefeküdt aludni, másnap pedig kezdődött minden elölről. Ez így ment negyven éven át. Torjai szerette a munkáját. Nem érdekelték a szakma közhelyei, így az sem, hogy mindenki máshogyan képtelen rálátni a saját életére, más és más módon tehetetlen a saját sorsával, a saját gyengeségeivel szemben.

A páciensei viszont erőt tudtak meríteni a tanácsaiból, aminek örült, annak ellenére, hogy tudta, legtöbbjük élete előbb vagy utóbb be fog fuccsolni. Ha Torjai a szokásosnál több whiskyt ivott, ezt mondogatta magának: „Mindenki befuccsol, nem csak én."

Azért is szerette a telefonos lelkiszolgálati munkát, mert a bajbajutottakkal nem személyesen kellett találkoznia. Nem kellett belenéznie az emberek szemébe, akik érzelmi és lelki kiszolgáltatottságuk pillanataiban sokkal többet tudtak a világról, mint a legfelkészültebb lelki segítő. Torjai éveken át hallgatta az emberek problémáit, amiből szerényen ugyan, de megélt.

Munkaideje alatt persze beszélt is, hisz az emberek hallani akarták, mit gondol a gondjaikról, a problémáikról, ő pedig miután meghallgatta őket, tanácsokat adott, és ha úgy érezte, hogy szükséges, akkor vigasztalt is. Mondataiban meggyőző erő volt. Egyeseknek olykor bizakodásra okot adó jövőt rajzolt fel. Ezekben a pillanatokban Torjai maga is elhitte, hogy van remény.

Nem voájőrködésből választotta a pszichológusi hivatást. Nem az emberek titkaira volt kíváncsi, a szennyeseikben sem akart turkálni. Azért dolgozott a lelkiszolgálatnál, mert maga is lelkibeteg volt. Munka közben mások problémái kötötték le; ha másokra figyelt, akkor elviselhetőbbnek érezte a saját életét. Torjai évek óta abban a tudatban élt, hogy ő az egyetlen ember a Földön, aki rossz lelkiismerettel született a világra. Rossz lelkiismerettel volt gyerek, rossz lelkiismerettel hagyta ott képzeletbeli szerzetességét, és rossz lelkiismerettel lett pszichológus. Amikor hallgatta az embereket a vonal túlsó végén, mintha megkettőződött volna: előjött benne egy plusz személy, aki erősebb volt, mint ő, aki rálátott mindarra a kínra és gyötrelemre, amitől az emberek szenvedtek. Ilyenkor úgy érezte, hogy nem is ő hallgatja a klienseit, hanem a benne lévő ismeretlen lény, aki erős és állhatatos az emberekre mért csapások és próbatételek elviselésében, aki használható tanácsokat ad, aki nem kételkedik szavai hitelességében és igazságában, aki meg van győződve

* *Részlet a Jelenkor Kiadónál szeptemberben megjelenő* Most és halála óráján *című regényből.*

arról, hogy amit mond, az fontos. Amikor kijött a munkahelyéről, visszavedlett civillé. Ilyenkor elcsodálkozott azon, hogy a nap jó részében honnan volt benne annyi bátorság és lelkierő.

Biztatott, tanácsokat adott, az emberek pedig hittek neki. Ha tudták volna, hogy évek óta pszichiáterhez jár, valószínűleg nem hittek volna. Dr. Hoffmann már az első alkalommal felállította a diagnózisát: „Torjai úr, nyilván maga is tudja, amit én, de megértem, ha tőlem akarja hallani. Hát mondom…" Sok-sok évvel azelőtt hangzott el ez a néhány mondat, amit azon a napon a *nyílt tudat*ról folytatott beszélgetés követett, és ami Torjainak később sokszor eszébe jutott.

Egy alkalommal dr. Hoffmann ezt mondta neki: „Torjai úr, költözzön el Magyarországról. Egy új ország, kiváltképp egy új kontinens talán segítene magán. Ha nem akar kivándorolni, akkor legalább töltsön el ott néhány évet, aztán visszajöhet." „Délen nem fog inni", tette még hozzá. Az is lehet, hogy dr. Hoffmann az utóbbit nem mondta, csak Torjai hallotta így.

Nem ment sehová, maradt a fővárosban. Szüksége volt a rendszeres havi jövedelemre, amit a lelkisegély-szolgálatnál kapott. Egyedül élt egy külvárosi szoba-konyhás garzonban, amelyet szülei halála után az eladott bihari családi ház árából olcsón megvásárolt. Egy-egy alkalmat leszámítva senkit sem engedett a lakásába. Torjai sohasem volt annyira bátor, hogy elszánta volna magát egy házasságra. Tudta, hogy nem tudna tartós kapcsolatban élni senkivel. Időnként voltak szeretői, de hamar megunta őket. Az egyre gyakrabban és agresszívebben jelentkező hangulatingadozásainak kontrollálása minden energiáját felemésztette. Évek óta Fluoxetine-en és alkoholon élt. Egy idő óta leginkább az üresség érzésétől szenvedett.

Gondolatban azért sokat foglalkoztatta a pszichiátere ötlete. Különösen az Atawausawa-szigetek, ahol dr. Hoffmann korábban járt, és amelyről egy alkalommal azt mesélte, hogy ez az óceániai ország sok száz szigetből áll, ha akar, válogathat is közöttük, de ami még ennél is fontosabb, Atawausawában egy szerény havi nyugdíjból is ki lehet jönni.

Csakhogy Torjai nemhogy Magyarországtól, a munkahelyétől sem tudott elszakadni. Nyugdíjba vonulása után is tovább dolgozott, attól félve, hogy szoba-konyhás lakásában végleg egyedül marad a problémáival.

Nyolc évvel a nyugdíjazását követően döntötte el, hogy élete hátralévő részét egy szigeten tölti el, ahol a világ történései nem érnek el hozzá, ahol a nap, a víz, a fény, a levegő és a pára jelenti majd számára az egyetlen valóságot. Ha elvonul egy szigetre, ott majd megtanulja, hogyan kell normálisan, lelkiismeretfurdalás és bűntudat nélkül élni, gondolta. A hazátlanság élménye is izgatta.

Néhány hónap leforgása alatt eladta szoba-konyhás lakását, fogta magát, és egyetlen bőrönddel a kezében elrepült Atawausawába.

*

Amikor Torjai Endre egy huszonhat órás repülőút, majd egy azt követő másfél órás autóút végén megérkezett Boetungába, ahol tíznapnyi keresés után rátalált egy tengerparti házra, rögtön tudta, hogy ez lesz az a hely, ahol élni akar – tengertől, erdőtől, domboktól, banán- és kókuszpálma-ligetektől övezve.

Egy kínai férfitól bérelte ki az ingatlant, aki közölte, hogy a partszakaszon mindössze két ház áll, az egyik az övé, a másik egy Vestergaard nevű dán férfié, aki a családjával él a szomszédban. „Tőlük nem kell tartania, csendesek, és különben is több mint öt hónapja Dániában vannak, ki tudja, mikor térnek vissza", tette hozzá Mr. Wang.

Kasper Vestergaard és Teresita Hernandez fiuk, Kristoffer egészségügyi állapota miatt tartózkodtak Koppenhágában, akiről egy éves kora körül derült ki, hogy értelmi fogyatékos. Mivel a szülők egy ideje arra gyanakodtak, hogy Kristoffer süket is, hazautaztak Koppenhágába, hogy

gyermeküket egy fülspecialistával megvizsgáltassák. Úgy tervezték, két és fél hónap alatt túl lesznek a vizsgálatokon, ám egy váratlan fülműtétet miatt, melyet az egyik fülorvos mindenképpen el akart végeztetni a fiún, jóval hosszabb ideig maradtak. Kasper Vestergaardról azt beszélték a környéken, hogy évekkel azelőtt megölte a feleségét, elásta a kertben, majd néhány héttel később feleségül vette a Fülöp-szigeteki szeretőjét, Teresitát, aki eredetileg takarítónőként került a házhoz, és aki hat hónappal az esküvő után fiút szült neki. A fiút Kristoffernek hívták.

Vestergaardék háza, amely harminc-negyven méterre feküdt Torjai bérleményétől, egy hatalmas földterület Csendes-óceánra néző részére épült. A két birtokot magas sövény választotta el egymástól, ami első látásra természetesnek tűnt, hisz mindkét birtokot buja növényzet borította, fák és bokrok szövevénye. A házat sűrűn benőtték a futónövények, csak a nyílászárók maradtak szabadon. A partnak ezen a szakaszán, amely legalább húsz méter magas szirtként emelkedett az óceán fölé, a két házon kívül nem volt más épület. A közeli faluból, amelynek ugyancsak Boetunga volt a neve, csak a két birtokig vezetett út, aztán elfogyott.

Torjai az első naptól fogva tudta, hogy élete egyik legkülönlegesebb helyére érkezett. Házából hallani lehetett az óceán hangját, dagály idején a félelmetes hullámok partra csapódását-dübörgését. Otthonra talált.

Mostantól nem akart tudni az emberek problémáiról, senkinek a gondjával nem akart törődni, a világéval sem. El akart felejteni mindent, amit addig gondolt az életéről, a világról, el akart felejteni mindent, ami a fejében volt. Nem mintha bármi különös is történt volna vele az elmúlt évtizedekben, azt leszámítva, hogy rossz lelkiismerettel és állandó szorongásban élt, félt mindentől. Torjai leginkább a szabadságtól félt.

Az idős férfi most végre élni akart, és felkészülni a halálra. Hetvenévesen az ember már készülődhet rá. Torjaiban valahol mindig is élt a vágy, hogy a tenger mellett éljen, a tenger közelében töltse a nap minden egyes óráját. Végre nem fantáziálni akart róla, hanem megélni, legalább olyan kétségbeesetten és megszállottan, mint amilyen megszállottan és kétségbeesetten ragaszkodott az eseménytelen és szürke életéhez. Nem volt semmilyen különösebb célja, csak lenni akart. Naponta felkelni, kávézni, aztán fürödni, sétálni, úszni, esetleg gondolkodni, valami könnyű halat enni, hozzá egy-két deci fehér bort inni, majd hideg szódát, jó sok hideg szódát. Csendben és nyugodtan eltölteni tizenhat-tizennyolc órát, mindaddig ezt csinálni, amíg bele nem un, aztán valamikor meghalni, úgy, mint mindenki. Hogy mit jelent élni? A száznegyven négyzetméteres háza teraszán üldögélni, lesétálni a tengerpartra, naponta legalább kétszer hosszasan úszni, aztán lefeküdni a pálmafa alá az árnyékba, nézni a kavicsokat, az eget, a felhőket, követni a felhők fodrait, ha ebbe beleunt, akkor megint fürödni, úszni, aztán ismét üldögélni, vagy feküdni az árnyékban, ha pedig mindebbe belefáradt, akkor felkelni és sétálni a parton, majd hazamenni, enni, inni, kicsit olvasni, majd gondolkodni, esetleg néhány mondatot leírni a füzetébe arról, hogy miért nem akar bizonyos dolgokon gondolkodni, hisz legbelül tudta, hogy semmit sem törölhet ki a fejéből. Gondolkodni akart azokon a dolgokon is, amelyek nem az ő életéről szóltak. Ezt találta ki. A tengert találta ki. Ezért jött Óceániába, Délre, Atawausawa egyik középnagyságú szigetére, Gunundára, a gunundai Boetungába, ahol az emberek az atawausawai nyelvet beszélték. Itt akarta leélni élete utolsó éveit, és itt akart meghalni.

Az idős férfi azt kapta, amire mindig is vágyott, napjai úgy teltek, ahogy azoknak mindig is telniük kellett volna.

Egész nap a tengert hallgatta, olykor félhangosan beszélt maga elé: „Testeden sós pára, orrodban sós pára, a levegőben sós pára, jó mélyeket szívsz belőle. Mindenütt tenger. Ha tüdőbajos vagy, a tenger meggyógyít, ha szomorú vagy, erőssé tesz, felnyitja a szemed, megérted, hogy a víznek nem a szomorúságodat kell megszüntetnie, hisz az a részed, saját magaddá válsz, nem a magány, hanem az önazonosság értelemben, megszabadít a másoknak segítés, a másokra gondolás, a világ-

gal azonosulás kényszerétől, ahogy az üresség érzésétől is megszabadít, elvezet magadhoz, hogy saját magaddal azonosulva végre megtudd, ki vagy. Nem akarsz óceániai lenni, nem akarsz boetungai lenni, szeretnél, de nem válhatsz azzá, ha egyszer Közép-Kelet-Európában születtél, akkor mindig is közép-kelet-európai maradsz, legfeljebb európai válhat belőled, olyan európai, aki ismeri a gyökereit, az alávetettség béklyóit, melyektől szabadulni akar, de nem tud, egymaga akár megszabadulhatna tőlük, de a közössége nem tud, és ha az nem tud, akkor ő sem szabadulhat, a kontinens alávetett részének marad alávetett tagja, ami mindaddig így marad, amíg az alávetett nem lázad fel, és nem válik az őt alávetőkhöz hasonlóan könyörtelenné. A tenger közelében végre magad vagy, akár a nagy boldogság pillanataiban, kibékít az állandó lelkiismeretfurdalásoddal és elégedetlenségeddel, meghagyja, hogy olyan légy, amilyen lenni akarsz, miközben a tenger mellett nem akarsz semmilyen sem lenni, semmi sem akarsz lenni, egyszerűen csak vagy, szabadon viszed és hordod magadban azt, ami vagy, ismerkedsz azzal, aki elől mindig menekültél, akiről nem akartál tudni, akitől féltél és szorongtál. Ha elkeseredett vagy, a tenger tompít a keserűségeden, ritmusa átütemezi benned a levertséget. Fény a fénnyel, pára a párával sokszorozódik, a vizeken érzed, hogy az élet ajándék, csoda, hogy itt lehetsz a Földön, hogy láthatod és érezheted mindazt, ami pulzál körülötted és benned, a boetungaiak nem véletlenül nem törődnek a halállal, törődnek vele, de csak annyira, amennyire kell, minden ajándékként lett kitalálva, a paradicsom nem képzelgés és gyermeteg fantáziálás, a tökéletességet a vízre, a vízbe komponálták. A helyiek a halált is ide temetik. Amikor alámerülsz a vízbe, oda térsz vissza, ahonnan jöttél, nem porból lettünk, hanem vízből, nem földből, hanem vízből, kezdetben a földek is a vizekben álltak, valamikor mindent víz borított, még korábban jég, a szárazföldek csak később emelkedtek ki a vizekből, az ősföldek az ősvizekkel keveredtek el, az egyik a másikkal, ahogy Atawausawa egyes szigetein mondják, a víz a földdel elkeveredik. Egy napon páraként visszatérsz a vízbe a vízistenhez, aki mindent megadott neked ahhoz, hogy érezd a tökéletességét, az erejét és az örömét. Csak figyelned kell. Minden másodperc más, alig fordítod el a fejed, máris más alakzatban látod a tárgyakat, a pára mindent felold, a tárgyak részekre hullanak, minden átmenet, a világ egy ideig egyben van, aztán bomlani, erjedni, hullani kezd, tárgyak mindenütt, emberek mindenütt, a kikötővárosban, Gunungundában is állandóan embereket látsz, akárhová mész, mindenütt embereket látsz, de nem kell Gunungundába menned ahhoz, hogy lásd őket, ahogy nem kell a tengerparton sem lenned ahhoz, hogy érezd a vizet, a tenger benned van, veled van, belőle lettél, a testedben is azért van annyi víz, hogy saját múltadra emlékezzél, hogy a múltaddá válj, őseid múltja itt van benned, Anyikáé is."

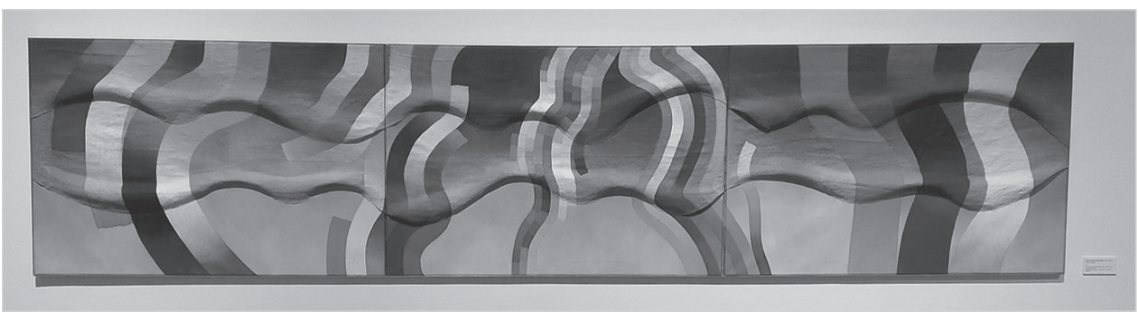

Weöres Sándor tiszteletére (1982; olaj, varrás, vászondomborítás, vászon; 80×360 cm)

eltévedt pillanat

szánalmas
eltévedt pillanat
már csak olcsó emlék
– végleg leáraztalak –
a súgógép elnémult
átrendeződtünk
ököllel vertél
mint egy kivetkőzött őrült
kihűlt a pillanat
elnyelte az örvény
hevertem előtted
kiterítve pőrén
nem számít már
hogy Párizsban hó esik
ha kezed a testemen
átforrósodik
de ami köztünk volt
bizony már mind halott
nem simogatnak
kíváncsi dallamok
a szökőkút is kihalt
nem könnyez színeket
a bosszú kényszere ez
egy eltorlaszolt múlt felett

mintha élne

azóta szótlanok a reggelek
s te ott rekedtél
abban a gyötrelmes ébredésben
beszélni nincs miről
izzad a tenyered
terápiára jársz
hogy elmúljon a bűntudat
a szenvedéstörténet
de a felejtés törzshelyén

hirtelen mégis emlékezni
kezdesz mindenre ami árulás
gomolyfelhők árnyéka
vetül a térre
semmi szánalmat nem kelt
az összecsukló test
csak a galambok húzódnak be
a sötét kapualjba
fanyar íze rebben a nyárnak
és csukott szemhéjad mögött
végképp kifakul a nap

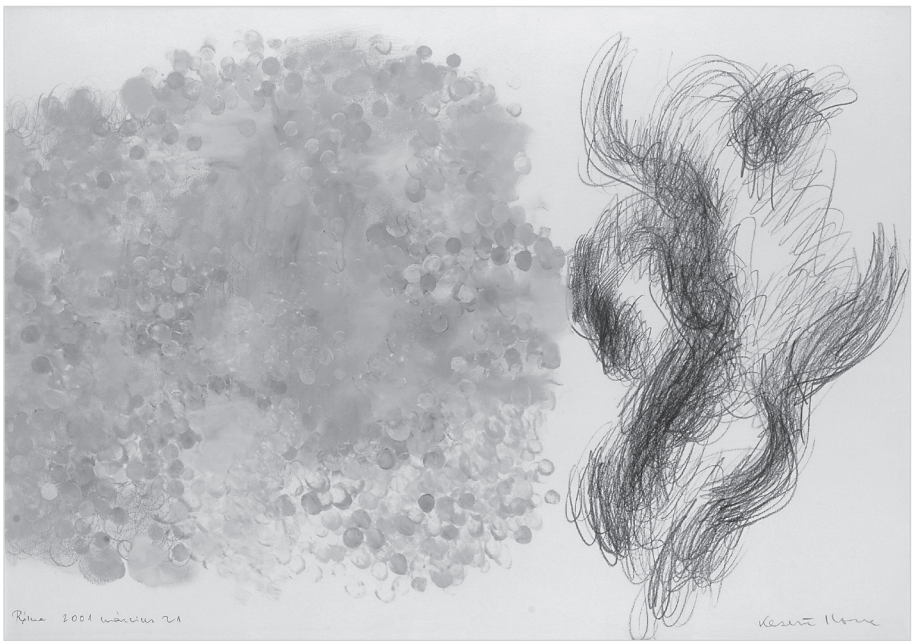

Farnese (2001; olaj, grafit, papír; 501×702 cm)

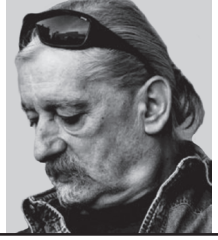

Életvonal

ablaktalan szobájába ... zsilett – vékony – fugákon – / –
keskeny réseken ... erőtlen fénypászmák szüremlenek
- *belátható* – esélytelensége ... kevéssé *emészti* -
... sötétségbe süllyed ... tervezhetetlen ... tervezhető

fenőszíj – csapás ... *kiforrott* – nyoma ... homlokán ...
- pálcák számtalan – sora ... derékba – tört már -
látszat – diadalra - ... / ... - méltó – szóra sem *futotta*
... hitvány sors jutott ... nincs mit megköszönnie

- barokkos – tavaszból ... *rekkenő* ... szenvedélyes – nyárba
... dallamtalan ... *dér* – ütötte – őszből ... *ebordító* – télbe -
hamva – sincs – idő – parázslik ... majd ... föld – fekete – ajkán
... mire kimondható lesz ... ami *onnanról* ... kimondhatatlan

nyugodalom – / – megbékélés ... valahainál is nagyobb ...
– ... – / – ——————————————————————— :
egyetemes – / – szeplőtelen – kezdet ... *m e g ú j h o d á s*

Megérkezés

(.)

... rozsdamart' – szögekkel – kivert ...
káposztáshordója m é l y é n
... hombárnyi ... szikkasztott – búzafő ...
izzó – parazsának ... keser' – füstjében – pácolt
... tartósított ... nyúltetem hever ...

tömérdek ... ... – ... –
... – fehér – chandannal – körbeszórt ...
zsámolya mellé telepszik
– ... – / – ——————————— :

h i b á t l a n ... kristálygömbjében
... h a l á l m a d á r ...
– ... – / – ———————————————— :

h a r a g v ó g y ö n g y b a g o l y

ereszkedés

cisztás fibrózis. a negyven éve
megjelent orvosi enciklopédia
szerint genetikai betegség, a várható
átlagéletkor hét év.

karomba veszlek. három kilogramm
létbe ereszkedés övezi
emésztetlen keserűségem. amit
adhatunk egymásnak, az hét éven
túl van.

imádkozunk a tudósokért, hogy
megelőzzék a kapott idő
terjedelmét.

felkelsz, köhögsz, iszol,
inhalálsz, nyákot ürítesz,
rutin és ösztön minden lélegzet.

takarja az évekbe ékelt félelmet.

stroke

nagyapa a második
agyvérzés után három
teljes évig mozdulatlan
feküdt az évtizedek alatt
dombsággá kopott ágyon,
a diagnózis szerint tíz
évesre formálódott
érzékszervekkel és
könnycsatornákkal.

mama emelte és taszította
rendületlen akarattal.
néha meg is verte, mikor
nem szólt nagyapa
a folyton hideg ágytálért,
és maga alá csinált.

nagyapa sírt,
aztán mama megtörölte nedves
ronggyal,
tisztára mosta sebeit a hátán.

és üvöltve zokogott, mikor
nagycsütörtökön
a vacsora után elszendergő
nagyapa
nem ébredt fel.

mama

hiába csengetek, nem nyit
ajtót. megyek, várnak. mama
a vécén kap szélütést. mikor
csengetek, éppen ernyedt karokkal és felakadt
szemhéjjal csendesül.

mama mosolyog. a hideg kórházi
ágyon branüllel a kézfején alszik, és közben
mosolyog. gyógytornára viszik, hozzák, tűr
mindent csendben. mélyből a magasba tartó ív a száján.
valamit lát, amit mi nem.

utoljára viszik,
tudja.
mosolyog akkor is, mikor
az evilági értelemben vett lét
magára hagyja.

Diéta

A nő papírzsebkendőt vesz elő a köpenye zsebéből, megtörli a szemét. Zavarja, hogy elsírta magát. Nagy levegőt vesz, egész testében megkeményszik, témát vált, nehogy még egyszer elérzékenyüljön. Nem értem, mi történik, gondolja közben, nem sírtam azóta, hogy Andi pacekba elém rakta a diagnózist. Andi egy orvoskolléga, barátnőnek is mondható, együtt mennek néha moziba, hangversenyre. A nő rég elvált, fiát, aki csellózni tanul, és a konzervatóriumról álmodik, egyedül neveli. Valójában a nő álmodik erről, a fiú pedig igyekszik, gyakorol, szereti az anyját. Úgy egy éve lehetett, hogy Andi kezébe adta a vizsgálatok eredményét, aznap este kicsit beboroztak, akkor sírta el magát. Meg most.

Maga már ebédelt, nyilván, mondja a férfinak, és választ nem várva, hiszen a betegek rég megkapták az adagjukat, hozzáteszi, ne haragudjon, de ha nem zavarja, a beszélgetés közben megeszem a magam adagját. Bizonyos időközönként ennem kell, rám parancsolt a, gondolkodik, mit mondjon, a doktor néni, fejezi be a mondatot fanyar mosollyal. Fordul az irodában lévő hűtő felé, kivesz egy tányért, és mielőtt berakja a mikróba, megmutatja az ebédjét a férfinak. Látja, ez se jobb, mint amit maga kapott, rizs meg hozzá ilyen-olyan növények, tudja, nem ehetek akármit. Ja, nem fogyózok, csak van egy kis probléma a gyomrommal, tartanom kell ezt a diétát. Visszaül, mosolyog, ez van, mondja, ki lehet bírni, csak kicsit monoton. Meg nem túl ízletes, még csak megsóznom sem szabad.

Nyugodtan szemléli a szemben ülő férfit, megkönnyebbült, hogy sírt. Kicsordult a könnyem, és akkor mi van. Mondjuk, egy betegem előtt, ott egye a fene, intelligens pasas, látott ő már ilyet. Milyen kár, hogy iszik. De ha nem inna, nem lenne itt. Semmi sem tökéletes, ezt már hangosan ki is mondja, ahogy jelez a mikró. Nem kell azt a pasasnak tudnia, hogy ő most nem erre a szar kajára gondolt, hanem valami másra. Megfordul, hogy kivegye a tányért.

Nem kell neked fogyóznod, gondolja a férfi, pont jó ez így, ahogy vagy. Csak magában tegezi, viszonyuk pszichiáter-kliens viszonyra korlátozódik. Öt napja ismerik egymást, öt nappal ezelőtt hozta be a mentő a férfit alkoholmérgezésben. Másnap már hívta a doktornő, odaszólt a vizit után, hogy ebéd után kopogjon be hozzá. Bekopogott, leült, beszélgettek. Nem sok kedve volt hozzá, ismerte ezeket a helyzeteket, meg zavarta is a látvány, amit nyújtott. Nem a pizsama meg a köpeny, hanem a másnapos, feldagadt feje. Na meg az is, hogy nem tudott pontosan fogalmazni, nehezen másztak elő a szavak italtól és altatóktól bódult agyából. Szeretett pontosan fogalmazni, általában tudott is. Holnap már jobb lesz, tette hozzá a törmelékes mondatokhoz, és fél szemmel újra bemérte a nőt. Már belépése pillanatában jól megnézte a doktornőt, és azt is tudta, hogy a nő azonnal észrevette ezt. Most is pontosan érzékeli, pedig háttal áll, és a tányérral bajmolódik, hogy a másik méregeti, mustrálja. Egy férfi meg egy nő egy kórházi irodában.

Pocsék lehet, szólal meg nevetve az egyik, a másik is nevetve bólogat, és gyűri befelé az ízetlen, száraz rizst meg a fonnyadt leveleket. Nem is az, hogy pocsék, hanem hogy estére is ugyanez lesz. Meg holnapra, meg holnaputánra. Ki lehet bírni, főleg, ha ez az ára a gyógyulásomnak. Az enyémnek meg az, így a férfi, hogy itt vagyok, bolondok között. Együtt nevetnek. A nő, maga is meglepődik, egy kis kóstolót kínál, a férfi biztatólag bólogat.

Feláll, hogy evőeszközt hozzon, de mire visszafordul, a férfi a tányéron hagyott villájával be is kapta az utolsó falatot. Hát ez szörnyűbb, mint ahogy kinéz, szól a férfi, a másik bólint. Csend van, nézik egymást. A doktornő zavarában újra feláll, hogy berakja a tányért a mosogatóba. Háttal áll, úgy mondja, egyébként egy-két nap múlva hazamehet. A kimondott mondattól rosszkedvű lesz, jó volt ezzel a pasassal néha beszélgetni. A férfi is így kalkulált, hogy legkésőbb holnapután. Nem először van itt, bár ezzel az orvossal még nem találkozott. Jobb, mint a többiek, mellesleg csinosabb is. Már a második napon szólt a nővéreknek, hogy ezt a beteget nyugodtan engedjék ki a kertbe. A kilincstelen belső ajtó csak kulccsal nyitható, ad a betegnek kulcsot is. Ez persze nem szabályos. A férfi éjszaka is kiülhet az előtérbe, ez sem szabályos, olvashat, dolgozhat, aludni ilyenkor nem tud. Kábé egy hétig nem tud, napközben mintha ezer tűvel szurkálnák a szemét, de nem. Aztán hazamegy, alszik egy jót, és visszaáll a rend.

Tudom, hogy nem bolondok, de mégiscsak mások, mint én. A nő ráfordul, leül, nézi a férfit, várja a folytatást. Mások, mert ők nem jönnek helyre. Itt ilyen-olyan pirulákkal csak konzerválják a vegetálásukat. Valószínűleg nincs mit tenni, maga jobban tudja. De én… a férfi folyamatosan beszél, közben azon gondolkodik, hogy ő most vajon udvarol-e. A nő is ezen gondolkodik. A férfi elhallgat, ülnek csendben.

Az első beszélgetésen még akadozva beszélt a férfi, a másodikon már pontosan analizálta önmagát. Én sem tudtam volna pontosabban fogalmazni, gondolta és mondta is a doktornő, legfeljebb néhány idegen szóval orvosilag összefoglalta a másik monológjait. És maga sem vette észre, elkezdett beszélni. Önmagáról, a házasságáról, a válásáról, a gyerekéről, mindenről, és most, a negyedik találkozáskor beleszaladt egy sírásba. Kvittek vagyunk, töri meg a férfi a hosszú csendet. Igen, és le is járt az időnk, teszi hozzá a nő. Most mi lesz, ez a kérdés következne, de ez a kérdés nem hangzik el az irodában. Én azt hiszem, kezdi valamelyikük, mindegy, melyikük, itt egy pillanatnyi szünet, a mondat még bárhogy folytatódhat, nem folytatódik. A doktornő tudja, neki kell a helyzetet megoldania. Mindig mindent neki kell megoldania. Ezt gondolja, sőt majdnem ki is mondja. A terápia ezzel véget ért, ezt mondja ki, innentől minden magán múlik. Én természetesen holnap is itt vagyok, ha felmerül valami, nyugodtan kopogjon be.

Másnap nem merül fel semmi. Sokáig nem merül fel semmi, a férfit csak egy év múlva hozza be újra a mentő. Amikor magához tér, az otthonosság érzésével tölti el a tény, hogy a szomszéd ágyon ugyanaz a fiatalember motyog magában folyamatosan, mint legutóbb. A srác a tűzből, nyugtázza. Feláll az ágyról, összehúzza magán az ócska frottírköpenyt, belenéz a nyitott ablak üvegébe, anyám, hogy nézek ki, gondolja felpuffadt arcát látva, na nem baj, kilép a folyosóra, elindul az iroda felé. Megszólítja a folyosói asztal mögött munkálkodó főnővért, és udvariasan a doktornő felől érdeklődik. A főnővér felnéz, megigazítja a szemüvegét, és közli, hogy a doktornő már nem dolgozik ezen az osztályon. A férfi kérdőn bámul, a nő hezitál, megkérdezi, hogy ismerte-e, és miután a másik határozottan kijelenti, hogy nagyon jól ismeri, válaszol. A doktornő jó fél éve meghalt. Gyomorrákban, teszi hozzá. A férfi merőn nézi az iroda ajtaját, aztán azt mondja, hogy köszönöm. Megfordul, visszaindul a kórterem felé.

Baleset

Még a könyvek is sorakoznak a polcon.
Nem bírják az önállóságot;
ha egy hiányzik:
több is kidőlhet a sorból.
Én is eldőltem a lépcsőn,
túl gyorsan akartam felnyargalni,
hogy bezárjam a huzatot ásító
lépcsőházi ablakot.
A jobb kezemre zuhantam,
most bal kézzel próbálok írni,
gépelni, mosogatni.
Talán nem tört el,
kemény fából faragtak,
mint a könyvespolcomat.
A gyűrűs ujjam duzzadt meg leginkább.
Már rég nincs rajta gyűrű.
Azt hittem, ugyanaz az ujj zúzódott meg,
mint húsz évvel ezelőtt,
mikor ellöktél magadtól
egy veszekedés során.

Halál után

Tíz évvel a válás után már nem gondoltam rád,
hát még húsz év múltán.
Már nem szorítottam ökölbe a kezem,
nem írtam verset rólad,
lezártam ezt a korszakot.
Idén májusban viszont egyre többször furakodtál be
a gondolataimba, egyre többször hessegettelek el,
de te addig zargattál, míg végül a Google-ba
beütöttem a neved:
egy kormánylap tudatta, pár hete halott vagy.

Megrökönyödve hívtam anyósom,
akivel húsz éve nem beszéltem.
Bevallotta, tényleg meghaltál.
Azért nem értesített, mert nem tudta a...
Mégis, mégis, mit nem tudott?
A címem évek óta nem változott!

Követlek

Hamarosan követlek
követlek odaát
Már nem sokat süt rám a Nap a néma Holdvilág
Hamarosan követlek
követem Isten lábnyomát

Már nem kell sokat várnom: vár a túlvilág
Hamarosan tűnik minden nyomom
adatbázisokból az ujjlenyomatom
Nemsokára kérdik: ki volt az az Eszter?
Mi is volt a neve? Te se emlékszel?
Pedig felolvastam vele – nem is egyszer

Hamarosan követlek
követlek odaát
Már nem sokat süt rám a néma Holdvilág
követem
Isten lába nyomát

noé

szedjétek össze magatokat, de ne úgy,
mint a fáradt kacatokat. útrakelünk
akárhova. nemhogy útburkolatra, de
útra se számítsatok. az akárhol viszont
a legpontosabb, amit mondhatok. ezt
az éjszakát még megvárjuk, nem tud annyit
esni, hogy teljesen ellepjen minket. ne
forgolódjatok, mint az éjszaka hasában
az a magzatnyi vihar, ami megváltoztat
mindent. a szemeitek táskájába gyűrjétek
az emlékeiteket. keljetek korán. a hajnal
legyen szertartás. pakoljatok oda. ne
tétlenkedjetek. amit hátra kell hagyni,
dunsztos üvegbe tegyétek, ha majd
felszárad, akkor rátalálhattok. minden
állatot én hozok, lesz tigris, lepke, őz,
farkas, a vadászokat pedig hátrahagyjuk.
lesz egy hatalmas fenevad, rá nagyon
vigyázzatok! reggelizzetek nyers medúzát,
legyen a régi világból mit a partra hányni. feleim,
holnap megkezdődik a teremtés nulladik napja.

mózes

tanácstalan vagyok, vakarom a fejem,
már nemcsak a haj, de a fejbőr is a
kezemben marad. nyom nélkül haladtunk.
olyan itt lenni, mint képzelődni. elhagytuk
a hazát az otthonért cserébe. megváltozik
a szaga a gyerekkori háznak, mikor
elköltözünk belőle. a vándorlást otthonnak
nevezni, mint arcátültetés után
felfedezni régi ráncainkat. félúton lenni,
már eleve felér egy eltévedéssel.

most tanácstalan vagyok, beszélnem kell.
nem vagyok jó szónok, uram, hadd
válhassak mondataidban vesszővé. hogy
vesznek komolyan, amikor dadogok.
lassabban beszélek, hogy legyen időm
gondolkodni. fel kellene mennem a
hegyre egyedül. mintha keresnék,
és mintha találnék is valamit. hogy
mondjam el a népnek, akik vakhittel
követtek, hogy negyven éve teljesen
rossz irányba tartunk.

sámson

apám már csecsemőkoromban sem
bírt el. később ő vágta a hajam,
egészen a lázadásomig. szinte a földbe
növesztettem.

nagyapám neurotikus volt egy olyan korban,
ahol a sikertelen öngyilkosságot
halálbüntetéssel torolták. neki sikerült
elsőre, csont nélkül.

emlékszem a közös diószedésre,
egy idő után puszta kézzel törtem,
úgy gyorsabb volt. a legutolsóban,
amit feltörtem, egészen más volt,
mint amire számítottam.

Játék

A lány a teraszon ül, hátát melegíti
a nap. Laptopján dolgozik, amikor
megjön a fiú. Sugárzik az arca,
ahogy felugrik, és a nyakába borul,
kapaszkodik belé, nem engedi
el, pedig a fiú csak rendelni akar.
Öleli, és közben nevet.
Nevet a fiú is, akinek a lány a lábára áll,
hogy ne mozdulhasson. Hiába. Túl
könnyű ahhoz, hogy visszatartsa,
a fiú vele együtt indul el az ajtó felé.
Muszáj bedobnom egy kávét, mondja,
de ez a kijelentés is nevetésbe fullad.
És az fontosabb, mint én? Ez most
még csak játék, kedves civakodás,
nem állítanak valódi akadályokat,
a fiú is csak gyengéden próbálja
kiszabadítani magát az ölelésből,
egyikük sem gondol messzebbre,
mint ami épp van. Hoztam neked valamit.
A jobb vagy a bal kezemet kéred?
A lány választ, a fiú
szétnyitja üres markát.

Beavatás

Alig idősebb nálam, de bottal jár,
a sérüléseit kívül hordja.
A bot ezüstkék, messziről is jól látszik,
ezzel integet az étteremből,
ahová megbeszéltük a találkozót.

Ma van a zene ünnepe, tele
a város. Az utcán tangóharmonika
szól, mint falusi lakodalmon.

Maga mellé teszi a botot, koccintunk.

A kint összegyűltek másképp mozognak,
mint a vendégek a sátras lagziban, ahol
a szomszéd fiúval úgy képzeltük, keringőzünk.
Csak a felsőtest dől előre-hátra, a zene ritmusára.

Nagyapámat azegyszer láttam *danúni*,
a sarokban ült egy asztalnál,
kezében borospohárral.
Tánc közben ügyetlenül kerestük
az egyensúlyt, ahogy a test terhét egyik
lábról áthelyeztük a másikra.

Sramlizene. Töredékeket hoz vissza
a múltból, sosem az egészet.
Nem tudom, szépen énekelt-e nagyapám:
a hangja elvegyült a többi férfié között,
a dalokra pedig már nem emlékszem.

Ma van a zene ünnepe.
A harmonikához szaxofon is társul,
a szám, amit játszanak, ismeretlen,
nem idéz fel semmit,
nem zökkent ki új környezetemből.

Az a jó, ha minél gyorsabban hozzászoksz,
tanácsolja a barátnőm, és elfelejted,
hogy máshol is éltél. Máshol és máshogy.
Vegyél példát rólam, mondja, és emeli poharát.

Rebeka

Nőtt, amióta nem láttam.
Ékszereket, ruhákat kért, meg olyan
édességet, amit Magyarországon
nem lehet kapni.

Párizsba vágyik, leginkább az Eiffel-
tornyot akarja látni. *Kár, hogy nem ott
lakunk*. Nem szállok vele vitába, minek
hozzam fel a hajléktalanokat a pálya-
udvar körül, amikor pontosan értem,
mire gondol. Alakítsa csak tetszés szerint
a város képét, lássa azt, amit látni akar.

Vajon belőlem kit vesz észre?
A felnőttet, aki öt nyelven beszél,
és el tud igazodni bárhol a világban?
Nem mer előttem megszólalni franciául,
pedig tanulja az iskolában: az ítélkezés
megsemmisítő erejével már tisztában van,
az intézményes nevelés elérte célját.
A szégyent el kell kerülni mindenáron.

Még nem látja a térkép nélkül elveszett nőt,
aki fél az emberektől. Ha sikerült felnőnöm,
akkor nyilván minden rendben. Alig várja,
hogy ő is hordhasson lógós fülbevalót,
festhesse a körmét, az arcát. A különbség
köztünk annyi, hogy nekem ezt már szabad,
amit úgy értelmez, hogy én már szabad vagyok.

Odaadom az ajándékot, amit annyira várt:
nagy csomag karkötő, pólók, csokoládé.
Lassan bontja ki őket, hogy az izgalom
tovább tartson, de öröme így is véges.
Mindig eljön az idő, amikor már nem érdekli
az embert, melyik torony közelében él.

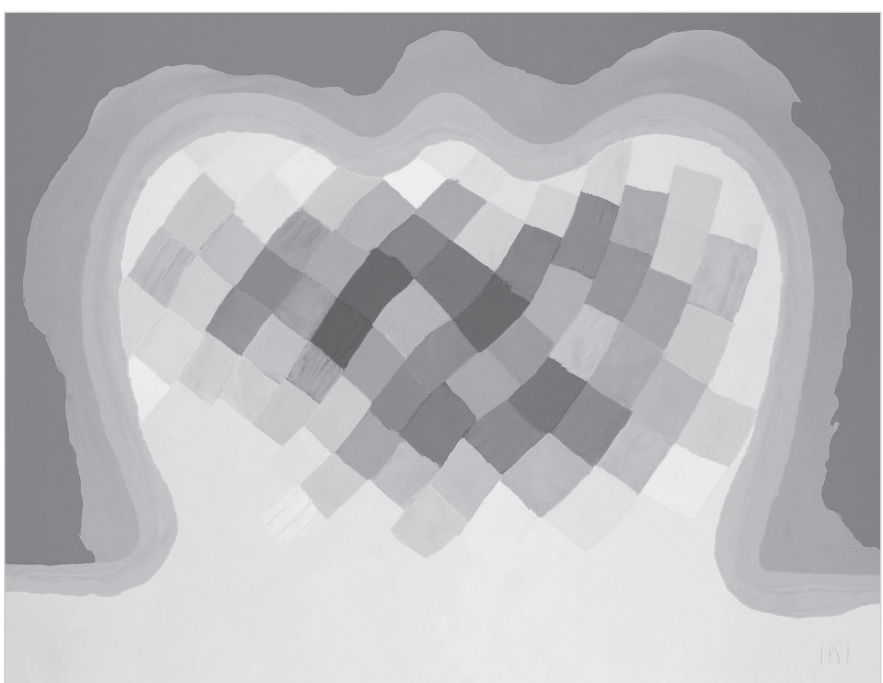

Új nézhetetlen (2011; olaj, vászon; 140×180 cm)

Azt mondják

Azt mondják, az állattörténeteim mindig tragikusan végződnek, és sajnos ezúttal sem ígérhetek mást.

Annak idején szombatonként is jártunk iskolába, és ez alól csak akkor kaphattam felmentést, ha megérkeztek a kislibák. Apám ugyanis libákat nevelt akkoriban. Megvásárolta a pihés, sárga kislibákat, aztán amikor fehértollú, kígyónyakú, sziszegő házi-hattyúk lettek belőlük, leadta őket annak rendje és módja szerint. Jó volt nézni szombatonként a frissen érkezett, kis lényeket, ahogy ott melegedtek egy kupacban az anyjukat pótló infralámpa alatt: néha sipogtak egy kicsit, aztán elbóbiskoltak.

Amikor nagyobbak lettek, kimehettek az udvarra, és ha megriadtak valamitől – akár egy erősebb hangtól vagy egy váratlan mozdulattól –, tollas áradatként hömpölyögni kezdtek egymást taposva. Ez a letaposás-dolog olyannyira valós probléma volt, hogy amikor valamelyik szomszéd kalapálni kezdett, apám átment neki szólni, hogy halkabban csinálja, ami őszintén szólva elég lehetetlen kérés volt. Néha elmentünk apámmal az állomás melletti töltésre, ahol füvet kaszáltunk a libáknak. Mármint csak ő kaszált, mert én még kicsi voltam hozzá. Maximum szedhettem a füvet, meg ott lábatlankodhattam körülötte. Az egyik ilyen alkalommal láttam meg életem első gyíkját. Először kígyónak hittem, és riadtam hívtam apámat. Ő nyugtatott meg, hogy nem kígyó, hanem gyík. (Életem első piócáját meg földigilisztának hittem, és kézzel akartam kivenni a vízből.)

Egy fülledt, nyári napon észrevettem, hogy valamelyik kislibának beszorult a feje az itatóba, és nem tudja kihúzni. Már alig verdesett. Gyorsan bementem érte, kihoztam az udvarra, majd lefektettem a meleg betonra. Semmi. Kicsit megnyomkodtam a begyét, mintha szívmasszázst adnék neki. Némi víz buggyant ki a csőrén. Tudtam, mi az a mesterséges lélegeztetés, de egy libával azért nem akartam csőrözni. Maradtam a mellkas-nyomogatásánál, de úgy tűnt, hiábavaló minden igyekezetem. Pár perc után legyintettem, és elindultam a fészer felé ásót keresni, de amikor megfordultam, majdnem ráléptem a megmentett kislibára, ami időközben magához tért, és valamilyen furcsa okból utánam jött. Attól kezdve le sem tudtam vakarni magamról, mindenhová követett, még az iskolába is, és a nagyközségben afféle modern Ludas Matyiként kezdtek emlegetni. Később Konrad Lorenz etológusnál is sokat olvastam a liba és az ember barátságáról, meg arról, hogy a tojásból kikelt madarak azt követik, akit először meglátnak. Gazsi, mert így neveztem el a kislibát, nem engem látott meg kikelése után először, de a fulladást követő halálközeli állapota is egyfajta láthatatlan tojás lett számára, amiből sikerült kitörnie. Sikeresen újjászületett, és ennél a második születésénél én voltam jelen. Az iskolába természetesen nem jöhetett be velem, de mindig megvárt előtte. Amíg tanultam, az árokparton csipkedte a fűszálakat. A baj csak az volt, hogy nagyon féltékeny lett. Mindenkit elűzött mellőlem, a barátaimat is, de legfőképp a lányokat. Egyébként Gazsi egyáltalán nem volt buta liba.

A házunkat és a baromfiudvart két ádáz kutya őrizte, a ma már mosogatószer-nevűnek hangzó Ajax, ami németjuhász volt, és Dodó, a drótszőrű vizsla. A kutyákat egy nagy, kerítéssel

körbevett helyen tartottuk, ahonnan nem tudtak kijönni. Elvileg. Ám egyik nap valahogy mégis kijutottak. Talán azért, mert az etetésük után elfelejtettem a kapujukat bereteszelni. Amíg nem voltunk otthon, betörtek a libák közé, és csúnya vérengzést műveltek. A libák gágogva és egymást taposva rohantak előlük, a kutyák meg sorra elkapták őket. Szerencsére a szomszédban lakó Laci bácsi meghallotta a zajt, és átjött megnézni, mi történt. Gyorsan erősítést hívott, a fiát, és ásókkal felfegyverkezve visszazavarták a két nagy kutyát a ketrecükbe. A kutyák méretét és harciasságát tekintve, elég bátor tett volt ez tőlük. Ha ők nincsenek, minden libánk odavész.

Miután hazaértünk, apám káromkodott, én meg befutottam a libák közé, és megláttam Gazsit. A földön feküdt véres tollal. Mint az első találkozásunkkor, megint megpróbáltam újraéleszteni, de hiába nyomkodtam a szívét, már nem lehetett visszahozni az életbe. Égő szemmel felálltam, és elindultam kifelé, de a kapunál megtorpantam, mert azt reméltem, hátha utánam jön, mint a megismerkedésünkkor. De hiába fordultam meg, nem botlottam fel benne majdnem. Ott maradt, ahol hagytam. Csak felborzolt tollait mozgatta a szél, ő maga mozdulatlan feküdt a baromfiudvar ravatalán.

Azt mondják, az állattörténeteim mindig tragikusan végződnek, hát most nem lesz igazuk, mert nem akarom, hogy igazuk legyen.

Amikor kutyáink betörtek a libák közé, Gazsinak az volt a szerencséje, hogy az első udvarban pihent az egyik bokor alatt. Meglátta, hogy baj van, kikacsázott az utcára, és gágogva próbált segítséget hívni. Ezért is mondtam az előbb, hogy Gazsi egyáltalán nem volt buta liba. Észrevette ezt a szomszédban lakó Laci bácsi, aki a fiával karöltve átjött, és ásókkal felfegyverkezve visszakergette a megvadult kutyákat a ketrecbe. Ha ők nincsenek, minden libánk elpusztul, ami nem kis kárt jelentett volna apámnak. Apám megköszönte nekik, és hálából néhány libát adott nekik. Valamilyen furcsa okból Gazsi is közéjük került. Nem kérdeztem, miért, egyszerűen elfogadtam a tényt, bár kissé szomorú voltam. Talán egyfajta bújtatott büntetés volt ez, hiszen valószínűleg miattam szabadultak ki a kutyák.

Laci bácsi unokájával egyébként barátok voltunk. Volt egy nagy bőröndje tele legóval, meg egy kétkazettás magnója, amivel átmásolta nekem az aktuális diszkóslágereket. Néha játék után megálltam a baromfiudvar kerítése előtt, és onnan figyeltem, ahogy Gazsi beilleszkedett a baromfik közé. Egy idő után már meg sem ismert, de az is lehet, hogy csak így büntetett, amiért megváltam tőle.

Azt mondják, az állattörténeteim mindig tragikusan végződnek, most mégsem így történt.

Rövidzárlat

„Múlt este én is jártam ottan."
(Kosztolányi Dezső)

Éváról azt mondják, ő bizony túléli –
a papíron aláhúzott mondatok csak
az aggódó szülőknek szólnak.
Volt már hasonló eset – a kezei
zsibbadtak, a lábai görcsöltek,
a sötétség elborította a szemgödreit.
– Elfáradt testben pihen a lélek. –
Csak annyira emlékszik, hogy anyja
sikít, a parkolóban mindenki
összevissza rohangál.
Minden egyes alkalommal, amikor
a roham újra elválasztja önmagától,
egy megsárgult képbe szeretné
beletuszkolni a legjobb emlékeit.

Ő nem megy segítőcsoportba – mit
mondhatna az utolsó szó jogán?
Helyette minden este végigjárja
a folyosókat, fényeket keres
– *hangolódik*.
Az anyjára gondol.
Azon tűnődik, milyen lehet a gyászt
tanulni, és öntudatlanul felnevelni a halált.

Mária küzdelme

„Mert talán azért vált meg tőled ideig-óráig,
hogy őt, mint örökkévalót kapd vissza."
(Biblia)

Azt mondták, örüljenek, ha megéri
a tizedik születésnapját. Máriát sosem
érdekelte, mivel jár együtt a halál.
Kézen fogva ballag az elmúlás és a hiány,
őseibe kapaszkodik az emlékezet.
Valamit mégis ki kellene mondani,
talán újraálmodni a jövőbeli terveket,
melyekben a kórházszagú köpenyeket
felváltja a madárfütty és a színes
rinocéroszok morgása – ott, ahol
nem kell több vizeletminta és óriástű,
ahol a csontokat nem bántja a mozdulat,
s a test elmenekülhet büntetése elől.
Szükség van egy térképre, ami
feltárja a fájdalmak birodalmát.
Miféle élet az, amiben nem visszafojtani
kell a szót, s nem álcázni a tetteket?

Mária nem általa, ellene küzd. Soha
nem fogja megérteni, miért ellenkezik
az anyja, miért nem viszik inkább haza
– mint a maradékot a kutyának – meghalni.

Jártunk arra

öreg halászbárkák
a kis képen mintha
halálukat várnák

a távolban semmi
ha van is csak a víz
és nincs hova menni

olaj vászon ember
sehol álmunkban már
jártunk arra egyszer

Mindig ég

szinte semmink sincs már
ha volt is legföljebb csupán az idő horzsolásai
vagy valamikori ígéretek fölsejlő öröme
valami az évszakokból
feladvány mely mindenre emlékeztet
ami s ahogyan történhet
mint ez a mostani ősz is akár
csüggedten vöröslő erdeivel
régi mosolyokat idéző délutánjaival
ahogy járunk ebben a fordított
a lehullott levelekből sóhajtozó fényben
de inkább nem folytatom

ha naplót vezetnék ez volna a mai bejegyzés
a fájdalom műhelyében mindig ég a villany

Talán már

reggel óta kitartóan esik
s mintha alkonyati szürkeség ölelne mindent
az éjjel biztosan fagyni fog

nem készülünk sehova
mégis az az érzésünk hogy elkésünk
vagy már el is késtünk?

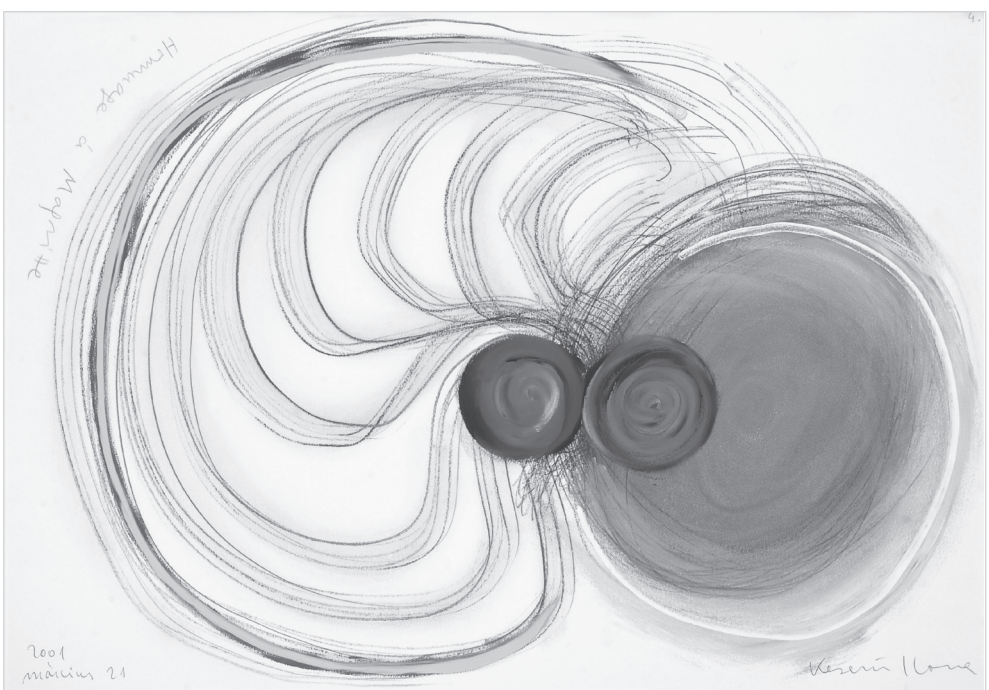

Hommage to Magritte (2001; olaj, grafit, papír; 505×703 cm)

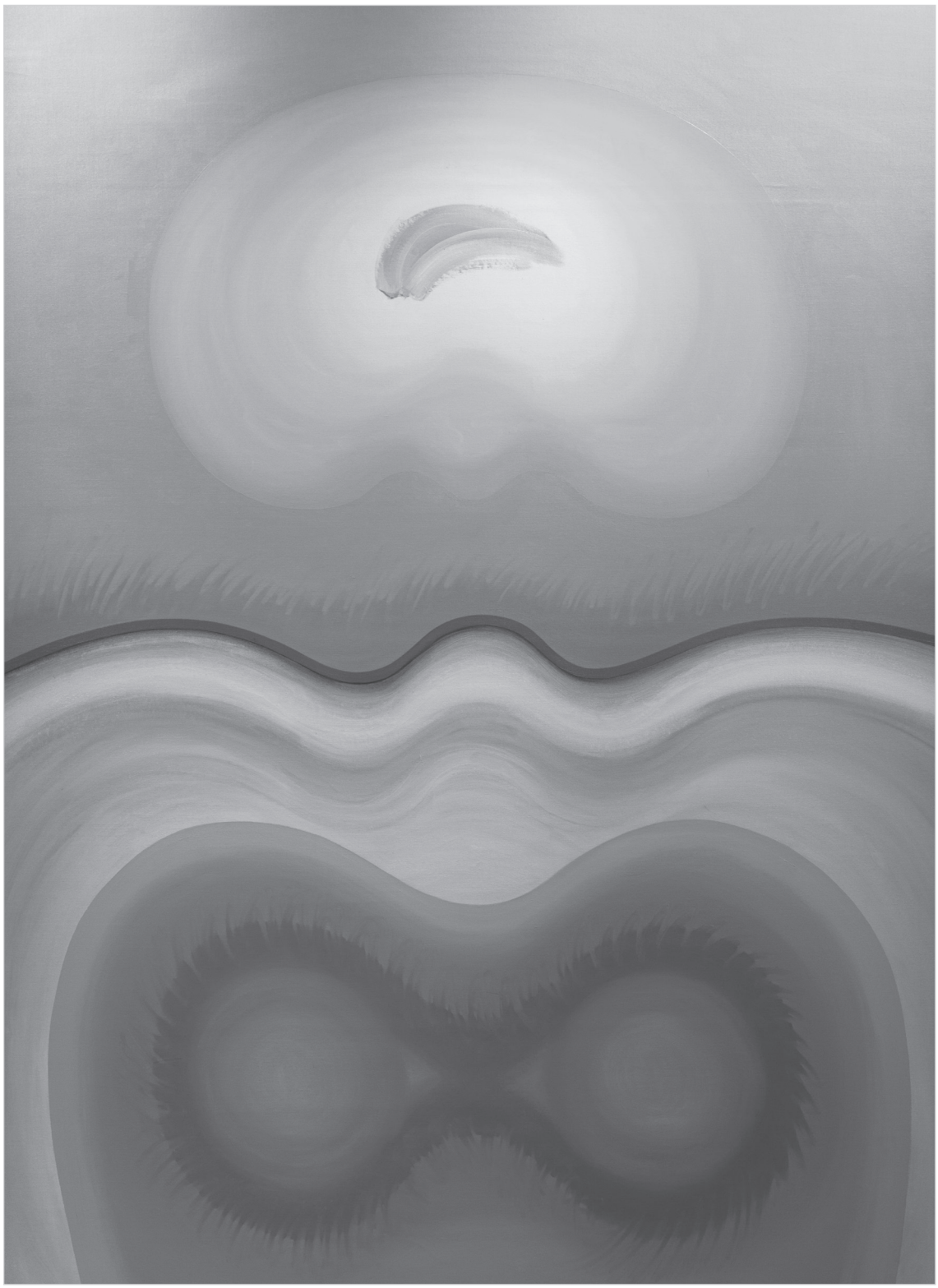

Narancs-rózsa közelítés (2000; 300×200 cm; olaj, vászon, tekercskép; fotó: Berényi Zsuzsa)

Lesz neki

Ez lesz a bácsi,
vagyis a rajza,
lesz neki keze,
lesz neki arca.

Ez lesz a néni,
lesz neki karja,
lesz neki szeme,
lesz neki ajka.

Itt áll a kislány,
szoknya lesz rajta,
csatot és masnit
teszünk a hajba.

Itt lesz a vitéz,
daliás, nyalka,
lesz neki lova,
lesz neki kardja.

Ez lesz a boci,
lesz neki szarva,
lesz neki lába,
a hasa tarka.

Ez lesz a cica,
hosszú a bajsza,
pisze az orra,
a száját nyalja.

Ez lesz a kutya,
alacsony fajta,
nyúlánk a teste,
a füle kajla.

Ez lesz a kakas,
lesz neki karma,
lesz neki szárnya,
lesz neki farka.

Ez lesz a medve,
a színe barna,
lesz neki – ja, az
mégse lesz rajta.

Mit mutat magából?

Mit mutat magából a zsiráf?
A nyakát.
Mit mutat magából a bagoly?
A szemét.
Mit mutat magából a teve?
A hátát.
Mit mutat magából a vakond?
Semmit.

Zöldségeket beszélek

Cékla, retek, mogyoró,
sárgarépa, moha zöld,
zeller zöldje, kovaföld.

Ma trükköket csináltam

Ma trükköket csináltam, hármat.
Aztán jó sokat sportoltam.

Előbb ilyet, hogy hókuszpók,
aztán olyat, hogy kardoztam.

Nagycirkusz

Figyelem, figyelem!

Van még egy falatom,
pillanat, lenyelem,
és máris itt vagyok!
Figyelem, figyelem!

Fogsorom felragyog,
nevet a műorcám,
figyelem, figyelem,
jöhet a műsorszám!

Én vagyok a bohóc,
megbotlom, elesek,
figyelem, figyelem,
magamon nevetek!

Hónapsoroló

(tanuljunk játékosan)

Január, február, március, április,
május, június, július, augusztus,
szeptember, október, november, december.

Erősék

Erős Sámson haja nyáron
centiben vagy harminchárom.
Télen viszont nagyon nagy,
biztos megvan hatvanhat.

Erős Nusi haja tüsi,
szereti, mert nyáron hüsi,
de növeszti ő is télen,
lesz vagy három centiméter.

▶ HALÁSZ BÁLINT

Hogyan lehet csodát tenni

Csaba rendszerető ember volt. Utálta, ha kertjében egy szál gyom is kikandikált a fű közül, ha az ablakában egy muskátli is nagyobbra nőtt a többinél, ha a tyúkólban a kotlósok nem egyforma tojással várták. De leginkább azok a fránya levelek zavarták, hol a cseresznye, hol a szilva, hol a barackfa merészelte elhullajtani lombjának egy elsárguló darabját. De a legpimaszabb a háza előtti gesztenyefa volt, girbegurba ágait nem volt hajlandó megzabolázni, csak úgy nőtt az istenadta! Olyan magas volt, hogy a mennybe fel lehetett menni rajta. Ráadásul nem érdekelte, hogy tavasz van, nyár vagy ősz, esetleg tél, reggelként úgy megrázta magát, hogy mindent beborítottak a levelei, a portát és még a házelőt is. Csaba hiába takarította össze mindennap, másnapra már mindent avar borított. Micsoda szégyen!

Csaba egy vasárnap reggel úgy kelt, hogy véget vet a rendbontásnak. Elővette a fészerből a fejszéjét, hogy kivágja a gonosz fát. Kiment, és magasba emelte a baltáját, de ekkor megjelent a falu plébánosa. A templomdombról gurult le a poros úton a rozoga piros biciklijével, fél kezével kormányozva, másikkal meg integetve Csaba felé. Mérgelődött az emberünk, mit akar tőle. Amikor megállt a háza előtt a plébános, és lekászálódott az ördögi járművéről, Csaba megemelte a kalapját, mert mégse kergeheti el az Úr szolgáját, főleg nem vasárnap, még akkor sem, ha biciklivel jött. A plébános mosolygott, kérdezte, hogy és mint van, Csaba kurtán válaszolgatott, majd a gesztenye felé bökött, dolga van, kivágja. A plébános nagyot füttyentett, ahogy felmérte a fát.

Csaba emelte a baltáját, de mielőtt lecsapott volna, a plébános megállította, ne tegye. Valakinek fel kéne menni rajta, és beszélnie az Úrral, mert ő hiába imádkozik, nincsen egy csepp eső sem.

– Nézzen fel az égre, Csaba, túl kék! – mutatott a magasba a plébános, majd felgyűrte a kezén a reverendáját, és fohászkodott egy sort, szépen, rendesen, hogy még Vatikánban is megirigyelték volna. De hasztalan. Csak nem bújtak el a felhők.

– Látja, nem működik, mászni kell, oda fel – követte a tekintetével a plébános a hatalmas gesztenye törzsét az égbe. – Kérem, Csaba, csak délutánig kímélje meg a fát, misén kihirdetem a nagy feladatot, biztos vagyok benne lesz a nyájunkban egy bátor jelentkező. Például a Pisti!

– Na hiszen, Pista! Jegyzőt a mennybe soha be nem engedik! – fújtatott Csaba. Az övébe akasztotta a baltát, fejébe csapta a süvegét, és már menetelt fel a fára, út közben hátra kiáltott: – Misére itt leszek, annyi vízzel, hogy a tehenek se bírják kiinni! Ha mégsem... na olyan nem lesz, mert délután kivágom a fát!

Hogy a plébános mit mondott, áldotta, féltette, keresztet vetett érte, az Csabát nem érdekelte, sietett nagy léptekkel az egekbe. Mászott és mászott, maga mögött hagyta a templomdombot, a faluját, a vásárhelyet, a megyét, cifrapalotás fővárost, az országot, a szomszédos birodalmakat, az ellenségeskedést, a kínt, a bánatot. Csak akkor pihent meg, amikor már a világ a magasból egy apró üveggolyónak tűnt, olyannak, mint amilyet egyszer gyerekkorában talált: tündöklő, titokzatos, szépséges, szinte hívta, hogy vegye fel és szeretgesse meg.

Volt is erre ideje Csabának! Inkább szertenézett, hova került. Maga előtt egy csizmát látott, bőrből hasított míves munkát, olyan hatalmasat, amivel egy várat, ha nem az egész Földet el lehetett volna taposni! A méretes bocskorból irtózatos láb nőtt ki, egy óriás tornyosult Csaba előtt. Olyan tekintélyes, hogy a kezében elfért volna a mindenség, de nem az volt benne, hanem egy, a termeté-

hez illő seprű. Azzal sepregette le az égről a felhőket, a legkisebb felhőpamacsot sem hagyta rajta, mindet zsákba gyűjtötte. Ha egy megtelt, elővett egy másikat, és kezdte elölről a munkáját.

– Soha nem lesz vége! – sóhajtott panaszosan az óriás.

– Akkor miért csinálja kend? – kurjantott nagyot Csaba.

Az óriás csak akkor vette észre őt. Nem lepődött meg, talán látott már Csabához hasonlót.

– Nem értheti! – csóválta fejét szomorúan az óriás, és egy új, üres zsákért nyúlt. – A maguk fajtája mind vitéz, én szolga vagyok! Hogy nézne ki az Úr portája, ha nem tisztítanám meg?

– Csúnya világ lenne! – helyeselt Csaba, de eszébe jutott a faluja, esőt ígért, dolga végezetlenül nem térhet vissza. – Nem vagyok én vitéz, csak szolga, mint kend, de nekünk is jár egy kis pöffentésnyi pihenő – és ezzel letelepedett, előhúzta a subájából a pipáját. Jól megtömte, meggyújtotta, és nagyot szívott belőle. Az óriás leült mellé, ő is elővette a pipáját, akkorát, mint egy kályhát, és abból nagyokat cuppantva pöffékelt ő is. Csaba és az óriás, kicsi és hatalmas, együtt eregették és nézték a füstfelhőket, ahogy azok cseperednek, felnőnek, ropják a táncukat az égi testvérükkel, ameddig a mulatságuknak vége nem szakad, és elenyésznek. De egyszer minden jónak vége szakad. Beesteledett.

– Mennem kell! – állt fel Csaba, fejébe csapta a süvegét, de még mielőtt elkezdett volna leereszkedni, odaszólt az óriásnak: – Isten áldja! Azért hagyjon meg párat!

Az óriás biccentett, feltápászkodott, és ahogy felegyenesedett, beverte a fejét a mennyboltba. Az úgy beleremegett, hogy a Hold ijedten búvt el egy felhő mögé. Az óriás már nyúlt a seprűért, de aztán mégsem tette, inkább megigazított egy csálén álló csillagot, és elmosolyodva nézte.

Csabának hosszú útja volt lefele, annyira, hogy megváltozott, a falu népe alig ismert rá. Nem a bajsza lett nagyobb, hanem a természete más.

A plébános persze nem győzött hálálkodni. Mert, ahogy Csaba ígérte, vele együtt visszatértek az esőt hozó felhők is a falu egére.

Csaba nem ünnepelt a falu népével. Csak nézte az égig érő gesztenyét. Végül az övéből a baltát ledobta a tövébe, aztán nyugovóra tért.

Másnap reggel felkelt, megetette a tyúkokat, megöntözte a muskátlikat, sepregetett egy kicsit, de nem az összes levelet, párat meghagyott.

Dolog után kiült a verandára, a subájából elővette a pipáját, és nagyokat cuppangatva pöfékelt. A plébános, hogy került oda, biciklin vagy sétálva, rejtély, de lehuppant mellé, és bámulta, mintha emberünk most jött volna erre a világra.

– Hogy csinálta, regélje el, hogy lehet csodát tenni?

– Így – pöffentett nagyot Csaba.

▶ SZEPESI DÓRA

A művész és az olvasó közösen írja a történetet

Hiánypótló kiadvány született egy nálunk még jóformán ismeretlen, lényegében új könyvműfajról. A képkönyv vagy csendeskönyv szerepét, felhasználási lehetőségeit az írások más-más irányból közelítik meg és mutatják be.

Varga Emőke, a *Kép(es a) könyv* szerkesztője és kiadója, Sándor Csilla a *Tabu a gyermekirodalomban* című kötet után ismét izgalmas témát fedeztet fel az olvasóval. A könyv megszületését több impulzus és vizsgálódás előzte meg. A szegedi egyetemen 2009 óta működik a Művészettel az oktatásért kutatócsoport, több éve foglalkoznak képeskönyvekkel, legújabban csendeskönyvekkel. A projektet a Szegedi Egyetem Juhász Gyula Pedagógusképző karán működő tudományos pályázatok bizottsága, illetve az Alkalmazott Pedagógiai Intézet támogatta. A tanulmányokon Petres Csizmadia Gabriella a Nyitrai Egyetem intézetvezetője és Sándor Csilla, a Gyermekirodalmi Kiadó vezetője dolgozott, a könyvet a gyermekirodalom jeles kutatója, Bárdos József professzor emeritus lektorálta. 21 tanulmányban 29 szerző vállalkozott a csendeskönyvek bemutatására, a művészet-, az irodalom-, a nyelvészettudomány és -történet, a vizuális kultúra-kutatás, a kognitív elméletek, a pszichológia, a pedagógia perspektíváiból. A szülői meséléstől a gyermekkönyvtári foglalkozáson át, az óvodai-iskolai használattól, az érzelmi intelligencia fejlesztésén át a fogalmazási készség fejlesztéséig, a történetmondástól az alkotó művészi önkifejezésig, a drámajátékkal és a zenével való kapcsolatig – a *silent book* hasznosnak és sikeresnek ígérkezik.

Gyermekirodalmi Műhely Kft., 2024

A csendeskönyv fogalmát a tanulmányok különbözőképpen értelmezik; már az sem egyértelmű, hogy a „könyv" fogalom minden esetben ráillik-e a silent bookra. Varga Emőke az előszóban jelzi, hogy a – más szóhasználatban – „szótlan könyv", „szavak nélküli könyv" vagy „képkönyv" – ez utóbbi elnevezést Révész Emese művészettörténész ajánlotta – egyszerre tekinthető művészi tárgynak és mediális paradoxonnak. Csányi Dóra, a Csimota kiadó szerkesztője tanulmányában leírja, a *silent book* elnevezés egy konkrét eseményhez köthető és konkrét céllal létrejött fogalmi meghatározás, amit átvett a könyves szakma a korábban már létező, de nem definiált könyvek – szöveg nélküli könyv, képeskönyv – megnevezésére. A fogalom a menekültválság kezdetén született Lampedusában, amikor pszichológusokkal együttműködve az IBBY – könyvtárosokat és gyerekkönyvkiadókat összefogó nemzetközi szervezet – a különböző kultúrkörökből és

nyelvi környezetből érkező gyerekek számára kitalálta, olyan könyveket hoz létre, amelyekben csak képek vannak, hogy ennek segítségével próbálják feloldani az átélt érzéseket, traumákat a gyerekekben, mondván, abból pont annyit fognak tudni maguknak kihámozni, amennyire az ő szituációjukban erre szükség van.

A minőségi gyermekkönyv-illusztráció előzményeit Margittai Zsuzsa tanulmánya veszi górcső alá. Magyarországon a 20. század első feléből megemlíti például Jaschik Álmos, Róna Emy nevét, egy másik tanulmányban pedig Réber László nevével találkozunk. A csendeskönyv műfaji meghatározása a nemzetközi szakirodalomban sem egységes, de mindenhol legfontosabb a képi megjelenítés központi szerepe. A szakemberek egyetértenek abban, hogy ezek a könyvek egytől egyig művészeti alkotások, mert olyan illusztrátorok alkotják, akiknek célja a narratívateremtés. A képkönyv a gyakorlatban nagyon jó eszköz arra, hogy a gyerek megtanulják a történetalkotást, annak értelmezését, fejleszti az érzelmi intelligenciát, kapcsolódást saját érzésekkel, gondolatokkal. Bár nem alapkövetelmény, hogy magas minőségű legyen az illusztráció, mégis, akár köszönhetően az IBBY-s *silent book* versenynek, évről évre Bolognában díjazzák ezt a művészi kommunikációs formát is. (A legismertebb, 2023-ban díjazott kiadvány, Rofusz Kinga *Otthon* című képkönyve.) A csendeskönyvnek azért sincsenek kommersz variációi, mert eleve azok vállalkoznak az alkotásra, akik úttörő vizuális kommunikációt akarnak létrehozni. A történet azonban az olvasó fejében áll össze; ezért is jelenthet kihívást szöveg segítsége nélkül összeolvasni a képek sorozatát. Szilvássy Orsolya tanulmánya például azzal foglalkozik, hogyan kelti fel a figyelmet egy ilyen kötet az óvodás korosztályban. A képkönyvek olvasást fejlesztő és olvasást előkészítő szerepét Goda Beatrix tanulmányozta, Pauer Erika pedig a csendeskönyvek költészetét vizsgálva olyan köteteket választott, amelyek versírásra ihlették a 3-4-5. osztályosokat.

Hogyan fogadják az óvodások a képeskönyveket? A szegedi tudományegyetem hallgatói által végzett kisebb kutatásokból a könyvben is megjelentek részletek. Tapasztalatok szerint a gyerekeket megszólították a képkönyvek, azonnal mesélni akartak, ötleteik születtek. Pedagógusokat kérdőíveken kérdeztek arról, hogyan épül be munkájukba a képkönyvek használata, és kiderült, hogy összhangban az elméleti elgondolásokkal, az anyanyelvi nevelésben, szókincsbővítésben, szövegalkotásban, szövegértéshez sok lehetőséget biztosít.

A gyerekek fantáziája nagyon színes, bizonyítja ezt Bencsik Luca tanulmánya is, amely leírja, hogy Maros Krisztina *Milyen színű a boldogság* című kötetét azzal a központi kérdéssel vizsgálták, hogy mit jelent az óvodásoknak a boldogság, illetve hogy ezt a fogalmat a könyv képeinek segítségével hogyan tudják kibontani. (A kötet későbbi kiadásában egyébként a képek Szabó T. Anna verssoraival egészültek ki.) Rofusz Kinga *Otthon* című könyvének alapján zenével kiegészülve animációs film is készült, így Miskolci Ramóna a kutatásába mind a három művészeti ágat bevonta. A mű egy egygyermekes család költözését és az otthonra találás történetét meséli el, de az óvodáskorú gyerekek magát a folyamatot nem igazán fedezték fel a könyvet lapozva, többségük inkább egy szép családi mesét alkotott meg, beleszőve családtagjaik nevét, illetve a mesébe ágyazottan kis családi eseményeket osztottak meg a tanulmány írójával. A megértést feldolgozandó kérdések segítették, majd a filmet levetítve a kutató azt tapasztalta, az aláfestő zene nagyban segíti a történet megértését, átélését. A gyerekek meg is fogalmazták, hogy jobban tetszett nekik az animációs mese, mint maga a könyv, viszont azt sikerként élte meg, hogy több kisgyermek, aki csak a filmet látta, és előtte a könyvvel nem találkozott, elkérte a könyvet, és a délelőtti szabad játék folyamán nézegették, lapozgatták, meséltek belőle.

A tanulmánykötet szerzői: Bodó Eszter • Bencsik Luca • Benyovszky Krisztián • Csányi Dóra • Csörgei Andrea • Daróczi Gabriella • Goda Beatrix • Havlikné Rácz Andrea • Hernádi

Mária • Hlavács Ingrid • Juhász Valéria • Kovács Eszter • Kovács Krisztina • Lovas-Szabó Kitti • Margittai Zsuzsa • Miskolczi Ramóna • Molnár Szimonetta • Pauer Erika • Péntek Erzsébet Noémi • Szabó Eszter • Szilvássy Orsolya • Tímár Marietta • Tóth Evelin • Tóth Karina • Török Dóra Melinda • Turcsányi Enikő • Tusori Eszter • Urbanik Tímea • Varga Emőke

Velázquez sírja I. (1998–1999; olaj, zománc, vászon; 140×170 cm)

UJVÁRY GÁBOR

„A háború után a magyar kultúra minden kövét Te raktad le”

A 150 esztendeje született gróf Klebelsberg Kuno munkásságáról

A címben szereplő idézet Bethlen István 1932. október 14-én, Klebelsberg Kunónak a Magyar Nemzeti Múzeum csarnokában felállított ravatalánál elmondott emlékbeszédében hangzott el. Némi túlzást – a műfaj adottságából is származóan – tartalmaz ugyan, ám kétségtelen, hogy a magyar politikát több mint tíz éven át irányító, az országot a teljes reménytelenségből kivezető, annak talpraállását és megerősödését megvalósító egykori (1921 és 1931 közötti) miniszterelnök szavai találóak voltak az elhunyt vallás- és közoktatásügyi miniszter tevékenységéről. A Bethlen mellett jó kilenc esztendőn át dolgozó Klebelsberg ugyanis szintén kulcsszerepet játszott abban, hogy Magyarország 1920-as évek elején még elérhetetlennek tűnő konszolidációja – a rendszerszerűen építkező kulturális politika tevékeny segítségével – megtörténjen.

Klebelsberg, miként a korszak egyik legkiválóbb történésze és Klebelsberg közeli munkatársa, Domanovszky Sándor 1935. október 13-án kijelentette, „mindig a cselekvés és a munka embere volt”, állandóan az állam fejlettségét nagyban befolyásoló kulturális mutatók szintjének emelésén fáradozott. „Eszmények nélkül nem lehet élni, illúziókban nem szabad élni” – vallotta Klebelsberg 1928-ban megjelent kötetének (*Neonacionalizmus*) mottójában, s ennek megfelelően igyekezett a szópufogtató hazafias frázisokkal szemben igazi tettekkel szolgálni hazáját. Klebelsberg távlatokban – és a negatívumokkal szemben a pozitívumokban – való gondolkodásának képessége a már akkoriban is a csak a saját pillanatnyi helyzetükre ügyelő politikusokat és megmondóembereket olykor erősen zavarta. Miniszterségének idején gyakran a saját párttársai bírálták a legerősebben, munkásságát – jellemző módon – a halála után kezdték igazán elismerni.

1945, különösen 1947 után viszont szinte egyáltalán nem, amennyiben igen, kizárólag negatív jelzők kíséretében emlegették a nevét. Az 1970-es évek elejétől néhány szakcikkben már objektíven idézték fel tetteit, egyértelműen – és politikai szimpátiáktól független – pozitív megítéléséről azonban csak az 1980-as évek végétől beszélhetünk.

1989-től rengetegen ismerték meg újra a 150 esztendeje, 1875. november 13-án Magyarpécskán (ma: Pecica, Románia) született nagy hatású politikus nevét. Számos helyen avatták föl szobrát, közterületeket, intézményeket – az ország tankerületeit irányító központot is – kereszteltek el róla, konferenciák és előadások során emlékeztek tevékenységéről. Valóságos, sokszor túlzásokba eső kultusza alakult ki. Klebelsberg a róla olykor csak felületes tudással rendelkező politikusok állandó hivatkozási alapjává vált. Kisebb hibáiról, például a kortársai által is gyakran emlegetett hiúságáról, illetve kényszerűségből hozott, már saját korában is kárhoztatott politikai cselekedeteiről – mint a választások titkosságát nagyrészt

feloldó, a voksolásra jogosultak arányát csökkentő, még belügyminiszterként elfogadtatott rendeletéről – kevés szó esik. Pedig ezekkel a joggal bírált hiányosságokkal együtt is egyértelmű, hogy Klebelsberg a szó szoros értelmében vett államférfiak közé tartozik. Márpedig Magyarországon kevés ilyen akadt a 20. században: rajta kívül csak Bethlen Istvánt, Antall Józsefet és – némi megszorítással – Tisza Istvánt, valamint Teleki Pált sorolnám e kategóriába.

Klebelsberg ősei apai ágon tiroli eredetű, vitézségük révén bárói, majd grófi rangot kapott katonák, az anyain nyugat-magyarországi középnemesek voltak. Másfél évesen elveszítette édesapját, s a grófi cím ellenére szolid, középosztálybéli körülmények között nőtt fel Székesfehérvárott, ahol a ciszterci rend országszerte ismert gimnáziumában érettségizett (1893). A budapesti tudományegyetem jogi karán, egy tanéven át (1895/96) pedig a világ akkori egyik legjobb univerzitásán, a berlini Frigyes Vilmos (ma Humboldt) Egyetemen tanult, majd 1898-ban államtudományi doktorátust szerzett. Ugyanebben az esztendőben a miniszterelnökség tisztviselője lett. A segédfogalmazóságból fokozatosan emelkedett a hivatali ranglétrán: 1907-ben a miniszterelnökség nemzetiségi osztályának vezetőjévé nevezték ki. Hat miniszterelnök mellett szolgált, ennek révén alaposan megismerte a politika belső működését, annak intrikáit és olykor sötét oldalait is: „kimondhatatlanul boldog vagyok, hogy a miniszterelnökségből, abból a csúf fészekből kikerültem" – írta 1912 októberében.

1904-től tíz éven át a horvát–szlavóniai és a boszniai szórványmagyarság kulturális ügyeivel foglalkozó Julián Egyesület ügyvezető igazgatójaként, 1910–1914 között közigazgatási bíróként, 1915-től 1918-ig az Országos Rokkantügyi Hivatal ügyvezető alelnökeként tevékenykedett. 1914-től 1917-ig pedig a vallás- és közoktatásügyi minisztérium adminisztratív (közigazgatási) államtitkáraként egy méltatlanul elfeledett tárcavezető, az oktatás egészének reformját – a világháború közbejötte miatt sikertelenül – szorgalmazó Jankovich Béla mellett dolgozott. Fő feladata a közoktatás és az oktatásügyi igazgatás reformjának előkészítése, az 1912-ben alapított – 1919-ben Budapestre „menekült", onnan már az ő miniszterségе alatt, 1923-ban Pécsre költöző – pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem megszervezése, illetve az 1916-ban létrehozott, végül 1917-ben megnyílt, és 1918 őszéig működő Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet, az első állami finanszírozású külföldi magyar „kulturális hídfőállás" felállítása volt.

A történettudomány iránti érdeklődéséről ismert Klebelsberget 1917 februárjában – akkor még komoly kritikát kiváltva – a Magyar Történelmi Társulat elnökévé választották. Alapos szakmai ismeretekkel is rendelkezve, vérbeli tudományos menedzserként nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a két világháború között – különösen az 1920-as évek első felében, a trianoni sokk hatására – a történettudomány az egyik legfontosabb tudományággá vált Magyarországon. 1920-ban az ő kezdeményezésére jött létre a császárvárosban őrzött magyar levéltári források kutatásában és feldolgozásában mindmáig jelentős szerepet játszó Bécsi Magyar Történeti Intézet, és – immár miniszterként – 1923-ban ő nyitotta újra az 1912-től szünetelő, még 1895-ben Fraknói Vilmos püspök alapította Római Magyar Történeti Intézetet is.

1917 márciusának közepén „beavatott politikai körökben" már az a hír terjedt Klebelsbergről, hogy ő veszi át Jankovich Béla tárcáját, ám mégsem így történt. E hónap 22-étől a Tisza-kormány 1917. június 15-i lemondásáig, csaknem három hónapon át a miniszterelnökség politikai államtitkáraként tevékenykedett, amit a kormányfővel ápolt bizalmi viszonya tett lehetővé. Tisza István felismerte Klebelsberg tehetségét, mindenben támogatta politikai ambícióit, Klebelsberg pedig élete végéig gyakran hangoztatta, hogy a legfőbb politikai példaképe a pályáján őt állandóan segítő Tisza volt.

Az addig inkább csak közigazgatási szakemberként ismert Klebelsberg tehát Tisza segítségével kapcsolódott be a nagypolitikába, amelynek aztán haláláig egyik főszereplője maradt. 1917. április 5-én – a miniszterelnök ajánlására –

a kormánypárt (a Nemzeti Munkapárt) programjával nyerte el Kolozsvár II. kerületének képviselőségét. A háborús összeomlást követően 1920-tól Sopron, ezután – tíz hónap kihagyást követően, 1923-tól – Komárom, 1926-tól haláláig pedig Szeged országgyűlési képviselője volt. 1921. december 3-tól belügy-, 1922. június 16-ától 1931. augusztus 24-ig pedig vallás- és közoktatásügyi miniszterként ő volt a különböző összetételű, Bethlen István irányította kormányok leghosszabb ideig a miniszterelnök mellett tevékenykedő tárcavezetője.

Politikai kvalitásait egy részben jogos kritikával kívánom igazolni. 1922 végén Pethő Sándor, a kiváló újságíró a radikálisan jobboldali – Milotay István szerkesztette, és Klebelsberget gyakran bíráló – *Magyarság*ban sok-sok iróniával és erősen támadó hangnemben nyilatkozott a kultuszminiszterről. Olyan jelenségeket tett azonban szóvá, amelyek Pethő szándékától eltérően – és inkább csak napjaink szemüvegén át nézve – a korszerű, mindenre gyorsan reagáló politikus típusaként jelenítik meg Klebelsberget. Tekintsünk most el annak tárgyalásától, hogy mennyire lehet elfogadható, illetve szimpatikus számunkra mindaz, amit Pethő Klebelsbergről állított. Sokkal fontosabb ennél Klebelsberg politikájának vitathatatlan eredményessége, amely részben éppen a Pethő által szóvá tett tulajdonságainak, azaz modern politikusként történő fellépésének volt köszönhető.

Pethő szerint Klebelsbergből „hiányzik az elvi meggyőződés bátor következetessége", benne „az áttájékozódás képessége oly művészetté fejlődött, hogy soha semmit se kockáztat". „Úgy balanszíroz állandóan két elv, két meggyőződés, két irányzat, két eshetőség között, úgy igyekszik magát elosztani, hogy mindig mind a kettő számára posszibilis legyen", és „[…] ott áll állandóan a lesben, egy félig nyitott ajtó küszöbén, úgy, hogy be is léphet az ajtón s hirtelen vissza is léphet, mintha esze ágában se lett volna belépni. Az ajtót soha be nem teszi maga mögött, de vigyáz viszont, hogy előtte se tehessék be."

A meglehetősen bántó értékelésből még számos részletet idézhetnék, Pethő ugyanis több konkrét(nak vélt) példával támasztotta alá érvelését. Ehhez kapcsolódik, hogy nem sokkal Pethő cikkének megjelenése előtt, 1922. szeptember végén Klebelsberg Rákosi Jenőnek, a *Budapesti Hirlap* (általa is tisztelt) főszerkesztőjének írt nyílt levelében amiatt szabadkozott, hogy kénytelen volt Eugéne Brieux *A vörös talár* című darabját „levétetni" a műsorrendről, „annak elkerülése végett, hogy a Nemzeti Színház alapjában véve politikai indokokból táplálkozó harcok színtere legyen". E – majd három esztendővel 1919 késő ősze utáni – intézkedés szükségességét így indokolta: „Miért? Mert forradalmak után vagyunk, mert proletárdiktatúra után vagyunk, mert ellenforradalom után vagyunk, mert a magyar nemzet hangulata ma olyan, mint a nagy betegségből lábadozó emberé, aki a legcsekélyebb ingerre is a szokottnál erősebben reagál." Klebelsberg a tettét politikai hitvallásával magyarázta – ami nagyon is emlékeztethet minket a Pethő vitriolos kritikájában megfogalmazottakra.

„Ha a mai viszonyok között – jelentette ki – különösen a kényesebb ügyeket ugyanolyan elvek és módszerek szerint akarnánk elintézni, mint régen a békében, […] akkor egészen más eredményeket és hatásokat érnénk el, mint amit ugyanezek az intézkedések nemzeti katasztrófáink előtt tettek volna. Akkor a politikus megengedhette magának, hogy szubjektív felfogását érvényesítse, ma egyéniségünket nem egyszer le kell küzdenünk a mindig szükséges kiegyenlítés érdekében." Hozzátette: mint mindig, most is a „kiegyenlítés útjait kerestem […], azt a középutat jártam és fogom járni, míg politikát csinálok mindig, melyet aranynak nevez a közmondás, amely azonban a valóságban tövises". Ez a szerep hálátlan, mivel a képviselőjét „megalkuvással vádolják". Politikai hitvallását így zárta: „A mérséklet politikája persze árt az egyénnek, de használ az országnak. Használ Magyarországnak, amely mai súlyos helyzetében a politikai ellentétek kiélezéseinek luxusát nem bírja el. […] Jól tudom, hogy ez a politika nem népszerű, közhelyeslésre alig számíthat, nem elégít ki sem jobbra, sem balra teljesen, de én éppen Tisza Istvántól úgy tanultam, hogy az

ügyek és intézkedések politikai mérlegelésénél egyedül a tárgyi szükségesség és nem a személyi népszerűség lehet az irányadó."

Ezzel a hozzáállással, rátermett és ügyes, Bethlennel szoros kapcsolatban álló miniszterként Klebelsberg elérte, hogy Magyarország Trianon utáni talpra állása idején a magyar kulturális politika a szakpolitikák között prioritást élvezzen. Erről a két világháború közötti időszak egyik legismertebb kulturális és tudománypolitikusa, a liberális-demokrata értékrendet követő porosz kultuszminiszter, Carl Heinrich Becker – csaknem egyhetes, 1926-os magyarországi látogatása után – így vélekedett: „Az összbenyomás, amelyet a kormányzatról és annak belpolitikájáról nyerünk, mindenesetre azt mutatja, hogy [Magyarországon] sok okossággal és megfontoltan mindent megtesznek a trianoni békeszerződés szörnyű hatásainak […] leküzdésére, és Magyarország újjászületésének az alapjait így rakják le. Mindez elsősorban egy nagyon alaposan végiggondolt és rendszerszerűen építkező kultúrpolitika alapján történik."

Bár Becker szerint Horthy kezdetben titkos katonai szervezetekkel készült a „végső harcra" a trianoni békediktátum ellen, „[…] később tudatosan csatlakozott Klebelsberg sokkal észszerűbb és alkotó politikájához. Klebelsberg ugyanis a kulturális erősödést kerülő úton kívánja elérni – akár a szoros értelemben vett katonai érdekek megsértésével –, amikor […] arra ösztönzi a kormányzót, hogy az állami költségvetésben megüresedett […] tiszti állásokat professzori státuszokká alakítsa át, mivel gondoskodni kíván néhány derék fiatal tudósról, akiket ő [pontosabban a magyar állam] képeztetett ki külföldön. De a kulturális szempontokat amúgy is kiemelten kezelik, és hihetetlenül magas összegeket fordítanak tudományos képzésre a költségvetésben."

Klebelsberg az Osztrák–Magyar Monarchia, benne Magyarország felbomlása és felosztása következtében szétesett kulturális és tudományos intézményrendszert annak valamennyi területére kiterjedően igyekezett megújítani. Figyelme a tárcája alá tartozó összes területre kiterjedt, az óvodától a felsőoktatásig, az egyházügyektől a sportig, a népműveléstől a művészetekig. Ahogy arra Becker is utalt, 1926-tól az ő minisztériuma kapta a legnagyobb arányú (1927-től már több mint 10% fölé emelkedő) támogatást az állami költségvetésből. Bár nagyszabású terveinek egy részét ennek ellenére sem sikerült megvalósítania, számos lényeges törvényt alkotott. Ezeknek – az érintett szakterületek történetének és akkori helyzetének mély ismeretéről tanúskodó – indokolását többnyire maga írta.

A nemzetgyűlésben, majd 1927-től az országgyűlés képviselő- és felsőházában sokan és sokszor vitatták, olykor maró gúnnyal bírálták Klebelsberg elképzeléseit. Gyakran vádolták őt „luxuskiadásoknak" vélt intézménylétesítései – például 1924-től a Collegium Hungaricumok alapítása, az 1926-ban induló népiskolaépítési program, vagy éppen a Magyar Biológiai Kutatóintézet (ma Balatoni Limnológiai Kutatóintézet) 1927-es létrehozása – miatt, ám az általa benyújtott törvényjavaslatokat mindig sikerült elfogadtatnia. Ehhez nagyban hozzájárult az őt a méltatlan támadásokkal szemben mindig megvédő Bethlen István támogatása. Klebelsberg több elképzelése azonban így is csak a halála után valósulhatott meg: ilyen volt a nyolcosztályos népiskola bevezetése (1940-től, utóda, Hóman Bálint miniszterségének idején; teljes körűen 1945-től), vagy a budapesti, Lágymányosra tervezett – a főváros ellenzése miatt meghiúsult – egyetemfejlesztés, amelyre a halála után több mint hat évtizeddel került csak sor.

A legfontosabb általa szorgalmazott törvények közé tartozott a nagy nemzeti közgyűjteményeket egyesítő Országos Magyar Gyűjteményegyetemről (1922: XIX. tc.); a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról (1923: I. tc.); a középiskolák reformjáról (1924: XI. tc. – három középiskolai típust állított föl: a gimnáziumot, a reálgimnáziumot és a reáliskolát); a népiskolákról (1926: VII. tc.); a polgári iskolákról (1927: XII. tc.); a külföldi magyar intézetekről, illetve a kül- és a belföldi ösztöndíjakról (1927: XIII. tc.); a közszolgálati

alkalmazottak gyermekeinek tanulmányi támogatásáról (1927: XIV. tc.); a numerus clausus módosításáról-enyhítéséről (1928: XIV. tc.) és a természettudományi kutatások fejlesztéséről (1930: VI. tc.) szóló.

Klebelsberg az 1920-as évek első felében, a rendkívül nehéz gazdasági helyzetben lévő országban még csak a kisebb anyagi befektetést igénylő programokat támogathatta: az országos közgyűjteményi hálózat korszerűsítését – az említett Gyűjteményegyetem létrehozásával –, a két, 1919 késő őszén szinte teljes tanári gárdájával és hallgatóságával Budapestre menekült kolozsvári és pozsonyi egyetem 1921-es szegedi, illetve 1923-as pécsi befogadását és fejlesztését, illetve az 1912-ben Debrecenben alapított univerzitás minél teljesebb kiépítését.

1924-ben Bécsben és Berlinben hozta létre az első két Collegium Hungaricumot, amelyhez 1927-ben egy harmadik, a római társult. Ugyancsak 1927-ben kezdte meg munkáját a félig-meddig hozzájuk hasonlóan működő Párizsi Magyar Tanulmányi Központ is. Ezek az intézetek – általában egyéves stipendiumokkal – a legtehetségesebb magyar fiatalok többnyire posztgraduális képzését szolgálták, emellett kulturális programok (előadások, koncertek, vetítések, kiállítások stb.) szervezésével Magyarország minél jobb külföldi megítélését kívánták előmozdítani.

A Horthy-korszakban mintegy 1700 fiatal részesült külföldi ösztöndíjban. Többségük az említett intézményekben kapott szállást és ellátást, de sokan kerültek közülük Európa és a nagyvilág tudományos szempontból jelentős központjaiba, az USA-tól kezdve Japánig. Szinte kivétel nélkül hazatértek, ezután a négyötödük néhány éven belül bekerült a magyar tudományos, művészeti vagy közigazgatási elitbe. Klebelsberg államférfiúi kvalitásait bizonyítja, hogy a Rómába küldendő alkotók esetében elfogadta Gerevich Tibor, a neves művészettörténész ajánlásait, miközben az ily módon ösztöndíjhoz jutottak művészeti irányvonala többnyire igen messze állt az ő meglehetősen konzervatív, a 19. század utolsó harmadának festészeténél és szobrászatánál megrekedt ízlésétől. Külföldi látogatásai (Bécsbe több alkalommal, Berlinbe 1925-ben és 1929-ben, Rómába 1927-ben, illetve „északi körútja" 1930-ban: Stockholm, Turku, Helsinki, Tartu, Riga, Vilna és Varsó) ugyancsak a magyar kulturális és tudományos élet nemzetközi kapcsolatrendszerének bővítését szolgálták, és mindig komoly nemzetközi érdeklődést váltottak ki. Munkásságát Magyarországon kívül is sokfele elismerték és értékelték.

A külföldi ösztöndíjrendszer mellett belföldi stipendiumokkal is segítette a magyar elit nevelését, és fontos szándéka volt az I. világháború utáni időszakban igen nehéz helyzetbe került középosztály megerősítése. Gyakran hangoztatta, hogy a Magyarországot szerte a nagyvilágban sikeresen képviselni tudó elit felnevelése és létszámának növelése mellett kulturális politikájának másik fő célja az alsóbb néprétegek műveltségi szintjének emelése. Korábbi álláspontját feladva – és részben a politikai kényszerűségnek is engedve – elfogadta Bethlen István azon érvelését, miszerint a művelődési demokráciának meg kell előznie a politikai demokráciát, ezért lehetőleg mindenkinek és mielőbb biztosítani kell az alsófokú oktatást, az írni és olvasni nem tudóknak pedig a népművelési program keretében kell tanfolyamokat szervezni.

Mivel e szándék megvalósítása komoly állami hozzájárulást igényelt, csak Magyarország gazdasági konszolidációja után, 1926-ban indíthatta útjára azt a népiskola-építési programot, amelynek keretében 1930-ra már 5000 népiskolai tantermet és tanítói lakást adhattak át rendeltetésének. Jórészt olyan régiókban – a Duna-Tisza köze és a Tiszántúl, a tanyás településszerkezetű vidékek –, amelyekben a sokszor távol fekvő iskolákba korábban csak nagy nehézségek árán juthattak el a 6 és 10 év közötti gyermekek. Részben ennek következtében csökkent az analfabetizmus aránya az 1920-as évek eleji 18%-ról az 1930-as évek végére immár a nyugat-európai átlagszintet elérő 7%-ra. A népiskolák nemcsak oktatási intézmények, de népművelési központok is voltak. Sokszor kis mintagazdaság – a korszerű

gazdálkodásra ösztökélő kurzusokkal – kapcsolódott hozzájuk, gyakran bennük rendezték be a Klebelsberg kezdeményezésére összeállított népkönyvtárakat. Mintatervek szerint felállított, korszerű épületeikben az idősebbeknek továbbképző tanfolyamokat szerveztek, sőt számos helyen kis kápolnákkal egészítették ki őket, amelyek a misék, az istentiszteletek helyszínei lettek.

Klebelsberg – korábbi kolozsvári és szegedi képviselősége okán is – különösen fontosnak tartotta Szeged egyetemi-kulturális központtá történő fejlesztését. Nagyrészt neki köszönhető a Dóm tér és környezetének kialakítása, annak 1930 októberében történt ünnepélyes átadása – amelyhez az 5000. népiskolai tanterem ünnepélyes felavatása is kötődött –, illetve a szegedi Szabadtéri Játékok meghonosítása (1931). Hozzá köthető – sok más mellett – a Szegedi Alföldkutató Bizottság (1927), a Tihanyi Biológiai Intézet (1927), a tudományos, művészeti érdemekért adható legmagasabb kitüntetés, a Corvin-rend (1930) és (immár miniszterségé után) a Magyar Olimpiai Társaság (1932) alapítása is. A sport miniszteréként múlhatatlan érdemei voltak abban, hogy tömeg- és versenysportot támogató tevékenysége következtében Magyarország kiválóan szerepelt az 1932-es Los Angeles-i, majd a már halála utáni 1936-os berlini olimpián.

Az egyik első magyar politikusként ismerte föl a rádió jelentőségét. Elképzeléseit gyakran népszerűsítette újságcikkekben, közülük a fontosabbakat, illetve jelentősebb beszédeit 1927-től hat kötetben – az utolsó már a halála után látott napvilágot; a hat könyv összterjedelme mintegy 2100 oldal – foglalta össze. Sokszor tévesen értelmezett „kultúrfölény"-gondolatának és „neonacionalizmusának" lényege a magyar kultúra és tudomány nemzetközi versenyképességének biztosítása, és színvonalának emelése, a cselekvő – a dolgokhoz pozitívan közelítő – emberek megbecsülése, a kishitűség elvetése volt.

Klebelsberg érdemeit semmiben sem kisebbíti, hogy nem volt eredeti gondolkodó – egy politikusnak amúgy sem kell feltétlenül ilyen képességekkel rendelkeznie. Mindenekelőtt a 20. század elején a világon még legkorszerűbbnek számító német tudománypolitika törekvései – a nagy elődök közül főleg Wilhelm von Humboldt és Friedrich Alfhoff, a kortársakból Friedrich Schmidt-Ott és Carl Heinrich Becker –, a munkatársai közül pedig Magyary Zoltán és Kornis Gyula írásai és javaslatai hatottak rá. De mások tanácsára is sokszor támaszkodott: a közgyűjtemények kérdésében Hóman Bálintéra, a külföldi intézetek létesítésénél Gragger Róbertére, művészeti ügyekben pedig Gerevich Tiboréra. Éppen azért volt kiemelkedő politikus, mivel körültekintően, elsősorban a hosszú távú hasznosságot szem előtt tartva kölcsönözte és alkalmazta a pillanatnyi – és a várható, jövőbéli – elvárásokhoz mások neki tetsző elképzeléseit. Egyénien integrálta ezeket a saját gondolatrendszerébe, ami fontos politikai erénynek tekinthető.

Már ifjúkorától a tevékeny emberek csoportjába tartozott. Mindig feljegyezte tapasztalatait, rengeteget dolgozott, állandóan új terveket kovácsolt, amelyeket lankadatlanul igyekezett realizálni – s ha ez sikerült, a segítségével létrejött intézmények működésére továbbra is gondosan figyelt. Ereje teljében volt még – sokan azt jósolták, hogy hamarosan külügyminiszter, akár miniszterelnök is lehet –, amikor 1932. október 11-én, 57 esztendősen elhunyt. Az egyik legjelentősebb magyar kultuszminiszter áldozatos és eredményes munkáját méltán értékelte így a *Pesti Napló* – amelybe Klebelsberg a legtöbb cikkét írta – nekrológja: „Élt ötvenhét évet, dolgozott egy évszázadnyit."

Klebelsberg Kuno szerepe az Alföldkutatás megindításában

A trianoni békediktátum következtében a csonka ország 93 000 km² területéből 42 000 (azaz 45,16%), 8 684 000 lakosából 3 860 000 (azaz 44,45%) esett az Alföldre. Ez a korábbi évtizedekhez képest nagymértékben felértékelte a régió jelentőségét: az Alföld társadalmi és gazdasági fejlődése többé nem lokális érdek, hanem országos jelentőségű sorskérdés lett. Így érthető, hogy a világháborúban legyőzött Magyarországon erősödött az Alföld – és annak jellemző települési formája, a tanya – iránti figyelem.

A Szegedi Alföldkutató Bizottság megalakulása és szervezete

A szegedi egyetem professzorai, valamint aktívabb múzeumi szakemberek és középiskolai tanárok 1928. február 29-én a szegedi városháza közgyűlési termében alakították meg a Szegedi Alföldkutató Bizottságot. Elnöknek Somogyi Szilveszter szegedi polgármestert, ügyvezető alelnöknek Kogutowicz Károly professzort, díszelnöknek és fővédnöknek pedig gróf Klebelsberg Kuno minisztert, Szeged országgyűlési képviselőjét választották meg.

Az alakuló gyűlésen tíz szakosztály felállítását határozták el: 1. Nyelvészeti és irodalmi, 2. Történelmi, 3. Földrajzi, 4. Szociográfiai, társadalomrajzi és néprajzi, 5. Közegészségügyi, 6. Biológiai, 7. Ásvány-földtani, paleontológiai, 8. Fizikai-kémiai, 9. Erdészeti, 10. Mezőgazdasági szakosztály.

A szegedi egyetem miniszteri támogatása

Klebelsberg Kuno gróf a szegedi egyetem fejlesztéséhez logikai egységként kapcsolta hozzá az alföldi gondolatot, melynek lényege abban állt, hogy az egyetem tudományos kutatóközpontként vegyen részt az Alföld tudományos megismerésében. Ezen ismeretek birtokában pedig a tájegység legégetőbb problémáinak (pl. szociális, egészségügyi ellátás, közlekedés) megoldásában is működjön közre. A pécsi egyetem kötelességéül pedig a dunántúli kérdések tudományos megvilágítását szánta.

A szegedi egyetem kiépítésének az Alföld általános társadalmi és gazdasági fejlesztésében betöltött szerepét Klebelsberg Kuno gróf többször is hangsúlyozta. Például 1926. október 3-án, két nappal a szegedi egyetem alapkőletételi ünnepsége előtt a *Budapesti Hírlap* vezércikkében is kiemelte: „Szegeden egyetemet alapítunk újjá, és az egyetemalapítás szent dolog a nemzetek életében. De nem tantermekkel teli pompás palotát emelünk, hanem klinikákat az Alföld nagy betegei számára. A magyar kultuszminiszter a magyar gyermek minisztere, ezért illik, hogy a munkát a gyermekklinika emelésével kezdje meg. De gyermekegészségügyünk állapota is rákényszerít bennünket arra, hogy a gyermek- és csecsemőgyógyászat ügyével legnagyobb szeretettel foglalkozzunk.” (*Budapesti Hírlap*, 1926. október 5. 2.)

A miniszter felsőoktatáspolitikájában kitüntetett helyen szereplő szegedi és deb-

receni egyetemre az Alföldkutatásból háruló szerepet 1928. március 11-én az Alföldi Magyar Közművelődési Egyesület XVI. közgyűlésén elmondott beszédében pontosan meghatározta (*Pesti Hírlap*, 1928. március 13. 11.): „Sor került az alföldi egyetemekre (Debrecen, Szeged) [...] És ez a két intézmény együtt ma már nem két egyetem az Alföldön, azért, mert véletlenül az Alföldön van, hanem mind a kettő az Alföld egyeteme. Az Alföld egyeteme olyan értelemben véve, hogy a teológiai fakultás az Alföld vallási ügyeivel foglalkozik, a jogi fakultás az Alföld társadalmával, a filozófiai fakultások az Alföld történetével, az orvosi fakultások pedig az alföldi nép betegségeivel foglalkoznak. Eddig az alföldi egyetemek még nem képviselték az Alföld tudományosságát, mert az Alföld még nem egy olyan lezárt része a tudományosságnak, mint a Dunántúl. Amint Petőfi megteremtette az Alföldnek a poézisét és esztétikáját, úgy kell megteremtenie most a debreceni és a szegedi egyetemeknek az Alföld tudományosságát. Így kap majd az Alföld egy sajátságos egyéniséget. De nem elég az, hogy mi ezt a munkát elvégezzük, nem elég az, hogy odaadjuk pénzünket, hanem kell, hogy ezek az alkotások valóban a nemzet közkincsévé váljanak, hogy nemzetünk szeresse is azokat!" (*Széphalom* 2. (1928) 224–225.)

Szeged és Debrecen városa is komoly anyagi áldozatokat vállalt magára az egyetemi építkezések alkalmával, így azok a beruházások gyorsan komoly és látványos sikert érhettek el. Ennek megfelelően az 1920-as években ez a két egyetem jóval gyorsabban fejlődött, mint a pécsi. Ugyanakkor a szegedi és debreceni egyetemek sikeréhez – a két város jelentős önrészvállalása amellett – kétségkívül hozzájárult az Alföldkutatásban felismert és magukra vállalt szerepük is, aminek köszönhetően mind a kormányzat, mind a helyi önkormányzat jobban magáénak érezte az egyetemet. Klebelsberg Kunónak a szegedi egyetem kiépítéséért végzett áldozatos és kitartó munkáját a tanári kar adományaiból készült, 1931-ben elhelyezett emléktábla is hirdeti.

Klebelsberg támogatása és iránymutatása az Alföldkutatás számára

Klebelsberg Kuno a felsőház 1928. június 21-i ülésén elmondott beszédében részletesen ismertette az Alföld tudományos kutatása mögötti állami szerepvállalás indokait és kormányzati céljait: „Ami az egyetemi tanárok munkásságát illeti, amelyre rámutattam az előbb, ezt a munkásságot az adminisztratív szabályozásnál jobban szolgálná az, ha példának okáért az Alföldkutatást centrálisan vennők kézbe, elsősorban kormánytámogatással, vagy esetleg a kormány venné kézbe. A Magyar Földrajzi Társaság annak idején megszervezte a Balaton-kutatást, amely összehasonlíthatatlanul kisebb munka volt, mégis egyike tudományosságunk legnagyobb eredményeinek. De ez is 33 évig tartott. Ha az Alföldet ugyanígy, ugyanilyen vizsgálódással fogjuk kutatni, akkor talán 150 év alatt el fogjuk végezni a munkát. Ezt tehát gyorsítanunk kellene. És itt, ezen a téren mindenféle szakmabeli tudósnak, az archeológustól a jogászig mindenkinek igen nagy munkatere akad, mert Alföldünk részben, még igen jelentékeny mértékben terra incognita. És ezt nemcsak azért kell megtennünk, mert nekünk is meg kell ismernünk földünket, hanem azért is, mert országunk megismerése szerez nekünk odakünn külföldön legtöbb tiszteletet. Nem az, hogy mi másoknak viszonyait ismerjük – az is imponál künn, de nem az imponál a legjobban –, hanem az imponál a legjobban, hogy mi saját körülményeinket jól ismerjük. Ezért egy ilyen kutatásnak nemzeti megszervezése nagyon fontos volna. Ezt társadalmilag is meg lehet csinálni, de minthogy nálunk éppen a társadalom ilyenekben, ilyen iniciativákban gyönge, azért ebben is – hiába – az iniciativa az államra vár, és csak aztán remélhető, hogy talán a társadalom is megszívleli a dolgot." (*Felsőházi napló*, 1926–1931 II. 388.)

A Szegedi Alföldkutató Bizottság szervezésében 1928. október 21-én Szeged–Alsótanyán Klebelsberg Kuno gróf miniszter meghallgatta a szakemberek terveit és a tanyai gazdák óha-

jait. A miniszter tanyai látogatása az alsótanyai gazdasági népiskola felavatásával és a gazdakör Kossuth-serlegének avatóünnepségével volt egybekötve. Klebelsberg miniszter ünnepi beszédében kiemelte: „Szervezkednünk kell, elsősorban pedig a gazdálkodást, a leghelyesebb és okszerűbb alapra helyezni. A program tehát a tanya népének gazdasági megszervezése, melynek első lépése a gazdasági iskolák megteremtése, melyek közül az elsőt ma adtam át itt rendeltetésének. Ezeket szerte szórva, még továbbiak fogják követni, s ezeknek az lesz a hivatása, hogy egyrészt tanítsák a jövő nemzedékeket a legokszerűbb gazdálkodásra, a baromfitenyésztésre, gyümölcstermelésre, műtrágyázásra és egyéb hasznos és jövedelmet hozó foglalkozásokra." (*Szegedi Napló*, 1928. október 23. 4.)

Klebelsberg Kuno gróf 1928. november 18-án a *Pesti Napló*ban megjelent vezércikkében megerősítette a szegedi egyetemnek az Alföldkutatásban betöltött szerepéről vallott nézeteit: „A szegedi egyetem professzorai is megértették az új idő intő szavát. Megalkották más kitűnő szakemberek bevonásával az Alföldkutató Bizottságot, és elmélyedtek azokban a természettudományi problémákban, amelyeket az Alföld talaja, klímája, növényi és állatvilága vet fel. Értékes munkásságuk eredményét most kezdjük kiadni. Könyveik és füzeteik eljutnak majd az Alföld könyvtáraiba, és a tanítók az eredményeket népszerűsítik a falvakban és a tanyákon. Végre valahára az Alföldnek meg kell ismernie saját nagy problémáit. A kiegyezés korának az volt a baja, hogy a súlyt a központra és a perifériákra, Budapestre és a nemzetiségi övre vetette. Ami e kettő közé esett – az Alföld és a Dunántúl –, azt meglehetősen elhanyagolták. Most öntudatos ellentétben ezzel a politikával megadjuk az Alföldnek a maga saját kultúráját. Azelőtt divat volt az Alföldet elmaradottságáért lesajnálni, ma a lesajnálók emlékétől számonkérjük, miért hagyták az Alföldet sajnálatra méltó állapotban. A debreceni Nagyerdő klinikáin és a szegedi Templom tér laboratóriumaiban megindul a munka, folyik a nagy küzdelem az Alföld sajátos problémáinak megoldásáért. A szellem azután sugárzik ki tovább a tanyai iskolák révén az egész Tiszamellékére. A klinikák nyerték a magyar egyetemi gondolat első csatáit, a másodikat a természettudományi laboratóriumok fogják megnyerni." (*Pesti Napló*, 1928. november 18. 1–2.)

Klebelsberg Kuno gróf Alföld-propagandájának egyik legállandóbb, sokszor emlegetett motívuma az Alfölddel történt nagy igazságtalanság, amelynek jóvátételére lelkét feltette. Tragikus darab földnek tekinti, amelynek életéből, az európai kultúra szemszögéből nézve, a török megszállás közel kétszáz évet elrabolt. A további tragikum oka a népesség rendíthetetlen magyarsága volt, amely nem tudott ellenállni 1848 varázsának, s lelkileg nem tudott kibékülni 1867 reálpolitikai szükségességével. A kiegyezéskori kormányok nem támaszkodhattak Kossuth Lajos népére, hanem kénytelenek voltak a nemzetiségi kerületekbe menni mandátumokért, amiknek azután ára volt többek között utakban, hidakban, vasutakban, iskolákban, közintézményekben is! Közben fejleszteni kellett Budapestet: ami erő megmaradt, az odaszivárgott. Klebelsberg Kunónak az Alföld 1867–1918 közötti ellenzéki beállítódásáról mondott megállapítását alátámasztják a politikatörténeti munkák (újabban Gerő András és Pap József kötetei) is.

Egy évvel később, 1930. június 14-én a Szegedi Alföldkutató Bizottság szentesi nagygyűlésén Klebelsberg Kuno gróf kiemelte az Alföldkutatás és -fejlesztés kormányzati támogatása mögött meghúzódó szempontokat: „Évszázados mulasztásokat kell ennek a nemzetnek a csökkent gazdasági erejével jóvátenni és a helyzetet javítani. Demokratikus korban nem lehet sikeres az akció, ha széles néprétegek nem állanak mögötte meggyőződésükkel. Hiszen volt itt vármegyei öntudat. Büszkén vallották magukat jászoknak, kunoknak, hajdúknak, Csanád vagy Csongrád megyeieknek. Volt nemzeti tudat. De valahogy az alföldi öntudat állott gyengén. Az a szolidaritás, amelyet a dunántúli és erdélyi ember érzett, és amely szolidaritás erejénél fogva nagy előnyö-

ket tudott biztosítani magának: itt nem volt meg. És hasztalan küzdünk mi, ha a tömegek nem állanak mögöttünk. Az alföldi intelligenciát kérjük elsősorban, hogy álljon az alföldi gondolat mellé, hogy ezek a gondolatok felszívódjanak az Alföld tömegeinek a vérébe." (*Szentesi Hírlap*, 1930. június 17. 3–4.)

Az Országos Alföldi Bizottság szerepének miniszteri meghatározása

Az 1928-ban alakult Szegedi Alföldkutató Bizottság mellett 1931-re megszerveződött a debreceni egyetem és a budapesti műegyetem alföldkutató bizottsága is. Még ebben az évben március 13-án Szegeden Klebelsberg Kuno gróf miniszter elnöklete alatt együttes ülést tartott a három tudományos társaság. Ezen az ülésen Klebelsberg Kuno gróf kifejtette az Alföldkutatás miniszteri támogatása mögötti kultúrpolitikai indokokat: „Az Alföldkutatás nagy nemzeti problémáival foglalkozó tudósok testületét bizonyára érdekelheti, hogy mi volt az a vezető kultúrpolitikai gondolat, amely arra indított, hogy az Alföldkutatás szolgálatába immár három főiskola bizottságát állítsam. A magyar állam a múltban a fővárosnak és a perifériáknak nyújtotta kulturális téren is a legtöbb segítséget. Ez volt az oka annak, hogy az Alföld városai abban az időben nem fejlődhettek nyugat-európai értelemben vett nagyvárosokká. Amit a történelmi fejlődés nem adott meg az Alföldnek, megadtuk az egyetemekben Szegednek és Debrecennek. […] Az Alföld becsületes törekvéseinek a magyar tudomány nem jött úgy a segítségére, mint ahogy azt az Alföld megérdemelte volna. Nem igaz az, hogy itt nem volt kultúréhség. Régi kívánságunknak teszünk eleget, amikor az egyetemeket és a gazdasági iskolákat, tanyai népiskolákat építjük az Alföldön. A professzorok testülete előtt hangoztatnom kell azonban, hogy nem elégséges, ha az egyetemek dolgoznak a maguk falain belül. A két alföldi egyetem nyújtson egymásnak kezet, elsősorban az alföldi természettudományi problémák megoldására, a műszaki kérdéseket pedig vállalja magára a műegyetem Alföldkutató Bizottsága." (*Pesti Napló*, 1931. március 13. 2.)

A három egyetem Alföldkutató bizottságainak közös szegedi konferenciáját követően Kogutowicz Károly vezércikkben méltatta Klebelsberg Kuno grófnak a tudományos Alföldkutatás megszervezésében elért érdemeit: „Négy éve, hogy az Alföldkutatás gondolata felvetődött. Szorgalmas és tervszerű munkásságukkal a szegedi alföldkutatók elérték ezalatt az idő alatt azt a nagy eredményt, hogy gróf Klebelsberg Kuno állott a mozgalom élére. Az ő szervező egyéniségének bekapcsolódása máris szép eredményben mutatkozik. Kívánságára megalakította a debreceni egyetem is, valamint a budapesti műegyetem is a maga külön Alföldkutató Bizottságát, és a három bizottság tagjai első ízben városunkban tanácskoztak március 13-án az Alföldkutatás célkitűzéséről." (*Szegedi Szemle*, 1931. március 31. 1.)

A három egyetem Alföldkutató bizottságainak szegedi ülése után a kutatókból, egyetemi, múzeumi szakemberekből és ambiciózus gimnáziumi tanárokból álló tudományos társaság mellett Klebelsberg Kuno gróf intenciói szerint megszervezték az Alföld fejlesztésében érintett közéleti szereplők, országos és önkormányzati politikusok (miniszterek, államtitkárok, minisztériumi osztályvezetők, polgármesterek, fő- és alispánok, önkormányzati mérnökök) tárgyalási fórumát is. A bizottság hivatalos megalakulására 1932. március 19-én Budapesten került sor. Klebelsberg Kunó gróf elnökké választása utáni beszédében időszerűnek tartotta, hogy az Alföld problémáinak megvitatására a tennivalókat megbeszéljék. „Ennek a mozgalomnak csak akkor lehet sikere, ha ebből a napi és pártpolitikát teljesen kikapcsolják, mint ahogy a mai összejövetelből is minden politikai vonatkozást kihagynak. Ez az értekezlet nem foglal állást sem a koncentráció mellett, sem ellene. (Helyeslés.) Szükség van azonban olyan organizációra, amely az egész Alföld nevében tud beszélni. […] létre kell hozni egy oly számottevő szervezetet az összes érdekeltségek bevonásával, amely az

alföldi problémákat helyesen ismeri fel s azok megoldására a legjobb úton és módon törekszik." (*Budapesti Hírlap*, 1932. március 20. 6.) A bizottság céljáról Klebelsberg Kuno a békéscsabai vándorgyűlés után úgy nyilatkozott: „Közvetlenül az a célunk, hogy az alföldi gondolatot, az Alföld érdekeit annyira előretoljuk, kidomborítsuk, amennyire azt az Alföld és az Alföld által az egész ország jóléte megkívánja." (*Békésmegyei Közlöny*, 1932. június 15. 1.)

Az Országos Alföldi Bizottság széleskörű programja (amelyet a tudományos eredmények alapján határoztak meg) kiterjedt közigazgatási, közlekedési, városfejlesztési, mezőgazdasági, ipari feladatokra, és azok gyakorlati megvalósítására. A bizottság céljául tűzte ki, hogy az „Alföld nehéz viszonyaira és az itt felmerült és megoldásra váró nagyjelentőségű problémákra az egész ország figyelmét és érdeklődését felhívja és a helyi viszonyok közvetlen vizsgálata s mérlegelése alapján igyekszik oly konkrét javaslatokat kidolgozni és a közvélemény elé vinni, melyek alkalmasak arra, hogy az alföldi lakosság, elsősorban pedig a mezőgazdaság égető gondjain és bajain segítsen és az országnak ezt az elsőrendű búzatermő és magas gazdasági kultúrával bíró vidékét a további sorvadástól és pusztulástól mentesítse." (*Szentesi Hírlap*, 1932. október 2. 4.)

Klebelsberg Kuno gróf, miután lemondott a miniszteri posztról, egyre nagyobb aktivitással vett részt az Országos Alföldi Bizottság munkájának szervezésében. 1932. június 19-én a *Délmagyarország* című napilap vezércikkében foglalta össze az Alföldi Bizottság programját: „Mit akar az Alföldi Bizottság, mely ideiglenes megalakulása után sorra járja az alföldi megyéket és városokat, és Szolnok és Békéscsaba után ma tartja harmadik vándorgyűlését Szegeden? A választ egyetlen mondatban sűrítem össze: az Alföldön esett történeti igazságtalanság jóvátételét. És miben áll ez az igazságtalanság? Ezt számos kisebb dolog mellett három főpontban foglalom össze. Nem számolnak eléggé az Alföldnek az ország többi részeinél keletibb földrajzi fekvésével. A török uralom következtében közel két század kiesett a nagy magyar róna életéből. A kiegyezés korában pedig, mikor Magyarország óriásit haladt, az Alföld aránylag kedvezőtlenebb elbánásban részesült. […] Az Alföldi Bizottság egyúttal mint decentralizációs liga is fog működni. Korántsem éllel Budapesttel szemben, hanem azért, hogy az Alföld megkapja vagy megtartsa, amire nélkülözhetetlenül szüksége van. […] Ismétlem, hogy nem kerestünk ellentéteket sem a fővárossal, sem a Dunántúllal szemben, csak a magunk jussát követeljük. Ezért járjuk az Alföld törvényhatóságait, megyéit és városait, és helyi bizottságokat alakítva, ez utóbbiaktól képviselők kiküldését kérjük az Országos Alföldi Bizottságba. Így alulról fölfelé építve, létrehozunk egy szervezetet, amely valóban hivatva lesz az alföldi gondolatnak és az Alföld érdekeinek képviseletére, mert az Alföld legjobb fiaiból fog állni, akik ezt a nagydarab magyar földet szeretik és képesek érte gondolkozni, írni, agitálni és cselekedni. A napi- és pártpolitika tőlünk teljesen távol áll; nem azt keressük, ami elválaszt, hanem ami az Alföld lakosságát, társadalmát összeköti." (*Délmagyarország*, 1932. június 19. 1–2.)

Klebelsberg Kuno gróf 1932. augusztus 28-án a *Pesti Napló* vezércikkében utolsó összefoglalását adta az Országos Alföldi Bizottság programjának: „A húszas évek folyamán egész *alföldi irodalom* fejlődött ki […] Ez az irodalmi előkészítés megkönnyíti az Országos Alföldi Bizottságnak a működését is, amely arra törekszik, hogy a közvitatkozások során kikristályosodott alföldi követeléseket a gyakorlati megoldás útjaira vezesse. Bárminő hasznos tehát az Alföld ügyére az alföldi irodalom kifejlődése már csak azért is, mert erre az eddig elhanyagolt, nagy darab magyar földre ráirányította a közfigyelem fényszóróját; mindamellett két tévedést vitt be a köztudatba, amelyeknek elterjedése az Alföld érdekében szükséges munka körül sok zavart okozhat. Az egyik az, mintha a tanyarendszer kialakulása valóságos nemzeti szerencsétlenség lenne elannyira, hogy az államhatalomnak a tanyásoknak községekbe való tömörítésére kellene hatnia. A másik tévedés pedig az, hogy az alföldön végzett vízren-

dezési munkálatok károsnak bizonyultak, mert az Alföld éghajlatának kedvezőtlen elváltozásához, a szárazság elhatalmasodásához, s ezen felül a szikesek terjedéséhez vezettek." (*Pesti Napló*, 1932. augusztus 28. 1.)

Klebelsberg Kuno Alföldpolitikájának utólagos megítélése

Mivel Klebelsberg Kuno gróf a Szegedi Alföldkutató Bizottságnak „programját és munkakörét szinte a legapróbb részletekig kidolgozta, megállapította, és amelynek a nemzet jövője érdekében történő rendkívül fontos és nagyjelentőségű minden megmozdulását halála pillanatáig irányította," a bizottság a gróf halálát követően 1932. november 26-án a szegedi városháza közgyűlési termében Somogyi Szilveszter polgármester elnökletével nagyszabású estet rendezett a miniszter emlékére. Ezen Berecz János egyetemi tanár kiemelte: „Klebelsberg Kuno gróf halálával két árva maradt: Szeged és az Alföldkutatás gondolata. Szeged már elsírta bánatát, most az Alföldkutató Bizottság emlékezik meg nagy halottjáról, aki a nagy összeomlás után elsőnek ismerte fel az alföldi problémák között Szeged város jelentőségét. […] Hogy a biztatásban, a lelkesítésben, a reménykeltésben Klebelsberg gróf mennyire szuggesztív erejű volt, szinte magával ragadó, azt tudják mindazok, akiknek alkalmuk volt beszédeinek hatását megfigyelni. Bízunk benne, hogy ez a hatás most a holta után sem fog megszűnni. Mert a mostani válságból a kibontakozás nem lehet tétlenség, kishitűség és lemondás, hanem amint ő annyiszor hangoztatta: csak a munkába vetett bizalom és a magyar föld jövőjében való erős hit." (*Szegedi Uj Nemzedék*, 1932. november 27. 2.)

A következő időszakban az országos közvéleményben is megindult Klebelsberg Kuno gróf életművének kanonizálása: egyre több elismerő, méltató vélemény fogalmazódott meg munkásságáról. A felsőház 1933. június 26-i ülésén Ruffy-Vargha Kálmán, az Egységes Párt képviselője, aki egyben a debreceni gazdasági akadémia igazgatója is volt, felszólalásában a világgazdasági válságból való kilábalás egyik lehetséges útjaként említette Klebelsberg Kuno gróf alföldi programját: „bátor vagyok a magas kormánynak szíves figyelmébe ajánlani az Országos Alföldi Bizottság programját, amely bizottságnak derék elnöke, boldogult Klebelsberg Kuno gróf – sajnos – már nincsen közöttünk, de az ő programja él, és ezt a programot a kormány legalább is kezdje meg, mert ha legalább megkezdi, az ország érdekében cselekszik, mert a munkanélküliségen segít elsősorban." (*Felsőházi napló [1931–1936] II. 399.) – Felsőházi napló* [1931–1936] *II. 399.*)

Összegzés

Klebelsberg Kuno gróf a magyar történelemben egyedülálló területfejlesztési programot hajtott végre az Alföld tudományos célú kutatási és ezek eredményei alapján meghatározott sokoldalú gazdasági-társadalmi fejlesztési programjának kormányzati támogatásával. A népiskolai, középiskolai, felsőoktatási és tudományos-közművelődési beruházásai szerves egységbe kapcsolódtak össze, és gyökeresen orvosolták a nagytáj addigi elmaradottságát.

Felhasznált szakirodalom

Kogutowicz Károly: A Szegedi Alföldkutató Bizottság tevékenysége. Szeged (kézirat a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtárban, jelzet: G. H. 1001.)

Huszti József: Gróf Klebelsberg Kunó életműve. MTA, Budapest, 1942.

Ujváry Gábor: Klebelsberg Kunó kulturális politikája és a felsőoktatás. Gerundium 9. (2018) 3. szám 109–121.

Vajda Tamás: A tudományos szegedi Alföld-kutatás első évtizedei (1928–1949). In: Tudomány, oktatás, kultúra a két világháború közötti Magyarországon. Szerk. M. Pelesz Nelli. Szeged, 2019. 38–78.

Vajda Tamás: Klebelsberg Kuno gróf szerepe a tudományos Alföldkutatás megszervezésében és kormányzati támogatásában. In: „A kultúra tarthatja meg, és teheti ismét naggyá". Tanulmányok Ujváry Gábor hatvanadik születésnapjára. Szerk. Dubniczky Zsolt –Hermann Róbert – Kocsis Annamária – Ligeti Dávid – Orosz László. Budapest, 2020. 185–200.

Vajda Tamás: A szegedi Alföldkutatás története. A Szegedi Alföldkutató Bizottság és az Alföldi Tudományos Intézet története (1928–1949). Szeged, 2024.

Két szín-möbius (1987–1989; olaj, vászonrelief, hímzés vászonra; 70×70×20 cm)

▶ L. SIMON LÁSZLÓ

A jazz primitív melódiája

Klebelsberg Kuno és a művészet

Napjainkban mind többet beszélünk és írunk arról, hogy egyre kevesebben olvasnak, s az irodalom és az írók egyre kisebb figyelmet és megbecsülést kapnak. Ez az érzület nem új keletű, bár vitathatatlan, hogy az irodalom, pontosabban a szépirodalom hatása és presztízse folyamatosan csökken. „Tudósok, írók és költők mennyit panaszkodtak a pártolás hiánya miatt! Sokan lelkesedtek értük, dicsőítették őket, de műveiket már nem vásárolták, folyóiratokra nem fizettek elő. Rettenetes volt az irodalmi nyomor." Ezt a kissé ironikus megállapítást a reformkor „úttörőire" vonatkoztatva írta le Klebelsberg Kuno a *Patriotizmus és nacionalizmus* című, a *Pesti Napló*ban 1928-ban megjelent írásában. Pedig a reformkor forradalmi hevületű magyarságának szellemi vezetőit Klebelsberg egyértelműen pozitív figuráknak tartotta, nemegyszer szembeállítva őket a *Nyugat* számára nehezen emészthető, vagy inkább kevésbé tolerálható szerzőivel. *Vörösmarty és Ady magyarjai* című, szintén 1928-as írásában a világban elvégzendő dolgunkat firtató kérdésre adott költői választ, azaz a *Gondolatok a könyvtárban* meghatározó sorait idézve kiemeli, hogy Vörösmarty valójában a nemzeti aktivizmus programját fekteti le, valamint azt az alapgondolatot, hogy „a költészetet, a művészetet és a tudományt oda kell állítani a nemzet felemelésének szolgálatába". Vörösmartyék nemzetépítő, a nemzetet kulturálisan felemelő gondolataiban saját politikai programjának előképét látva jegyzi meg saját politikai riválisairól és bírálóiról, hogy azok „komikus tudatlanságukban nem is vették észre", hogy mennyire megtisztelték őt, amikor úgy állítottak be, mintha ő találta volna ki azt a tételt, hogy „nehéz helyzetbe jutott nemzetünket elsősorban a *művelődés erejével* kell újra felemelni. Mily szegénységi bizonyítvány számukra ez; hiszen aki a XIX. század első felének gyönyörű magyar történelmét, szellemi irányait, főleg irodalmát ismeri, az jól tudja, hogy *éppen a kultúra révén való politikai emelkedés* volt a reformkor programjának egyik fő pontja", amit Vörösmarty a verseiben „valósággal kodifikált". Az alkotás erejében és az élet értelmében mélyen hívő Klebelsberg számára alapvető fontosságú Vörösmarty példája, aki szerint „el kell hallgattatni a gúnyt, amely a kulturális törekvéseket kíséri".

Klebelsberg a saját ideálját is Vörösmartynál találja meg „az aktív, a pozitív, a produktív ember" alakjában, s ezzel a típussal rögtön szembe is állítja „a *passzív*, a *negatív* és a *destruktív* embertípus" különféle fokozatait. Szerinte „az a mi nagy bajunk, hogy túlságosan nagy számmal vannak közöttünk passzív természetek, és elég sok a negatív ember, aki erejét többé-kevésbé meddő kritikában meríti ki és e réven csak ritkábban javít, hanem inkább kételyeket kelt, csüggeszt és elkedvetlenít olyanokat is, akik különben produkálni tudnának."

Klebelsberg Adyval is perlekedik, akit ugyan hol tüneményes tehetségnek, hol lángésznek, hol zseniálisnak nevez, ám a személetével nem tud azonosulni, s kétkedéseivel, önmarcangolásával nem tud megbékélni. Költészetét a nagy eszményektől való elszakadásnak látja, „ha nem is annyira, mint Baudelairenél, de mégis nagyon, nagyon" (*A műveltség megújhodása,* 1929).

Ha a kultuszminiszter látta volna az elmúlt évszázad művészeti irányait és törekvéseit, vajon mit írna róluk, ha már 1929-ben úgy gondolta, hogy „az európai műveltség, persze nem a maga egészében, de főleg divatos irányzataiban, meglehetősen elszakadt a nagy és örök eszményektől". Ebből is látszik, hogy Klebelsberg művészeti ízlése meglehetősen konzervatív volt. Olvasóként a klasszikus magyar irodalmat részesítette előnyben, Kazinczyt, Kölcseyt, Vörösmartyt és Arany Jánost. Ezeket az alkotókat a nemzeti öntudat, a nyelvi igényesség és a morális példamutatás hordozóinak tartotta. *A nemzeti gondolat a művészetben* (1928) című írása szerint sokat forgatta Bessenyeit és Kazinczyt, „ezt a két nagy ébresztőt és a reformkor irodalmát, amely e két úttörő nyomában fejlődött. Olvasmányaim közben sohasem tudtam szabadulni attól a gondolattól, hogy e költőket és írókat elsősorban nem a múzsák, hanem a patriotizmus izgatta, indította, ösztönözte irodalmi munkáikban. Költöttek és írtak, hogy a magyar nemzet ne legyen más, hatalmas irodalommal bíró népeknél alábbvaló."

Mindeközben szabályosan szidta a modern atonális zenét, mert szerinte „az örök muzsika hivatása nem az, hogy elemzési alapul szolgáljon a zenetudósoknak vagy a dekadens ember laza idegszálait mesterségesen felhúzza, hanem hogy az egészséges emberek százezreit gyönyörködtesse, akik szomorúságukban, fáradtságukban a zene örök forrásainál keresnek üdülést. Ha a zene ennek a hivatásának eleget tenni nem tud, akkor a koncerttermek megtelnek kultúrsznobokkal, de a nagy tömegek érdeklődése elfordul tőle és mást nem kapván, a jazz primitív melódiájáért lelkesedik."

Az avantgárd festészetről, különösen a futurizmusról és a kubizmusról is lesújtó volt a véleménye. Szerinte a modern festészet képviselői azért írtak programcikkeket vagy kiáltványokat, hogy irányzatuknak helyességét érvekkel bizonyítgassák. „Az igazi művésznek nincsen szüksége ilyen esztétika irodalmi tolmácsolására, az közvetlen fordul a szemhez és a szépség erejével kell, hogy kapacitáljon – írta *A műveltség megújhodásá*ban. – De éppen ott van a bökkenő, hogy valami újabb fajta társadalmi morált akartak csinálni a jóság eszménye nélkül és új műveltséget akartak alapítani a szépség ideálja nélkül." Ez a gondolata már a saját korában is megmosolyogtató volt, különös az, ahogyan a művészet szerepéről és feladatáról vélekedett, szinte elvárva, hogy a költészet és a művészet gyönyörködtessen.

Ugyanakkor politikusként a kritikussága ellenére is megengedő, ma úgy mondanánk, kifejezetten toleráns volt. Bevallotta, hogy azért nem lépett fel hatalmi eszközökkel az irodalmi és művészeti modernizmus ellen, mert hiábavaló lett volna, és mert ehhez nem volt joga. Napjaink politikusai és egyes intézményvezetői is megfontolhatnák azt a felismerését, hogy „a szellem története egész világosan mutatja, hogy valahányszor az állam hatalmi eszközökkel akar beavatkozni irodalmi vagy művészeti vitákba, e kísérleteknek sorsa kudarc lett és nevetségbe fúlt. A szellemi világban az állam szükségképpen brutális kezétől érintetlenül az erősebb gondolatnak kell szabadon győznie. De saját egyéni ízlésem egyoldalú érvényesítéséhez nem is volna jogom. Ez az, amiről meg szoktak feledkezni. Más a magánmecénás és más a kultúrpolitikus. A magánmecénás, aki saját pénzén vásárol, olyan képekkel akasztja tele termének falait, amelyeken örömmel legelteti szemét. Saját pénzén teszi, a saját gyönyörűségére és e közben senki sem korlátozhatja. A kultúrpolitikus ellenben közpénzekkel sáfárkodik, az ízlések megoszlanak, nem lehet tudni, milyen lesz a jövő idő esztétikai értékelése s ezért nincs joga a saját egyoldalú ízlését az államhatalom eszközeivel másokra ráoktrojálni" – olvasható *A műveltség megújhodásá*ban (1929).

Az alkotói függetlenség mellett az intézményi autonómiát is sokra becsülte. *Könyv vagy kutatás?* című 1928-as írásában kifejti, hogy kifejezetten baj lenne, „ha a kultuszminiszter az Akadémia dolgaiba belebeszélhetne. Az Akadémia sikeres működésének egyik legfőbb előfeltétele az, hogy minden politikai befolyástól mentes maradjon s a napi áramlatoktól függetlenül, egyedül az állandó, nagy nemzeti célok felé törekedhessék." De nem pusztán ezt

kellene korunk vezetőinek és véleményformálóinak megfontolniuk, hanem azt is el kellene ismerni, hogy vannak olyan politikusok, akik képesek az önkorlátozásra, s attól, hogy politikussá (is) váltak, még tudnak művelt befogadóként értékelni és elemezni dolgokat. S az ilyen tárgyú megszólalásaik mögött nem feltétlenül a hatalmi pozíciót és beszédhelyzetet kell keresnünk. Klebelsberg egyben akadémikus is volt, s ezt a miniszterivel nem könnyen összeegyeztethető szerepét okosan élte meg. Valahányszor átlépte az Akadémia küszöbét, mindig azt mondta a tudományos társaság tagjainak, „hogy a kultuszminiszter kívül marad és hogy csak az akadémikus jött be... Ezzel az eljárásommal erkölcsi lehetetlenséggé igyekszem tenni hivatali utódaim számára is, hogy valaha belebeszélhessenek az Akadémia belügyeibe" – olvasható a *Könyv vagy kutatás?* című írásában.

Érdemes azzal is tisztában lennünk, hogy Klebelsberg az irodalomra elsősorban nem annak esztétikai, hanem nemzetnevelő, nemzetépítő és erkölcsi hatása felől tekintett: „Valahogy úgy érezzük, hogy a magyar irodalomnak, művészetnek, tudománynak és a magyar gazdaságnak oda kell állnia a nemzeti gondolat szolgálatába" *(A nemzeti gondolat a művészetben)*. A *Nyugat*tal kapcsolatos erőteljes kritikáinak is ez állt a hátterében, s nem véletlenül írta 1921-ben Szekfű Gyulának egy leendő folyóirat alapítása kapcsán, hogy fel kell venni „a harcot a Nyugat képviselte szellem és irányzat ellen". A *Napkelet*et 1923–1937 között szerkesztő Tormay Cécile-nek címzett, 1928-ban született levelében a folyóirat feladataként jelölte meg azt, hogy tegye egyértelművé, mik legyenek a céljai a neonacionalizmusnak a szépirodalomban, valamint a művészetek és a tudományok egyes ágaiban: „A neonacionalizmus végeredményben politikai mozgalom lett, de egészséges szellemének, irányának előkészítése elsősorban az irodalom feladata." Klebelsberg tehát azt várta el, hogy a magyar írók a műveikkel és a közéleti megnyilvánulásaikkal a Trianon utáni új államépítésnek, valamint a nemzeti identitás megerősítésének a szolgálatába álljanak. Ugyanez volt az elvárása más művészeti ágak képviselői felé is: „Nemcsak azzal tesz a magyar művészet szolgálatot a nemzeti gondolatnak, ha külföldi kiállításokon sikerül becsületet szereznie a magyar névnek, hanem legalább épp olyan mértékben akkor is, ha itthon szebbé és magyarabbá akarja tenni az életet" (*A nemzeti gondolat a művészetben,* 1928).

Itt is érdemes kitérni a ma furcsán hangzó neonacionalizmus fogalmára. Kornis Gyula *A kultúrpolitikus* című 1932-es írásában magyarázza meg, hogy a kultúrpolitikát a nemzeti újjászületés egyik fontos eszközének tekintő Klebelsberg a petyhüdt közgondolkodást akarta felrázni, „és egy szervesen összefüggő politikai ideológiának akarta megnyerni. A magyar nacionalizmus kereteit az új viszonyokhoz mérten új tartalommal törekedett megtölteni, a régi sarkaiból teljesen kifordult bel- és külpolitikai helyzethez szabni. Ezt az új magyar lelket formálni hivatott ideológiát nevezte neonacionalizmusnak." Klebelsberg maga így fogalmazott 1927-ben: „Mit értek én neonacionalizmus alatt? A pozitív, az aktív, a produktív, a konstruktív emberek szolidaritását; a munkás, az alkotó emberek szent összefogását a romba dőlt haza újjáépítésének nagyszerű munkájában; öntudatos összefogást a kritika túltengéseivel, a hiperkritikával és általában a negatív emberekkel szemben, mert ha a negatív emberek befolyása a közvéleményben felülkerekednék, ez végzetesen megállítaná a nemzetet a modern haladás útján. A neonacionalizmus a korábbi idők szónokló, ünneplő, civódó és kesergő hazaszeretetével szemben a munkás hazaszeretetet hangsúlyozza. Épp úgy szembeszáll a jogosulatlan önámítással, mint a nemzet önbizalmának kishitű lefokozásával; éppúgy szembeszáll a naiv optimistákkal, mint a baljósokkal és a kétségbeesés apostolaival."

A művészetre – rendkívül pragmatikus módon – erőforrásként tekintett Klebelsberg. 1928-ban megjelent, *A magyar művészet, mint nemzeti erőforrás* című cikkét az amszterdami olimpiára kiutazó magyar olimpikonokról való elmélkedéssel vezeti fel. A pályaudvaron

azt mondta a kiutazó versenyzőknek, hogy „a magyar gondolatot külföldön nemcsak a magyar diplomata, hanem e mellett a magyar művész és a magyar atléta, a magyar sportsman is képviseli". A civil diplomácia valóban fontos dolog, de ő itt annál sokkal többre gondolt, ugyanis szerinte a külföldi seregszemléken magukat megmérető művészeinknek és sportolóinknak a magyar igazság mellett kell tanúságot tenniük. Napjainkban is büszkék vagyunk arra, ha valaki érmet hoz haza az olimpiáról, s összeszorul a szívünk nemzeti imánk hallatán, de olyat nyilván senki sem mondana, hogy a világversenyeken sikereket elérő sportolóink a nemzeti kormány Brüsszellel folytatott küzdelmében adnak morális támogatást a miniszterelnöknek, illetve kabinetje tagjainak. Klebelsberg korában a revizionizmus gondolata és egyértelmű politikai célja mögött gyakorlatilag össztársadalmi konszenzus volt, ezért is fogalmazhatott úgy, hogy „a művészet erejével nemcsak szebbé akarjuk tenni a magyar életet, hanem ostromolni akarjuk vele Trianont is" (*A magyar művészet huszonnegyedik órájában,* 1928).

Abban viszont nincs változás, hogy mikor és mennyi forrást fordítanak a polgárok művelődésre és igényes szórakozásra. Klebelsberg pontosan látta, hogy ez egzisztenciális kérdés is. A „tengő-lengő" vidéki színtársulatok problémái között azt az okot is felsorolta, hogy csekély számú a fizetőképes igényes közönség. Tehát az állami források rendszerre ömlesztése önmagában nem lehet megoldás. A gazdasági dekonjunktúra időszakainak hatásai a kulturális életbe gyűrűznek be elsőként: „magyar értelmiség, a magyar középosztály, amely a múltban a nézőközönséget szolgáltatta, anyagi helyzetében meg van támadva és miután költségvetését meg kell szorítania, elsősorban arról mond le, amit inkább nélkülözhet, így többek között a színházba járásról."

Klebelsbergnek a sajtó és a könyvkultúra viszonyát boncolgató gondolatai ma különösen aktuálisak, írásaiban a napisajtó fogalmát le lehetne cserélni az online lapok, s részben a közösségi médiumok kifejezésre. 1928-ban *A magyar könyv sorsa* című cikkében azt állítja, hogy a napisajtó „világszerte veszedelmes versenytársává lett a könyvnek". Az újságok hétvégi számai kötetnyi terjedelműek, és „mindazok, akik a nemzetre hatni akarnak, elsősorban a napisajtóban közlik mondanivalóikat, mert ami a napilapokban megjelenik, az olyan, mint az azonnal ható orvosság, nyomban felszívódik a nemzet gondolkodásába". Ezzel szemben a könyv lassabban készül el, s más a hatásmechanizmusa mint a napisajtónak. Ugyanakkor arra figyelmeztet, a változásokon nem szabad „siránkozni", mert azzal nem lehet a kialakult helyzeten változtatni: „a diadalmas korszellemmel nem lehet szembeszállni". Napjaink közösségi médiumai még tovább erodálják az olvasás- és a könyvkultúrát, valamint a műveltségeszményt, amit ugyan valamennyire tudna ellensúlyozni a nálunk gyakorlatilag teljes egészében az internetre költözött írott sajtó, ám mivel az újságok gyakorlatilag olyan politikai aktorokká váltak, akik a politika alakítására törekednek, senkit sem érdekel Klebelsberg ma is érvényes intelme: „a sajtóra ez a kiváltságos helyzet nagy felelősséget is ró. Ha nem akarjuk, hogy irodalmunk elsekélyesedjék és a szerkesztőségek sietségében felületessé váljék, akkor vezető lapjaink szerkesztőinek nagy szelekciót kell gyakorolniok és arra kell törekedniök, hogy legelsőrendű embereinket szólaltassák meg hasábjaikon." A többségében nyomtatott formában megjelenő folyóiratok hatása mára elenyésző lett: bele sem akarok gondolni, hányan fogják elolvasni ezt az írást is a *Bárka* hasábjain. De a legszomorúbb az, hogy lassan egy évszázad után is egy helyben toporgunk: a kérdéseink és a válaszaink is változatlanok.

Szív nélkül semmit

A történet zárt vonalú, / s bármily tág: kör, akár az élet. / Mitől függ: víg? vagy szomorú? / Hogy hol kezded, és meddig meséled.
Fodor Ákos – *Valóság*

Keserü Ilona festészete olyan művészi világot tár elénk, amely egyszerre személyes és univerzális. Alkotásaiban a forma és a szín találkozása nem csupán esztétikai élmény, hanem a lélek belső útjának megtestesítője. Életműve utazás a művészet változó tájain, amelyben a személyes történet és a művészi szándék szoros szövetséget alkot, minimalizmus és annak meghaladása jellemzi. Alkotói folyamatában az ismétlések újraértelmezése és a forma törvényei által irányított mozgás kap központi szerepet. A színek és formák dinamikája az időn túli mozgást jeleníti meg és a művész belső lelki folyamatait is tükrözi. Szimbólumokkal és mítoszokkal övezi munkáit, miközben elmélyült tudományos megismerésre törekszik.

Pályájának korai szakaszát (1950-es évek, 1960-as évek eleje) a figuratív, expresszív stílus, a klasszikus festészeti hagyományok követése, a realista ábrázolás jellemzi (*Fiú portréja*, 1956; *Önarckép*, 1957). Az 1960-as évek közepe – 1970-es évek eleje időszakának jellemzője, hogy erőteljesen az absztrakció felé fordul. Műveiben megjelennek a textiles hatások (szőnyegszerű kompozíciók), az ornamentika, a női kézművesség motívumai. A *Szőnyeg az emlékezet mintája* (1970) című alkotás egyike Keserü első nagy áttöréseinek, ahol a tradicionális képi szerkesztést emeli át a festészet nyelvébe. A szimmetrikus vagy tükrözéses elrendezés, a horizontális-vertikális sávok, ismétlődő egységek struktúrája egyszerre utal az emlékezés mechanizmusára és a női kézművesség motívumkincsére. A tér síkban marad, de ritmikusan lüktet. A díszítőelemek nemcsak esztétikai, hanem konceptuális funkciót is betöltenek: újraírják a „magas művészet" és a „kézműves hagyomány" viszonyát.

Az ornamentika és érzéki absztrakció jellemzi az 1970-es évek és az 1980-as évek közepe közötti korszakát a formai kísérletezés, plasztikus vásznak, a nőiség, testiség, érzékiség motívumainak közvetett megjelenítése, színkísérletek, lüktető ritmusok jellemzik. Visszatérő motívum a szívforma (*Szívforma vörösben*, 1975; *Hullámok – Rítusok* sorozat). Az organikus, ívelt formák gyakran centrális vagy szimmetrikus elrendezésűek. A vászon vágásával és hajlításával a kép plasztikussá válik, a sík és tér határán mozog. A forma-test-érzelem hármas rendszere intuitív, mégis tudatos szerkesztéssel párosul. A *Szívforma vörösben* (1975) című festmény ikonikus szívforma, amely plasztikusan térbe emelkedik. A vörös szín erőteljes érzelmi töltetet ad, a forma pedig egyszerre asszociálható a női testre, erotikára, vérre, anyaságra. A vágott vászon a „sebzett test" metaforájává is válik.

Érett, összegző, a tradíciót megújító korszaka és oktatói tevékenysége (1990-es, 2000-es évek) időszakában pályája nemzetközi figyelmet kap, retrospektív kiállítások követik egymást. Tanít a Pécsi Tudományegyetemen, új generációkat inspirálva. Visszatér korábbi motívumokhoz, de új formában, dekoratív, érzéki képfelületekkel, installatív elemek használatával. A nagy léptékű kompozíciókban (*Zengő színek*, 1997; *Szív és Szövet* soro-

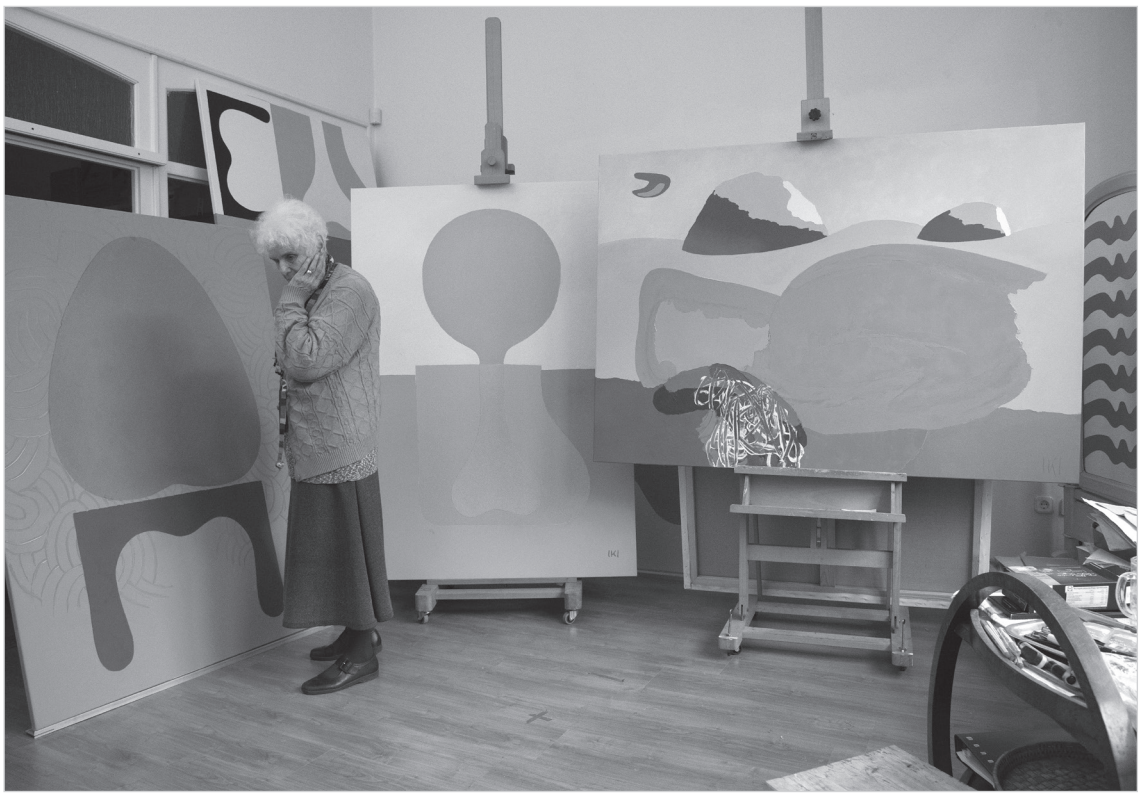

Keserü Ilona a műtermében (2024; fotó: Berényi Zsuzsa)

zat) a régi és új motívumok szintézisét teremti meg, erőteljes színkontraszttal. A *Zengő színek* (1997) című alkotása színelméleti kísérletek eredménye: a tónusok nemcsak együtt rezegnek, hanem zenei minőséget is hordoznak. Kombinálja a korábbi korszakok elemeit: sávos struktúra, szívformák, hullámok. A formák nagyvonalúak, légiesek, a színek viszont tömények és kontrasztosak. A kompozíció egyfajta vizuális zene, ahol a színek a hangok analógiájára strukturálódnak.

A 2010-es évektől napjainkig tartó időszak jellemzője a reflektív, visszatekintő művek születése, a korábbi művek újraértelmezése. Erőteljes színeket, újabb technikákat használ, digitális elemek integrálásával.

Életműkiállítása (Ludwig Múzeum, 2019: *Ilona Keserü. Szív nélkül semmit!*) összegzi pályafutását. A női művészeti identitás és a művészettörténeti kanonizáció kérdéseit fogalmazza újra. Retrospektív gondolkodás, digitális esztétika, konceptuális eltolódás jellemzi művészeti törekvéseit. Szuperszínek, szívvariációk, geometria és ornamentika együtt, festmény+digitális inspiráció, (ön)reflexió, művészi identitás. *Szív nélkül semmit* (2019) műve címében és motívumvilágában visszatekint teljes életművére, a saját formanyelvét építi újra. A szívforma ezúttal többszörösen áttetsző, elvont, szinte digitális esztétikájú. A reflexív jelleget fokozza a kompozíció szétbontása, sokrétegűsége: idézi korábbi műveit, de szétszedi, újrarendezi azokat, a nézőt is bevonva a képi gondolkodás folyamatába. Összegzés és önértelmezés, a művész saját formanyelvének dekonstrukciós példája. A digitális esztétika hatását tükrözik az áttűnések, finom színtorzítások.

Hommage – Tiszteletadás című kiállításán (Műcsarnok, 2024) kiemelt hangsúlyt kap a tiszteletadás gesztusa. Mestereknek, pályatársaknak, elméleti szakembereknek, költőknek állít emléket egy-egy kép erejéig.

Egész munkásságomra nézve érvényes az a törekvésem, hogy folytatása legyen nagy elődeinkének, a Mesterekének, akiket fiatalon annyira tiszteltünk, kérdeztük és hallgattuk.

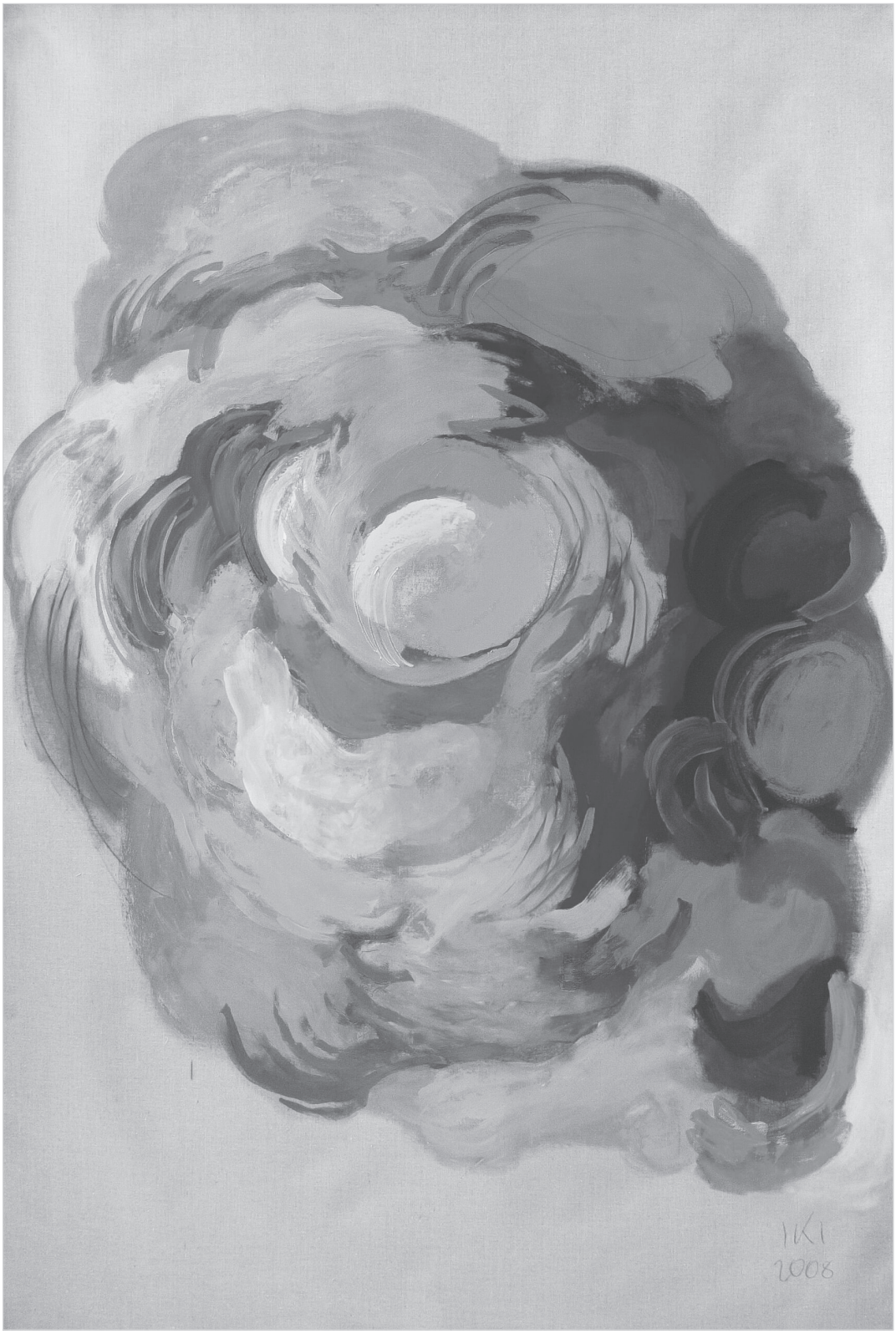

Színváltó gomoly Vidovszky László zenéjével (2007–2008; olaj, vászon; 290×204 cm)

A *Hang-szín-tér* című installációt Keserü Ilona 1982-ben Vidovszky Lászlóval közösen alkotta meg. A rekonstruált hanginstalláció a Műcsarnok 2024-es kiállításán is szerepelt. Újabb és újabb feldolgozásait láthattuk egy motívumnak, témának, mint a *Szuszék-tanulmányok*, az *Üzenet* sorozat, a *Képződő tér* egyes lapjai és festményei, vagy az *Utókép* problémakörét körüljáró alkotások, amelyekben tetten érhető az életműben az önreflexió, a saját művészi személyiség és a saját munkásság iránti elkötelezettség. Keserü a festészet történetére támaszkodva azt újraírja, női nézőpontból. A barokk díszítettsége, színpazarsága és formai túlzása absztrakcióba fordítva jelenik meg. A klasszikus modernizmus (Klee, Kandinszkij, Delaunay) öröksége is tetten érhető: geometria, színdinamika, szerkezet.

A női alkotók és a női kézművesség történetét Keserü nemcsak integrálja, hanem a „magasművészet" szintjére emeli. A feminizmus nem ideológiai jelszavakban jelenik meg, hanem a forma választásán keresztül: pl. a szív mint női szimbólum, az ornamentika mint elutasított „női dísz". A női test nem tematizált, hanem rejtetten strukturáló elem, erotikus, érzéki és univerzális jelkép, amely egyaránt utal az emberi testre, szeretetre és halálra.

Keserü művészetének egyik kulcsa, hogy nem lemond a hagyományról, hanem átírja azt. A hagyomány nem visszanézés, hanem kísérleti alapanyag számára. Művészetében a tradicionális formák kortárs absztrakcióként születnek újjá. Zenei ritmusra komponált képei: a vizuális hagyományt a zenei struktúra alapján rendezi újra, egyesíti a tradíciót és a konceptualitást. Úgy újít, hogy közben megőrzi a vizuális örökség mély struktúráit, különösen a női és ornamentális vonatkozásokban. Művészete ezért egyedi párbeszéd a magyar népművészet, a női kézművesség és a modernista absztrakció között. Művészete nem vallásos, de spirituális. Nincs bibliai ikonográfia, de van létkérdésekkel való vizuális párbeszéd. Halál–élet–lélek–idő problematika. Nincs szakrális funkció, de van meditatív, transzcendens hatás. Nem vallási doktrínák mentén dolgozik, de a formaismétlés, ritmus, szín mezői szakrális élményt idéznek.

Munkássága nemcsak a magyar neoavantgárdhoz kapcsolódik, hanem egyfajta különutas, női érzékenységű vizuális nyelv is, amelyben a forma nemcsak esztétikai, hanem kulturális és spirituális jelentéssel is bír. Úttörő módon használja a nagy, telített színfelületeket, kompozíciós eszközként is: pl. *Színkották* (1990-es évektől): a színek nem csak „vannak", hanem olvasódnak, mint egy zenei vagy szöveges partitúra. A színek közötti átmenetek, kontrasztok és visszatérő színegységek ritmust és zeneiséget adnak a kompozíciónak. A szín nála strukturáló erő. Saját festészeti nyelvében a geometria és az érzelem összehangolásán dolgozik: nem a hideg konstruktivizmus felől közelít, de nem is szubjektív expresszionizmust képvisel, hanem ritmikus, ornamentális, test- és érzékelés-alapú struktúrákat hoz létre.

Keserü munkásságában gyakori a formai hibriditás, a festészet, textil, rajz, dombormű, kollázs határainak elmosása. Textil-plasztikák: háromdimenziós hatású szövetszerű munkák. Faliképek és installációk: festett tárgyak. Papírmunkák: ahol a vonal, gesztus és színmező új, taktilis viszonyba kerül. A forma átjárható a médiumok között. A *Fejfa* sorozatban (1969–1974) a népi fejfa absztrakt síkformává válik, gyakran ismételve, sávosan elrendezve. A szimmetrikus forma (mint sírjel) és a színes sávok együtt hoznak létre egyfajta rituális ritmust. A színmezők időérzéket és személyes emlékezetet közvetítenek. A szívforma mint univerzális jelkép, egyben spirituális önarckép is, elvont, ornamentális rendszerbe illesztve. A forma ismétlése és egymásba ágyazása mandalaszerű, meditatív hatású. A festés gesztusa, az ecsetvonás iránya, faktúrája is hangsúlyos.

Keserü Ilona „különutas" művészete kifejezésen általában azt értjük, hogy az ő festészeti és vizuális gondolkodása nem illeszkedett szorosan sem a hivatalos, akadémikus művészet irányvonalába, sem az avantgárd radikálisabb, konceptuális vagy politikai művészetébe,

hanem önálló nyelvet és értékrendet alakított ki, amely egyéni, érzéki, lírai és spirituális jellegű, mégis társadalmilag és kulturálisan is mélyen rétegzett. Művészetében több összetett és termékeny ellentmondás figyelhető meg, ezek gazdagítják életművét. Az ellentmondások hozzájárulnak a különutas és mégis mélyen kortárs pozícióhoz, amely munkásságát meghatározza. Művészete a látványos ornamentikára, a mintázatok ritmikus ismétlésére épül és ezzel párhuzamosan jelen van benne egy strukturális, gondolati rendszer, például: a kompozíciók arányrendje, a formai ritmus matematikai vagy zenei logikája, a motívumok mögötti kulturális-kollektív emlékezet.

Keserü Ilona művészete nem egyirányú hatásgyakorlásként, hanem egy vizuális és gondolati hagyományként van jelen a magyar művészeti mezőben. Ez a hagyomány: koncepcionális a rendszeralkotás szintjén, érzéki a festői gesztus és színhasználat révén, kulturálisan beágyazott a motívumrendszer és emlékezet feldolgozása mentén.

Műveinek intenzív, gyakran forrón vibráló színvilága érzéki és játékos. Ugyanakkor a színek gyakran rituális vagy emlékezeti funkciót töltenek be, a képek struktúrája spirituális-meditatív minőségeket közvetít. A szín nem puszta festői effektus, hanem jelentéshordozó, miközben megtartja érzéki örömhatását is. Motívumai gyakran személyes élményekhez vagy belső emlékstruktúrákhoz kötődnek (pl. temetői fejfák látványa), ugyanakkor a képek kollektív kulturális kódokat mozgósítanak és a befogadó is hozzáfér egy tágabb értelmezési térhez.

Térség energianyomokkal (2004–2005; olaj, vászon; 140×200 cm)

Szabad voltam, és most is az vagyok

Én akkor születek meg újra és újra, ha átlépem a filmgyár küszöbét.
S ha leforgattam a filmet, szinte megszűnök létezni.
Federico Fellini

Keserü Ilona vallomása: *Isten csodája, hogy nőnek születtem, így kezdtem el művészettel foglalkozni, és így tettem egész életemben. (…) azt csinálhattam, amit szerettem volna, mert senki sem gondolta, hogy fontos odafigyelni arra, amit egy nő csinál. Nem volt senkivel és nem volt miért tárgyalni, szabad voltam, és most is az vagyok.*

Ez a szabad létezés élménye (ethosza) önkéntelenül ráirányítja a figyelmet a művészi szabadság kérdésköreire. Keserü Ilona a késő 1960-as és a korai 1970-es években, egy totalitárius világban – amikor a Balatonudvari temető sírkőinek motívuma megjelenése forradalmi újításként hatott a festészeti nyelvezetére – kezd párbeszédet folytatni az egyéni kifejezés mellett a kollektív, államilag befolyásolt társadalmi memóriával. Ebben az időszakban az absztrakció eszközei révén egy olyan narratív tér jön létre, ahol a totalitás jellegzetességei, mint a megszorítás, a monolitikus emlékeztető ereje és az elnyomást idéző struktúrák, finom allegóriákkal vannak jelen.

A Balatonudvari temető sírkövei – bár az első pillantásra esztétikai, absztrakt elemeknek tűnnek – egy kollektív, államilag nem irányított emlékmű allegóriájaként is értelmezhetők (*Balatonudvari emlékezés*, 1967). Ebben a műben a kulturális emlékezet és az elmúlás allegóriáját ötvözi a festészeti technikák révén: a rétegezett, áttetsző festék és az erős, gyakran szimbolikus, geometrikus vonalak egyaránt arra utalnak, hogy az idő és az emlékszálak nem lineáris, hanem összetett, dialektikus struktúrákban nyilvánulnak meg. Egyedisége t az adja, hogy a hagyományos motívumokat nem csupán idézi, hanem teljesen új értelmezésbe önti, így párhuzamba állítva a személyes és a kollektív élményeket.

A monumentális, súlyos, időtlen, rétegezett, gyakran melankolikus formák és az erősen kontrollált kompozíciók azt a narratív kérdést vetik fel, hogy miként hat a totalizáló erő az egyén emlékezetére és identitására, magára az alkotóra (*Szívforma vörösben*, 1975). A vörös szín erőteljes érzelmi töltetet ad, a forma pedig egyszerre asszociálható a női testre, erotikára. Ezekben az alkotásokban a totalitás nem úgy jelenik meg, mint egy direkt politikai propaganda, hanem inkább mint egy szimbolikus és érzékelhető nyom, amely az állami vagy társadalmi elnyomás, a homogenizált memória és a személyes szabadságkorlátozás kérdését veti fel. A *Fekete vonal* (1964) nem csupán egy vizuális ritmust képvisel, hanem a modernista autonóm festészet határait feszegeti. A mű értelmezhető a kalligráfia felől – a gesztus „írásként" való olvasása – valamint a zenéből ismert partitúra-szerű struktúraként. A vonal – elindul, elvész, majd újra felbukkan – nemcsak a mozgás lenyomata, hanem az emlékezés és elfelejtés dinamikája is.

A *Fekete áramlás* (1981) sorozatban az ismétlődő formák és vonalak összefonódása nemcsak dekoratív elem, hanem a múlt és jelen rétegeinek összekapcsolása, az időbeli egymásra rakódás metaforája. A mozgó, áramló formák egyfajta vizuális narratívát hoznak létre, amely az emlékezet működésére utal. A kéz mozdu-

lataival a művész önmagát, identitását és belső világát kommunikálja, amit a vonalak irányultsága, ritmusa hordoz.

A korai „*Zsiletrajzok*" sorozatában (pl. *Vörös zsilettrajz / Gomoly*, 1963) megmutatkozó spontán, majd később strukturálódó gesztusok már önmagukban is hordozzák azt a kettősséget, amelyet a totalitás narratívája diktál: a kezdeti, szinte organikus spontaneitás és az aztán kényszerítően ismétlődő, szabályozott motívum között húzódó feszültség. Ezen alkotásokban a sajátos, egyedi gesztusok – amelyek eleinte az egyéni expresszió szimbólumai voltak –, idővel egy kollektív, „előre megírt" vizuális kóddá alakulnak, mintha a személyes érzelmi világot egy nagyobb narratíva vonalába integrálnák. Ez a feszültség párhuzamba állítható a totalitárius rendszerek által előírt identitásformálással, ahol az egyéni kreativitás és spontaneitás folyamatosan küzd a megszorított, előre elrendelt struktúrák ellen.

Az említett korszak műveiben a totalitás narratív kérdése úgy jelenik meg, hogy a festő által alkalmazott rétegzett, időtlen kompozíciós megoldások, a mély, visszafogott paletta és az ismétlődő motívumok mind azt a gondolatot erősítik, hogy az egyéni létezés hogyan próbálja megőrizni az önrendelkezést egy olyan környezetben, ahol minden erő a homogenizáció és az elnyomás felé tereli a társadalmi memóriát.

Az alkotásokban alkalmazott rétegzett színkezelés és a finoman átfedő felületek egyaránt tükrözik a két narratíva (egyéni szabadság és a homogenizáció) közötti feszültséget. A változó fényhatás és az egyéni gesztusok látszólag kaotikus dinamikája ellenében a merev, ismétlődő formák a homogenitást jelenítik meg. Ez a vizuális dialógus azt sugallja, hogy az egyén folyamatosan küzd a megszorító, uniformizáló erők ellen.

Az *Ex Nihilo* sorozat (1985–1988) azokat a váratlan, semmiből felbukkanó motívumokat tartalmazza, amelyek a művész intuitív kísérletezésének hirtelen kitöréseit jelzik. Ezek a művek olyan elemeket tartalmaznak, amelyek sem az előző stílusjegyek ismétlődése, sem a külső körülmények irányítása által nem magyarázhatók. Az ex nihilo (semmiből semmi) jellegű áttörések által a festmény vizuális narratívája hirtelen átalakul, új szín- és formaelemek jelennek meg, melyek megjelenítik a belső kreatív impulzusok spontán kiteljesedését. Ezek az aktuális érzelmi impulzus és az anyag rendelkezésre állása által diktált, egyedi pillanatok. Így az ilyen jellegű motívumok az adott alkotásban fennmaradnak, de a későbbiekben nem válnak a művész ismétlődő lexikonjának részévé.

A művészeti elemek – a rétegzett színátmenetek, a spontaneitást tükröző ecsetvonások és a strukturált kompozíciós megoldások – oly módon adják meg a Keserü Ilona művészetében rejlő feszültséget, hogy egyszerre beszélik meg az egyéni kifejezés felszabadulását és a homogenizáló erők által kényszerített struktúrát (*Zengő színek*, 1997). Egyfajta vizuális zene, ahol a színek a hangok analógiájára strukturálódnak – Kandinszkij-féle szinesztéziát is felidézve.

A vonal Keserünél nem csak formai elem, hanem gondolati konstrukció – időt, ritmust, memóriát közvetít. Nem ír, nem rajzol, hanem emlékeztet, újrarendez. A vonal nem kontúr, hanem tapasztalat. Keserü a térrel, mint narratív felülettel is dolgozik – freskói, térbeli kompozíciói, installatív kísérletei egyaránt a tér kollektív emlékezeti lehetőségeit kutatják. A tér nemcsak fizikai, hanem történeti és emocionális tér is. A freskó-parafrázisok, a szakadás, hasadás, rétegződés képeit használó munkák esetében egy önvizsgáló festészet jön létre. A szín, forma és felület állandó újraértelmezése mögött: a festészet önmegértése, a képalkotás mibenlétének kérdése és a médium határainak feszegetése áll.

A fragmentáltság és a nem-teljesség mint szándékos festői stratégia Keserünél nem a befejezetlenség, hanem egy tudatos formai-érzelmi gesztus, ami a töredezett emlékezetet, a részleges megértést vagy a múlt elérhetetlenségét tükrözi. A hiányzó darab – mint pl. freskótöredékeknél – metaforája az idő és érzés által megmunkált térnek. Ezt a festői töredékességet nem mint esetlegességet, hanem

mint létfilozófiai állásfoglalást értelmezhetjük.

Számos művében ott van a finoman megjelenő láthatatlan rétegesség vagy éppen az áttetszőség dialektikája. Erőteljes ecsetvonásain és a közvetlen kulturális szimbólumokon túl magával ragad az a finom optikai játék, amelyet az áttetsző, rétegzett festékrétegek hoznak létre. Ezek az áttetsző felületek – olyan rétegek, amelyek alatt a pigmentek múltbéli nyomai ott bujkálnak –, egyfajta rejtett, belső narratívát formálnak meg. Ez a pillanatnyi láthatatlanság és az újra megjelenő fényhatások olyan üzenetet közvetítenek, amely a mulandóság, az emlékezet törékenységét és az identitás folyamatos átalakulását sugallja. A finom színátmenetek, ahol a fény lágyan átszűrődik a rétegek között, nemcsak a múlandóság üzenetét hordozzák – mégis elválaszthatatlanul kapcsolódnak az alkotó belső energiájához, egyfajta érzelmi újjászületéssel, az áttetszőségben megbúvó reménnyel.

Egy további aspektus Keserü Ilona művészetében az úgynevezett köztes terek jelensége. Ezek a művek olyan átmeneti állapotokat jelenítenek meg, ahol a forma és az üresség, a jelenlét és a hiány között határvonalak elmosódnak. Ezek a köztes terek: határvonalak elmosódása. Az áttetsző rétegek, ahol az alakok sejtetően látszanak, de nem teljes egészében, a nézőt arra ösztönzik, hogy a látható mögötti rejtett, megoldatlan történeteket is felfedezze. Ez a jelenség párbeszédet idéz elő az emberi lét törékenységéről és az idő folyamatos átalakulásáról, ami mind a személyes, mind a kollektív identitás kérdéseit érinti.

A *Fésűk* (1970-es évek eleje) sorozat a formák közti réseket, közöket tematizálják: a fésűfogak közötti terek a képi mező aktív részeivé válnak. A *Barlangsorozat* (*Barlang II., III.*; 1970–1972) formai értelemben a kontúrok lebegtetésével, a határok eltüntetésével játszik. A *Térgörbék* (1973–1974) geometrikus és organikus formák feszültségéből épülnek fel.

A formák nem ülnek rá a háttérre, hanem beilleszkednek, így egyfajta optikai köztes mezőt hoznak létre. A *Felfüggesztett gesztusok* (1980-as évek) sorozatban a festői gesztus nincs mozgásban, de nem statikus. Köztes létállapot: a gesztus nem ér célba, hanem elidőzik az úton. Az *Időírás* (2000-es évek) a motívumok ismétlődése és eltolódása időbeli köztes terek létrejöttét segíti elő. A képek nem egyetlen pillanatot rögzítenek, hanem átmeneti állapotokat, emléklenyomatokat.

Keserü Ilona műveinek egyik alapvető jellemzője a jelentéstartalom nyitottsága. A festmények egyszerre hordoznak szimbolikus mélységet és biztosítanak teret a befogadó személyes értelmezéseinek. Ez a kettősség hozzájárul a művek időtállóságához és befogadhatóságához.

Ellenmozgás-üzenet részlete II. (2022; olaj, vászon; 170×120 cm)

Újra régi fényében az OSZT

A szolnoki Országos Színházi Találkozóról

2025. június 10-16. között a szolnoki Szigligeti Színház rendezte meg az Országos Színházi Találkozót. A tavalyi, úgynevezett ReOSZT alkalmával, amikor a kaposvári Csiky Gergely Színház a POSZT megszűnte után jó néhány évvel magára vállalta, hogy – a rendezvény címével is ezt sugallva – visszahelyezi a hazai színházi térképre ezt a maga idejében rendkívül nívós találkozót, már eldőltek azok a „kritériumok", amelyek alapján a versenyprogram felkért válogatói a mostani szolnoki szemle repertoárját is összeállították.

Ezen „szabályok" mentén, határainkon innen és túl, teátrumonként egy-egy nagyszínpadi, illetve kamaraelőadással lehetett nevezni az idei OSZT-ra. A beérkezett nevezések alapján 79 társulat 125 előadását nézte végig egy öt főből álló válogató bizottság, név szerint Elek Tibor irodalomtörténész, kritikus, a *Bárka* folyóirat főszerkesztője, a Gyulai Várszínház igazgatója; Horányi László Jászai Mari-díjas színművész, rendező, az Esztergomi Várszínház igazgatója; L. Simon László József Attila-díjas író, költő, kultúrpolitikus; Papp Tímea, a *Kultúra.hu* újságírója, a Színházi Kritikusok Céhének elnökségi tagja; valamint Peremartoni Krisztina Jászai Mari-díjas színművész, a Városmajori Szabadtéri Színpad művészeti vezetője. Az ő döntésük értelmében állt össze az a tizennégy produkcióból álló repertoár, amelyet egy hét leforgása alatt tekinthetett meg a szakma és a szélesebb nézőközönség egyaránt.

A versenyprogramot a helyszínen egy szintén öt főből álló szakmai zsűri: Szabó K. István rendező, Molnár László Jászai Mari-díjas színművész, Lőkös Ildikó dramaturg, Antal Csaba jelmez- és díszlettervező, illetve Bazsányi Sándor irodalomtörténész is végigkövette, és 2025. június 24-én ünnepélyes keretek között hirdette ki a Szigligeti Színház, hogy mely társulatok munkáját, illetve produkcióját találták díjazásra érdemesnek az ítészek.

Az idei kiváló válogatásról tanúskodó versenyprogramot látva nem lehet, nem lehetett könnyű helyzetben a zsűri, hiszen mind tartalmi, mind pedig formai vonatkozásban rendkívül erős volt a mezőny. „Futottak még" kategóriáról ez alkalommal egyáltalán nem beszélhetünk, sőt. Ráadásul menet közben egymás produkcióit is igyekeztek megtekinteni a társulatok, s ezzel egy egészséges versenyszellem is kialakult közöttük. „Egészséges" szón azt a szakmai alázatot értem, amelynek köszönhetően a „rivalizálás" ellenére szurkoltak is egymásnak.

Ez önmagában rendkívül jó hangulatot teremtett a fesztiválon, amit csak fokoztak az úgynevezett OFF, azaz kísérőprogramok, amelyek mind nap közben, mind pedig az esti órákban elérhetőek voltak a Tisza-parti városba és annak színházába látogatók számára. Mielőtt azonban ezekről a külső, általában a színház épületén kívül megrendezett eseményekről kicsit bővebben szót ejtenék, a versenyprogramokról és a közöttük felfedezhető kapcsolódási pontokról értekeznék.

Ugyanis, ahogyan azt a tavalyi, kaposvári ReOSZT-válogatás esetén is megfigyelhettük, az idei repertoár ismét arról (is) árulkodott,

hogy mely témák, milyen társadalmi jelenségek foglalkoztatják leginkább a kortárs színházcsinálókat. A tavalyi válogatásban is nagy hangsúlyt kapó, női sorsokat felvonultató produkciók most is meghatározták a kínálatot, azonban egy nagyon fontos és izgalmas plusz töltettel tették mindezt. A nehéz helyzetben lévő, vagy abba kerülő hölgyeket itt ugyanis két előadásban is az alkotás, a művészeti tevékenységben rejlő erő segíti át az ádáz körülményeken. Rögtön a fesztivál első napján, június 10-én a *Mély levegő* című, Pálos Hanna rendezésében és előadásában látható monodráma egy bántalmazó kapcsolatból két kisgyermekkel kilépő asszony, anya kálváriáját tárta elénk. A Halász Rita azonos című regényéből készült adaptációban lecsupaszított formában, a színpadon mindössze egy asztallal, s rajta egy régi, gyermekkorunk iskolai óráit idéző írásvetítővel tárul fel ennek a nőnek minden kínja, ám e zárt tér ellenére, és Pálos Hanna rendkívül erős színészi jelenlétének köszönhetően egy idő után mégis lesz a főhős, a képzőművész Vera számára kiút. Vera ugyanis a szemünk láttára kezd el újra alkotni, kezd a művészeti tényekedésbe kapaszkodni, amellyel tulajdonképpen önmagát, önmaga életét alkotja újra, miközben egyáltalán nem palástolja sem saját kétségbeesését, sem épp kétségbeeséséből fakadó esetleges rossz döntéseit (amikor például „rossz", hozzá egyáltalán nem méltó párt választ magának, csak hogy újra nőnek, nőként érezhesse magát).

Ez utóbbival, pontosabban ez utóbbiért küzdenek a fesztivál szintén első napján, a *Mély levegő* után bemutatott *Ház a blokkok között* című Radu Afrim-rendezés főszereplői,

a Both nővérek, Etelka (Berekméri Katalin) és Ida (B. Fülöp Erzsébet) is. A Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulatának produkciójában ugyanis a blokkok – amelynek magyar megfelelői a panelrengetegek – között vagy közepén valóban áll egy ház, amelyben nem csupán megállt az idő, de az édesanya, a százhoz közelítő Karola (László Csaba) meséinek köszönhetően több évszázaddal még vissza is pörög. S az derül ki, hogy amíg ez az anya minden férfit megkapott magának, akit csak akart, a vele élő, a korban már szintén benne járó két (vén)lánya e „zsarnoki", a teljes környezetét uraló és leuraló „mama" miatt nemcsak a társtalálással, de általában véve az élettel is kínlódik. Egyetlen örömük így a festés, az alkotás. Csakhogy amíg a *Mély levegő* hősnője értékes alkotások létrehozásával húzza ki magát az élet rámérte csávából, addig a Both-lányok giccses, eredeti műveket másoló, de még az is megesik, hogy a kópiát újramásoló tényekedése – épp a hamis, fals jelleg miatt – csak ideig-óráig nyújthat örömöt és biztonságot a számukra. A többit rábízzák két izgalmas figurára: az apátlan-anyátlan, filozofálásra hajlamos fiúra, Misire (Rózsa László), és a jövőbe látó Pythiára (Nagy Dorottya), akiről bizony kiderül: a múltat egyáltalán nem látja, pontosabban, hasonlóan a ház többi lakójához, nem akarja látni…

Mert a Both-család múltja olyan tabukat rejteget, amelyek ott kísértettek a fesztivál versenyprogramjában egy sor további, családi problémákat boncolgató előadásban is. Eltitkolt szerelmek, eltitkolt, illetve letagadott-kitagadott gyermekek, kialakult, vagy egy új szerelem megélésével épp kialakulófélben lévő mozaikcsaládok tárultak elénk egy sor produkció központi motívumaként, és mindezek számára kulturális alapvetésül épp a fesztivál utolsó előadása, a Radnóti Miklós Színház Szikszai Rémusz rendezésében a találkozóra elhozott *Oidipusz*a szolgált. Hiszen a klaszszikus, mindenki által ismert történet főhőse nincs tisztában azzal, kibe szerelmes, kivel osztja meg ágyát, s ez a Robert Icke *Oidipusz*-átiratát felhasználó előadás azt mutatta

meg, hogy mi történik akkor, ha e tudás híján valaki vezetői babérokra tör. Arra utalt, hogy mennyire veszélyes a múlt teljes ismerete és birtoklása nélkül a jelent megélni, sőt úgy élni meg, hogy az nem csupán az adott illetőre, de számos ember életére is óriási hatással bír.

A fiú című előadás, illetve az *Őszi álom* című darab esetében ugyan – Oidipusztól látszólag eltérően – a szereplők elvileg tisztában vannak a múltjukkal, de mintha igyekeznének elfelejteni, mintha nem szeretnének róla tudomást venni. Egy új szerelem vakítja el őket, s ennek kibontakozása és megélése érdekében csukják be a szemüket mindazzal kapcsolatban, amit a hátuk mögött hagynak. Két kortárs világirodalmi kedvenc, Florian Zeller és Jon Fosse mintha „összebeszélt" volna, hisz mindkét műben – és a belőlük készült, az OSZT-on látható dunaújvárosi, illetve kaposvári adaptációban – a férj, ráadásul apa (a dunaújvárosi előadásban Marton Róbert, a kaposváriban Fándly Csaba testesíti meg a családfőt) új kapcsolatba kezd, s ezzel nem csupán elhagyott feleségének okoz mérhetetlen fájdalmat, de „hátrahagyott" gyermekének is. S ez a helyzet – mindkét előadás ezt láttatta velünk – olyan visszafordíthatatlan folyamatokat indít el a gyermekben, amelyeket az anya – a szintén összetört anya – sem tud orvosolni, s amelyek így katasztrófába torkollnak.

Ezen a ponton, ezeket az előadásokat látva vetődött fel a fesztiválon az önzés, a szerelmi önzés kérdésköre is. Vagyis hogy válhatunk-e egy kapcsolaton belül a másik „ellenségévé" annak érdekében, hogy a saját igényeink minél inkább kielégülhessenek. Valahol ezt boncolgatja – szintén kulturális alapvetésként – Shakespeare klasszikus műve, a *Szentivánéji álom*, amely Ilja Bocsarnikovsz rendezésében a Győri Nemzeti Színház játszotta darabba egy másik alapvetést, Phaedra tragikus történetet is beleszőve arról is szól, hogy mi van akkor, ha akár emberek, akár tündéri lények a saját önös érdekeiknek megfelelően akarnak összehozni egymással össze nem illő párokat.

A szerelmi önzés kérdéskörét épp a *Szentivánéji álom*ba belecsempészett, a Phaedra-történetben is megjelenő gyermekre vágyás szimbóluma is tetézte abban a Federico García Lorca írta *Yerma*ban, amelyből Keresztes Attila rendező a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház művészeivel hozott létre egy lírai hangvételű darabot. Azontúl azonban, hogy a címszereplő itt egy gyermekre vágyó anya (Szabó Nikolett), és emiatt minden szempontból magáénak szeretné tudni a hites urát, ettől a helyzettől a férj, Juan (Illyés Ákos) is legalább annyira szenved. Azaz itt sem – ahogyan az *Őszi álom*ban és *A fiú*ban sem – csak a nő az áldozat. Az egész család, sőt a maga módján a teljes faluközösség megszenvedi Yerma makacs ragaszkodását ahhoz, hogy végre teherbe essen. S emiatt a tragédia itt is elkerülhetetlen.

Szintén egy klasszikus, Csehov *Ivanov* című drámája – a fesztiválon a Miskolci Nemzeti Színház jóvoltából, Szabó Máté rendezésében – is felfogható egyfajta szerelmiönzés-történetként. Két nő akarja itt ugyanis a címszereplőt. Az az Anna (Mészöly Anna), aki Yermához hasonlóan a férjétől már semmilyen gyöngédségre nem számíthat, és belebetegszik, majd bele is hal ebbe a meddő önzésbe, illetve Szása (Cvikker Lilla), aki amolyan csehovi módon „a saját kardjába dől": mire rájön, ki is valójában

Ivanov (Harsányi Attila), és hogy nincs is rá igazán szüksége, már késő… Mert ha a férfi szemszögéből vizsgáljuk ezt a történetet – ahogyan tehettük ezt a *Yerma* esetében –, a szerelmi önzésen itt a férfi egója bizony úrrá lesz. Ivanovot nézve ez az egó a tehetetlenségben való „kéjelgéssel" egyenlő: a férfi életuntsága, tehetségének szándékos elherdálása és negligá-

lása kizár mindenféle normális emberi kapcsolatot – így a szerelem megélését is. Csakhogy – s ez a miskolci előadás keserű lenyomata – minderről a környezet egyszerűen nem akar tudomást venni. Maga mellett és a magáénak akarja érezni azt az embert, akinek mindenből és mindenkiből elege van.

Ezzel szemben mintha fordított úton járna az a Peer Gynt, akinek sorsát a Budapest Bábszínház egy lenyűgöző, a báb- és emberszínházat kiválóan ötvöző előadásban tárta elénk. Peer, akit itt életkora előrehaladta miatt négy színész, plusz egy báb – pontosabban az életkorát szintén tükröző bábok – alakítanak, az az alak, akiből már elege van a környezetének. Akit a többiek már látni se bírnak, mert túl sokat fantáziál, túl sokat tartózkodik a mesék világában – miközben az innen merített ötletei egytől egyig kudarcot vallanak. Peer tehát az a figura, aki – Ivanovval ellenétben – a mindent akarja az élettől és az életben, de személyisége belső magja híján minderre képtelen. Éppen ezért, bár ellentétes utat járnak be Ivanovval, mégis ugyanoda lyukadnak ki: a semmibe. A nihilbe, abba az állapotba, ami sehová sem vezet.

Az *Ivanov* és a *Peer Gynt* az egyén és a környezet sajátos viszonyát is tükrözte tehát, de mi van akkor – tette fel ismét nem egy előadás a kérdést a fesztiválon –, ha a környezet nem más, mint maga a hatalom?

Ez a kérdéskör szintén nem független – és az előadások közötti belső kohéziós erőt ez is érzékelteti – a női sorsok, valamint a művészet mint rekreációs tevékenység problematikájától sem. Női sorsok vonatkozásában a hatalmi kérdést igen érzékletesen boncolgatta a fesztiválon az a Nagy Péter István rendezésében, a Stúdió K. Színház előadásában látható *Stuart Mária*, amely két nő, az angol trónra áhítozó skót címszereplő (Pallagi Melitta) és a trónon ülő Erzsébet (Homonnai Katalin) közötti csatározást tükrözi. De csak elvileg – derül ki ebből az igen érzékeny rendezésből –, mert valójában a két nőt olyan férfiak irányítják, akik maguk sincsenek tisztában azzal, hogy kit szeretnének a trónon látni. Érdekeik és a nők iránt érzett vonzalmaik egyként beleszólnak a pillanatnyi döntéseikbe, így egy idő után rájövünk: a hatalmon lévő és a hatalomért áhítozó nők valójában áldozatok – a férfiak galád „játszmáinak" áldozatai.

Szintén a hatalom áldozatává válik a találkozó egyik legnagyobb hatású – filmes és némafilmes elemekkel ötvözött – produkciója, a *Janovics*, ifj. Vidnyánszky Attila rende-

zésében. A címszereplő, Janovics Jenő erdélyi magyarként és a kolozsvári színház 1918-19-es erőszakos „románosításakor" a teátrum direktoraként igyekezett szembeszállni a hatalommal, s életútja a nemzetéhez való hűség netovábbjának csodálatos látlelete. Az élete során színészként és rendezőként is ténykedő ember itt tehát – szemben a fent említett két előadás női alkotóival – már nem csupán saját helyzete túlélése és ezzel önmaga problémáinak meghaladása miatt alkot, hanem a kisebbségi létben élők tömegeiért is. Az előadásnak a filmforgatáson túl – színház a színházban – az a tiltakozásképp színre vitt előadás, a *Hamlet* is része, amely annak idején, Kolozsvárott a nézők részéről utcai demonstrációba torkollott. De a román hatóságokat sajnos ez sem volt képes megállítani.

A hatalom azonban egy anya sorsát is keményen megpecsételheti. Ez történik *Az igazság gyertyái* című, Alföldi Róbert rendezésében és a Budaörsi Latinovits Színház művészeinek előadásában látható darabban, amely a romániai település, Bözödújfalu „zsidótlanítását" dolgozza fel. A származása szerint nem, csak felvett vallása révén magát makacsul zsidónak tartó asszony, Kovács Márta (Pelsőczy Réka)

sorsa – aki a családja életét is a zsidó szokásrend szerint szervezi – azt mutatja meg, hogy hová vezet, ha valaki ragaszkodik az identitásához, még akkor is, ha az az életébe kerül.

Ennek sajátos „változatát" tükrözte *A Bábjátékos* című darab, a debreceni Csokonai Nemzeti Színház és a Maladype Színház koprodukciója, amelyben a zsidó származású hős, Samuel Finkelbaum (Kiss Gergely Máté) mintegy ellentétes utat jár be: Kovács Mártával ellentétben nem akar mutatkozni, nem akarja a nyilvánosság elé tárni a zsidó származását, ezért ki se lép a panzióban bérelt lakosztálya falai közül, mert még öt évvel a II. világháború befejezése után is azt gondolja, hogy ez a vesztét jelenti. Magányában pedig ő maga is alkot – hasonlóan a női történetek képzőművészeihez –, csakhogy nála még az alkotás is illúzió: egy olyan bábelőadáson dolgozik a négy fal között, amelynek főhőse az a báb, akibe ő a koncentrációs táborban elhunyt feleségét képzeli bele. Ebben az állapotában valóban embert próbáló feladatra vállalkoznak a hozzá érkezők, hogy egy összművészeti – Balázs Zoltán rendezésében éneket, táncot, bábszínházat – ötvöző előadás keretein belül kihozzák, kihúzzák őt ebből a tetszhalott állapotból.

S a fesztivál utolsó napján, utolsó előtti előadásként egy olyan sagát, egy olyan csodálatos, egyben bizarr családtörténetet tárt a nézők elé az Újvidéki Színház, amely a rendszerváltás előttre, a délvidéki magyar kisebbség, valamint szerb szomszédaik életébe repítette vissza a nézőt, s amelyben szinte minden a találkozó előadásaira jellemző téma felbukkant. Ebben az *1981* című produkcióban az életbe és a halálba egyaránt szerelmes hősök Tomi Jaženič rendezésében egymást licitálják túl, hogy hányadik temetésüket is szervezik, miközben mégse tudnak, és nem is akarnak – önző módon – elszakadni az életüktől és életük nagy szerelmétől. Az anyák pedig nem tudnak szabadulni a kórházban hagyott gyermekük miatt érzett lelkifurdalásuktól... Egy dodekalógia, azaz egy tizenkét részes sorozat része ez a darab, amelynek minden előadása egy-egy város egy-egy évének krónikáját láttatja velünk, olyasfajta atmoszférát teremtve, amellyel a néző azonnal az adott helyszínen érzi magát. Kicsit szerbbé, Szerbiában élő magyarrá válhatott most is ezt a produkciót látva, amelynek már a hossza, a négy és fél órás időtartama is teljes tiszteletet követel a befogadók részéről a szinte teljes újvidéki társulat számára.

Az előző nap délutánján és estéjén látható versenyprogramokat minden délelőtt szakmai beszélgetés keretében is értékelték az arra felkért hozzászólók a szolnoki teátrum nézőtéri büféjében. A diskurzusokat az utolsó nap kivételével Seres Gerda irodalomtörténész vezette, a legutolsó két produkcióról Bajnai Zsolt helyi újságíró faggatta a hozzáértőket. Ezen események fényét emelte, hogy a felkért hozzászólók után a moderátorok a meglepően nagy számban jelen lévő „civil" nézők felé is kinyitották a beszélgetést, ők is tehettek fel kérdéseket a látottakkal kapcsolatban. Ami azért is volt izgalmas, mert minden esetben jelen volt az adott produkció rendezője, illetve legtöbb színésze is.

A versenyprogramok mellett pedig – ahogyan azt tavaly a kaposvári találkozón is tapasztalhattuk – számos kísérőrendezvény emelte tovább a fesztivál színvonalát. Az úgynevezett OFF Programok a teátrum épületén kívül, a Tisza-parti DOKK Teraszon, illetve a Cserkészházban, Szolnok művészmozijában, a TISZApART Moziban, valamint a színház melletti Szigligeti Parkban zajlottak, és egyfelől a gyermekeket és a gyermekes családokat, másfelől az igényes szórakozásra vágyókat szólították meg. Egyetlen apró probléma mindezzel az volt, hogy délutánonként ezek

a rendezvények többször is összecsúsztak a versenyprogramok kezdési időpontjával, választás elé állítva azokat, akik esetleg a fesztivál mindkét szegmensére kíváncsiak voltak.

Ezt leszámítva a gyermekeknek szóló programsorozat keretében a klasszikus Csukás-mesétől, a *Süsü és barátai*tól kezdve a kortárs írónő, Bartos Erika *Bogyó és Babóca*-történetének egy epizódján és a békéscsabai Napsugár Bábszínház bábelőadásán át egészen a kreatív és interaktív „nyomozósdiig" találhattak maguknak kedvükre valót a legfiatalabb OSZT-látogatók. A felnőttek napközben költőzsenijeinket megidéző előadásokat, például Vecsei H. Miklós és Balla Gergely *Mondjad, Atikám!* című József Attila-estjét, vagy a Lackfi János versei ihlette koncertelőadást látogathattak, találkozhattak a Színház- és Filmművészeti Egyetem végzős hallgatóinak előadásával, de monodrámákkal is, gondoljunk csak Göttinger Pál *Telefondoktor*, vagy Meister Éva *Víziboszorkány* című produkciójára.

Esténként, sőt éjszakába nyúlóan pedig a DOKK Teraszon a határon túli színházak színészzenekarai koncerteztek, ami minden alkalommal kiváló levezető programnak bizonyult azok számára is, akik a versenyprogramokban való megmerítkezés után szerettek volna kicsit feloldódni. Összességében elmondható: mind a rendkívül igényes versenyprogramoknak, mind a kísérőrendezvényeknek köszönhetően egy héten keresztül igazi fesztiválhangulat uralkodott a Tisza-parti megyeszékhelyen, Szolnokon.

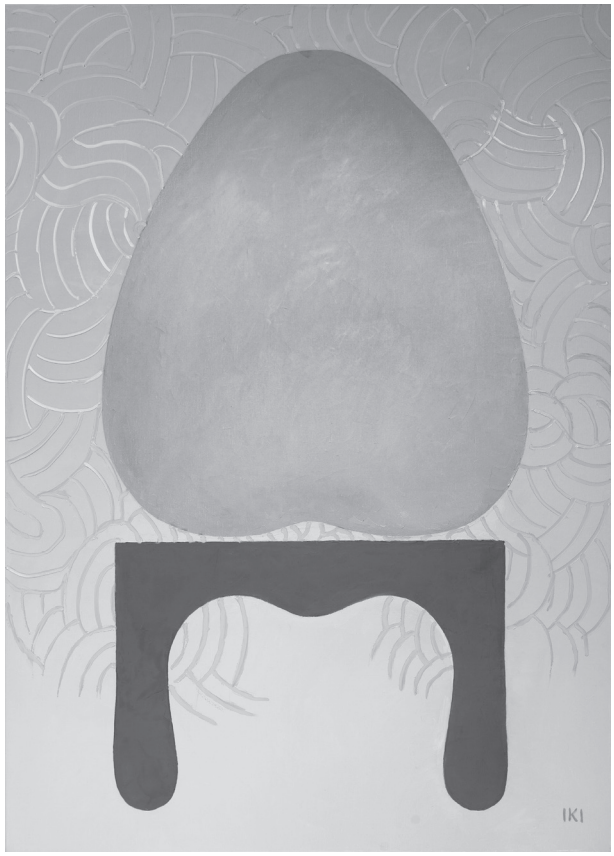

Az Üzenet *részlete VI. (2022; olaj, vászon; 170×120 cm; fotó: Berényi Zsuzsa)*

Kései sirató

Grecsó Krisztián: Apám üzent

„Az *Apám üzent* Grecsó Krisztián eddigi legszemélyesebb könyve" – állítja a fülszöveg, és a majdnem hatszáz oldalas regény végére érve meggyőződéssel konstatálhatjuk, hogy igaza van. A 2023 végén megjelent kötet egy rendkívül bátor, őszinte kitárulkozás – és bár tudjuk, hogy a történések egy része fikció, Ignác (az apa) és Erik (a fiú) történetét valószínűleg a legtöbben mégis az önéletrajziság felől közelítjük meg, és a fejezetekben óhatatlanul is az író élettörténetének nyomait keressük. Az alkoholista apa mellett eltöltött gyerekkor és a később, középkorúként is hurcolt örökség az, amivel a regénybeli fiú igyekszik megbirkózni, miközben két évtizede elhunyt apja történetének (és egyben közös családi históriájuknak is) nyomába ered.

A családi legendárium egyes elemeit, a szegvári miliőt (melyet egyfajta vizuális metaforaként a borítón megjelenő visaszosvászon asztalterítő is megidéz), Juszti mamát, sőt az apát is ismerjük már Grecsó korábbi köteteiből, vagy a vele készült számos interjúból. Ennyire közel azonban talán még soha nem hajolt a témájához, mint ebben az aparegényben, mely egy generációkon átívelő családregény is. Az író műveiben mindig is kiemelt szerepet kapott a családhoz való kötődés, az identitás, a múlttal való szembenézés, és ezek a témák térnek vissza az *Apám üzent* lapjain is, de a korábbiakhoz képest nagyobb szabású, valamiféle összegzést megkísérlő keretben. A nagyregény kiindulópontja az immár két évtizede halott apával való „találkozás", az ellentmondásos és terhelt apa-fiú viszony újragondolása, analízise. A megértésen át a megbékéléshez, a megbocsátáshoz vezető úton indul el a regénybeli én-elbeszélő, aki miközben feltárja az apa múltját, saját magát is igyekszik megérteni, sőt súlyos betegségének megélését is a rétegek közé emeli.

De mindezeken túl is sokféle kérdés sűrűsödik a regényben az apa és a fiú problematikus kapcsolatára felfűzve. Az elbeszélői technika hamar átlátható: az egyes szám első személyben megszólaló narrátor-író, aki közel jár az ötvenhez, Budapesten él, és túl van egy súlyos, az életét is fenyegető betegségen. Ő mesél az olva-

Magvető Kiadó, Budapest, 2024

sónak az apjáról és saját magáról is Erik néven, egyes szám harmadik személyben. És bár Erik voltaképpen ő maga, ezzel az elbeszélésmóddal eltávolítja, hogy kívülről nézhessen rá, és magát is elemezni tudja: „Kénytelenségből továbbra is a táblán maradok, de minden elfogultság nélkül Eriknek nevezem el magamat."

A regény a mindössze 49 évesen elhunyt apa temetésével indul, majd egy önvallomás következik, az apa megszólítása és egyben egy elhatározás megfogalmazása, mely az egész kötet motivációját is megragadja: „Végigcsinálom, amit a veled való szembenézés jelent, lejátsszuk, kidekázzuk, csinálunk a szakértőkkel lajstromokat. […] Mert abban a borzalmas ketrecben, a szívemben mindenféle mágnesességtől, atomenergiától szétfeszül a tér, ott pokoli viharok dúlnak, és szeretnék valami rendet. Vagy ha az nem megy, legalább szélcsendet." Látható, hogy a terjedelmes szöveg voltaképpen utazás egy fájdalmas úton, az apa megismerése, megértése, és önmegértés is, vagy legalábbis erre irányuló kísérlet. A múlt, az ősök történeteinek feltárása a jelen megértését segíti, a kissé már elcsépelten hangzó transzgenerációs traumák működését mindenki ismeri, erre utal a regény egyik, József Attila jól ismert sorait idéző mottója is: „Mikor mozdulok, ők ölelik egymást. / Elszomorodom néha emiatt – / ez az elmulás. Ebből vagyok. »Meglásd, / ha majd nem leszünk!...« – megszólítanak." (*A Dunánál*)

A szimbolikus úton nemcsak az apa (és a tágabb család) történetét ismerjük meg, de a fiút is, azt az életet, ahonnan visszanéz, ahonnan elindul erre a torokszorító, az emlékektől és a múlttól terhes, egyszerre fájdalmas és felszabadító utazásra. Az *Apám üzent* elkerüli a szimpla pszichologizálást, története nem csupán illusztrációja a transzgenerációs traumák működésének, hanem sűrű, történetekben gazdag írás árnyalt, plasztikus, kiválóan életre keltett szereplőkkel, problémafelvetések sokaságával. A regény részben családi tabló (mindkét ágon egészen az ük- és szépszülőkig visszanyúlva), de vallomás, társadalmi látlelet és fejlődésregény is. Szerkesztésmódját alapvetően a jelenetezés határozza meg, ugyanis úgy mesél a múltról, hogy egy-egy emlékezetes történetet vesz elő, dolgoz ki részletesen, és ebbe tömöríti egy adott szituáció, időszak, kapcsolat jellegzetességeit. Sokszor van olyan érzésünk az olvasás során, mintha a szerző novellákat fűzne fel egy nagyobb elbeszélés láncára. A családi legendárium sokszor mesélt, „átemlékezett", büszkén vállalt történetei ugyanúgy felidéződnek, ahogyan a megrázó, szívszorító, esetleg szégyellnivaló emlékek is (például az, amikor Eriket az iskolából hívják ki, mert részeg apja balesetet szenvedett). Ezek a képek, jelenetek nagyon sokfélék, a szerteágazó családtörténetbe ugyanis nagyon sok minden belefér: háborús traumák, katonatörténetek, legendás férfibarátságok, hűtlenség, abortuszok, öngyilkosságok, vagy homoerotikus vonzalmak is – mindezekből épül a Grecsó-család fiktív és valós elemeket egyaránt tartalmazó családi mitológiája. A családi legendáriumban a magyarországi vidék, az alföld parasztcsaládjainak élete, a téeszesítés, a világháborúk, az iskolai élet, a szavalóversenyek, a szegénység mind fontos motívumok, de a fókuszban mindvégig az emberi kapcsolatok, érzelmek állnak, és természetesen a regényben legfontosabb kapcsolat részesei, az apa és a fiú.

Az apát és a kapcsolatot megérteni vágyó emlékező utazás során az író olyan felejthetetlen karaktereket teremt, mint például a már sokszor megírt Juszti mama (a regény ajánlása is neki szól), aki egy erős, pozitív nőalak, szinte a *Száz év magány* Ursulájának ősanya-karakterét idézi azzal, hogy mindenhol ott van, szeretete sosem fogy el, és megértéssel fordul mindenki, így részeges fia és érzékeny, konfliktuskerülő unokája felé is. A regény egyik legszebb és jól kidolgozott része éppen Juszti mama és a kisebbik fia, Ignác kapcsolatának rajza, mely azt is megmutatja, menynyi megértés és mennyi finom, a szeretet által vezérelt bölcsesség lakik ebben az alföldi nőben, aki maga árvaként nőtt fel. De rajtuk kívül is sok alak kel életre a majdnem hatszáz

oldalas regény lapjain, mindenféle helyzetben és emberi kapcsolatban láttatott karakterek. A szereplők élettelisége és árnyaltsága mögött mindig látható az emberi személyiség bonyolultsága és ellentmondásossága, és az emberek között szövődő kapcsolatok ambivalenciája is. Rámutat a szöveg többek között arra, hogy sokszor azt bántjuk meg leginkább, akit legjobban szeretünk (lásd megint csak Juszti mama és a fia, Ignác kapcsolatát), vagy arra, hogy a saját hibáinkért hajlamosak vagyunk valaki máson bosszút állni. Illetve azt, hogy mindannyian elvágyódunk abból az életből, amelyben éppen vagyunk: „De soha senki nem akar a saját helyén lenni."

Grecsó Krisztián regénye több generáció élettörténetébe tekint bele, és máshogy szól, ha a távolabbi múltba réved (sokszor olyan időbe, melyről csak hallomásból tud), mint akkor, amikor Erik és az apja, Ignác történeteit meséli. Minél régebbi dolgokat vesz elő, annál nagyobb lendülettel ír, a közeli dolgok (értelemszerűen az apával való fájó konfliktusok) esetében kevesebb a távolságtartás, ritkán ugyan, de előfordul a túlírtság, az érzelmi helyzetek túlmagyarázása. Ugyanakkor a legmegrázóbb jelenetek is a jelenhez közelebb eső időszakhoz tartoznak, például amikor az egyetemista Erik és a beteg Ignác együtt cipelik ki a mosógépet a házból, vagy amikor a fiú a kórházban nyírja az apja haját. Erik lelki „gyógyulása" szempontjából a nagyobb tét értelemszerűen az időben közelebbi dolgokon van, azon, hogy megértse az apját, és megbocsáthasson neki. A regény egyik legfontosabb képessége talán éppen ezért az empátia, az együttérzés: az elbeszélő, akár Erikről, akár a család többi tagjáról ír, mindig a megértés felől közelít a helyzetekhez. Elfogadja az embereket olyannak, amilyenek, minden szörnyű tett mögött meglátja és láttatja a motivációt, az emberi elesettséget, gyengeséget és fájdalmat. Megértjük Eriket is, Ignácot is, és talán azt is látjuk, ahogy Erik is egyre inkább megérti Ignácot, még akkor is, ha annak cselekedetei sokszor nehezen indokolhatók.

De vajon megérkezik-e végül az apa üzenete, lesz-e végső tanulság a kapcsolatra vonatkozóan? Lezárható-e megnyugtatóan egy ennyire ambivalens viszony? „Most akkor üzent apám, vagy sem? Saját leülepedett mocskaimat kavartam föl, vagy rá figyeltem? […] Rászántam három évet, hogy apám szavát megértsem, és még az is lehet, hogy magamon túl nem jutottam" – parafrazálja az elbeszélő Babitsot, és teszi fel költői kérdéseit a regény vége felé, melyet végül egyfajta keretbe foglal, és ahogy a könyv elején, úgy a legvégén is a kerékpárjáról vidáman búcsút intő apát látjuk, aki bár meghalt, mégsem távolodik soha. Ahogy az utolsó sorok is utalnak rá, egy kapcsolat, egy ennyire fontos, az életet meghatározó viszony soha nem válik múlt idővé: míg él a kötelék egyik tagja, addig egész biztosan és visszavonhatatlanul jelen idő.

▶ KOPRIVA NIKOLETT

A demens társadalomtól Isten íróasztaláig

Kemény István: Lovag Dulcinea

A lassan posványossá vált traumairodalom térhódítása idején joggal kaphatjuk fel fejünk egy 21. századi verses lovagregényre. Hát még akkor, ha főszereplője egy harcias hölgy. Dulcinea nevét mindenki ismerheti Cervantes 17. századi regényéből. Röpke négy évszázadot kellett várnia, hogy előbújhasson az imádat homályából, ne csupán a szerelem láthatatlan tárgya legyen, hanem történetet birtokló főhős. Kemény István könyvében a szerelem tárgya a hipochonder, teácskát szürcsölgető Don Quijote (a 21. században ezt már megteheti), *lány kóborol* helyette, *rozsdás vasruhában*, hírneve pedig jócskán megkopott: „Aldonza Lorenzo talál egy ledöntött / Don Quijote-szobrot / Lovasszobrot / Itt radikális feministák jártak / Nemes antirasszisták / Eszmények lovagjai / Kolumbusszal téveszthették össze / Vagy más fehér férfiakkal / Lefújták festékkel” (*Aldonza Lorenzo talál egy ledöntött Don Quijote-szobrot*).

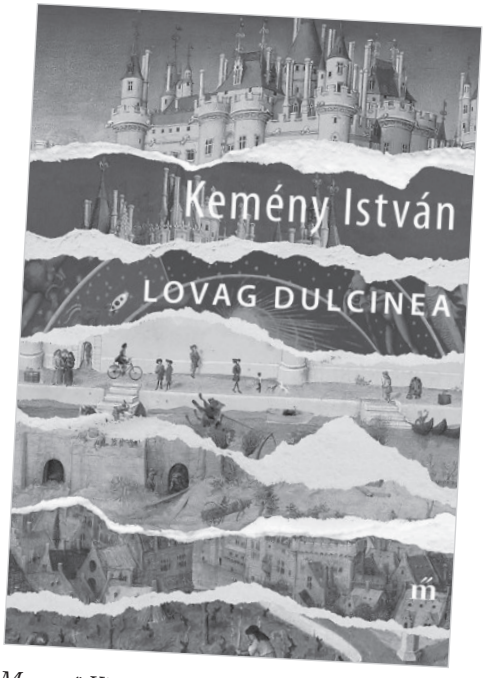

Magvető Kiadó, Budapest, 2024

Lovag Dulcinea kitűzi célját, nevezetesen: „Neki küldetése van: / Az igazságért küzdeni / És meghalni érte akár – / Mindenki más / Kézimunkázik / Népitáncol / Véleményt befolyásol” (*Szabadidő*). Kísérője: „Fegyverhordozója / Egy derék kövér robot / Nem érezteti soha / A köztük fennálló / Szingularitást” (*Fegyverhordozója*). Jár az űrben, a pokolban, globalizált nagyvárosokban, és persze – *a földön is*. Megfélemlít önazonos nőket, terapeutákat, klienseket, hétindító meetinget. Szétzavar anonim alkoholistákat, találkozik banditákkal, császárral, sőt a rémes prímszámokkal is: „Csak prímszámok jönnek szembe / Kiáltozzák már messziről: / Csak eggyel és önmagammal! / Csak eggyel és önmagammal!” (*Pihenőhely*). Kaotikus útja alatt megismerhetjük mindazt, ami őt Lovag Dulcineává teszi, akinek *csak körülbelül nincs kőből a szíve*. Neveltetésének, érettségizésének, lovaggá ütésének körülményei ugyancsak megmosolyogtató epizódok: „Lovag Dulcineát / Tudatosan nevelték / Úgy / Hogy tizennyolc éves korában / Dönthesse el / Megtanul-e egyedül enni / Olvasni / (...) /

Lovag Rousseau / Volt az apja / Lovag Freud / Volt az anyja / Mindkettő titokban / A másik szülő háta mögött / Megtanította enni írni olvasni / Nevet választani" (*Neveltetése*).

Két könyvre oszlik Lovag Dulcinea krónikája, melyek élesen nem választhatók el egymástól. A kóborlás poémáit olykor *pihenőhely*-versek szakítják meg (*Motelszoba*, *Motorcsónak* stb.), a második rész előtt pedig rendhagyó módon egy filmelőzetest olvashatunk/láthatunk: „*HAMAROSAN JÖN! / (...) LOVAG! / (...) DULCINEA! / (...) ISTVÁN KEMÉNY*" (*Előzetes*). Bár a főhősről készülő film kulisszái mögé olykor betekintést engednek a versek, időközben kiderül, nem csupán az olvasónak, hanem a szereplőknek is okuk van gyanakvásra: „De valami azt súgja / Hogy ez nem filmforgatás / Inkább csak az emberi szellem költözik / New Yorkból Pekingbe / Annak lehet ekkora stábja" (*Kaland a filmesekkel*).

Többszólamú könyv. Olykor Dulcinea beszél, máskor a krónikása, de bárki és bármi képes verset kérni magának, legyen az egy banditacsapat, tetszőleges épület, kihalt város, vagy néhány prímszám. Bár a szerepversek eleinte idegenül hathatnak, képesek világukba rántani az olvasót. A legizgalmasabb talán a krónikás személye, a történet önjelölt Cervantese, a bolond István, aki nem csupán történetet mond, hanem kiszól a sorok közül, reflektál önmagára: „Szóval én / Horgomra tűztem Lovag Dulcineát / Mint Petri Györgyöt az Úr" (*Krónikása*). Olykor műhelytitkaiba is beavat, például amikor meg akarja akadályozni, hogy a lány járdán heverve, húgyban ázva álmodja meg szerelmét. Meghökkentő a *Rongy*, melyben nincs vershelyzet, a krónikást hétköznapi tevékenységei során kapjuk rajta: „Ha véletlenül / A boltban a polcról / Épp ezt a könyvet veszed le / És pont itt ütöd föl / Akkor nem tudlak megkínálni semmivel / Hőseim messze járnak / A mélyhűtőt olvasztom le éppen / És szégyellem hogy víz a lelkem / Ez a vers a rongy a konyhakövön". Már csak a gondosan felépített szerkezet, linearitás miatt sem javasolt felütésszerűen olvasni a könyvet.

A *Lovag Dulcinea* reflektál számos történelmi, társadalmi problémára, megidéz zsidóüldözést, klímaszorongást, könyvégetést. A sorokban gyakran éles társadalomkritika van, gondolhatunk akár a *Besúgó*ra, melyben a lovagot nem zavarja, hogy fegyverhordozója jelent róla, vagy *A* váltópénzre, melyben a fizetési eszköz a trauma: „Nem tudnak lovat venni. Nincs egy egész traumájuk". *A történelem agyonverése* önmagáért beszél: hatezer év bámulja, ahogy jól öltözött ifjak társukat rugdossák. De önmagát sem kíméli a könyv (szerző), amikor a császár így fordul a krónikáshoz: „Ha a helyedben lennék / Én bizony kitenném / Az összes vesszőt / Pontosvesszőt / Zárójelet / Mert így olyan / Mintha demens lenne a szerző" (*A császár a krónikáshoz*).

Megítélésem szerint a kötet *A demencia* társadalmában csúcsosodik ki, melyben a sorvadó társadalom mindenkit megbetegít magában: „Demencia / A tiszta szeretetben / A fertőtlenített okban / A fertőtlenített oknál fogva / Steril okozatban / A megcsonkított / Kisállatban. (...) / A törölt járatokban / A tranzitzónába ragadtan / Padlón fekve / Félálomban felismert / De rögtön elfelejtett / Rendszerszintű hibában / A rendszerszintű hibáktól / Hemzsegő világban / A gonosz jövőtől már / Háromévesen is rettegőben / Akinek a meséket mégis / Boszorkány nélkül mesélik / A gyermek mentális nyugalma / Érdekében." A sérthetetlennek, tisztának hitt értékek eltörlődnek – felejtődnek.

Talán nem meglepő, hogy van, aki bele sem akar születni ebbe a valóságba. Dulcinea tizennégymilliárd évig, az ősrobbanás pillanatától megszületéséig hallgatott, egészen addig *nem álltak fenn a feltételek*. A *Klímaszorongás* láthatatlanjai azzal áldoznak Klímának, hogy nem születnek meg. A szerző egyfajta létfilozófiát alkot ezzel. A kötet időkezelése nem hagyományos, talán még J. L. Borges figyelmét is felkeltette volna *Az idő újabb cáfolata* vagy *Az örökkévalóság története* értekezéseiben. Lovagunk ugyanis kívül jár az időn, jelenléte nem skatulyázható *itt*be, *most*ba, *volt*ba,

*lesz*be: „Lovag Dulcinea sokszor elvész / Keresik földön égen / De ő mindig tisztában van azzal / Hol van / Mikor van / És miben" *(Lélekjelenlét)*; „Aki korszakokat keres az életemben / Megöl / Aki egyszerre csak egy helyre képzel / A síromat ássa" (*Kvantumság*). A kötet utolsó versében végérvényesen megkérdőjeleződik az idő.

A tér hagyományos kereteit hasonlóan számolja fel a kötet. Alapvető vonása, hogy jóformán bármi megközelíthető, megszólítható benne. A főhős többször is megjárja a poklot, és talán az sem meglepő, hogy egyszer csak Isten íróasztalán találjuk magunkat.

Az eseménydús cselekményt jól szolgálja a versnyelv. A központozás részleges felszámolása, a gyakori sortörések egyszerre teszik hömpölygővé és feszültté a szöveget. A *Kóbor tudat*ot leszámítva minden sornak nagy a kezdőbetűje, mintegy felhangosítva azok mondanivalóját. A szerzőre egyébként is jellemző (ön)ironikus, szatirikus hang a *Lovag Dulcinea*ban teljes mértékben kiteljesedik. Előszeretettel túloz, elnagyol, ami gyakran eredményez humoros fordulatokat. Mindez nem akadályozza abban, hogy metafizikai magasságokba emelkedjen, és ilyen mondatokat fogalmazzon meg: „Van egy szám / Amit nem lehet hozzáadni / A többihez / (...) Kívül van a matematikán / De mégis egy szám / Egy / Egyetlenegy / (...) Vagy ez a szám nincs / Vagy az Isten." (*Egyetlenegy*)

Kemény István műve magában hordozza a sci-fi és a poézis jól és alaposan kiforrott esszenciáját. A Dulcineához hasonlók megtehetik, hogy egyszerűen csak elrohannak a lassú fénnyel. De velünk a földön mi lesz?

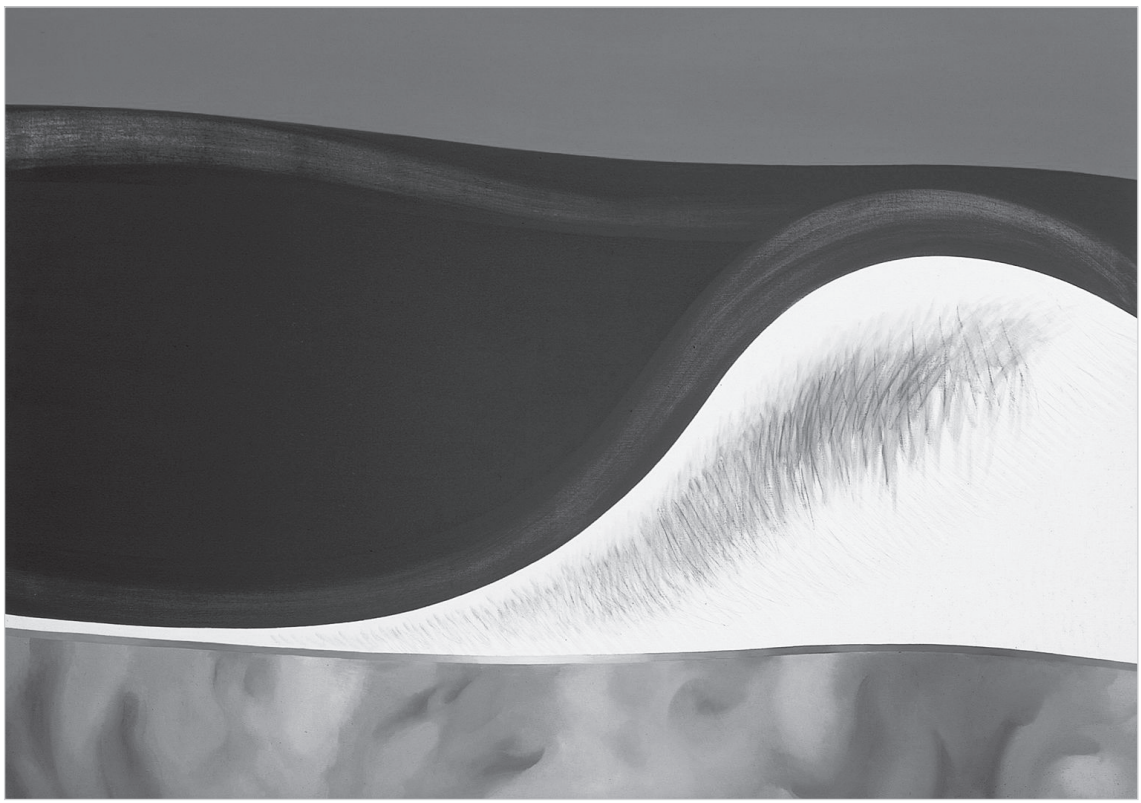

Hommage à Martyn Ferenc (1994; olaj, grafit, vászon; 140×200 cm)

Álmok, angyalok – és a háború

Kopriva Nikolett: Kővé zsugorodott ország; Talán vagytok

BARÁTH TIBOR
(Budapest, 1996) – Budapest)

Öt évvel ezelőtt jelent meg Kopriva Nikolett *Amire csak a fák emlékeznek* című debütáló kötete. Az életmű első mondata így hangzott: „Nevelünk magunkban egy fát” (*Száradás*), rögvest anticipálva költészetének két kardinális ismertetőjegyét: egyrészt hogy a környezeti elemek realitását szívesen lépi túl az elvont képiség irányába, másrészt hogy szövegei viszonylag könnyedén beilleszthetők a Nemes Nagy Ágnes-féle hagyományvonalba. Mindez majd a későbbi két kötetében bontakozik ki igazán – az *Amire csak a fák emlékeznek* még útkeresés, hangpróba. Itt még az álom–ébredés vékony mezsgyéjére helyezi a lírai ént, hogy a szó szerinti értelmezést és olvasást kiküszöbölhesse – ez az álomszerűség súlyosbodik, majd válik látomásossá a legfrissebb kötetében; itt az álom főképp téma csak: „Az álmok a szoba falára dermednek, / amikor nincs, aki megálmodja őket” (*A harmat időnként*). Ahogy téma a szerelem, ahogy gyakran bukkan fel a Másik alakja, a két én relációja – és ahogy egyre nagyobb teret nyer a kötetben az elmúlás. A kötet címadó versének emblematikus mondata („a szó semmilyen értelmében nem találkozunk”) később túllép a kapcsolati viszonyokon s előbb a családtagokra, később a létezés egyszeriségére vonatkoztatva értelmezhető – ez a pillanat az, amikor a „van” helyébe a „volt” lép. Kopriva debütáló kötete (bizonyos szempontból) sokkal személyesebb, mint a következők, a természeti díszlet is, akármilyen általános elemekből tevődik össze, átitatódik a lírai én hangulatával. Mégis sokatmondó a kötet legygyakoribb trópusainak listája: fény, fa, felhő, szél, dér, köd, harmat, hajnal – mind a vidéket idézi meg, s mind kapcsolatban van a mulandóság gondolatkörével.

Fák, angyalok, rozsdás kád, függöny, erdők, cigaretták, madarak, szentjánosbogarak, sárga szín, fekete, csontok; ezekből a tagokból áll Kopriva Nikolett második, *Kővé zsugorodott ország* címet viselő kötetének atmoszferikus leírása. 2023-ban járunk, amikor a szerző kiadja második kötetét, ami – ez már a legjellemzőbb szavak felsorolásából kitűnhetett – komoly távolságot vesz a debütáló szöve-

Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2024, Mentor Könyvek Kiadó, 2024

gektől, és összességében komplexebb versvilágot, magabiztosabb és kiérleltebb lírai hangot, sötétebb tónusban festett képsorokat ad az életműhöz. Nemcsak túl- vagy továbblépés ez, hanem fordulópont is, Kopriva költészete e szövegektől kezdve előszeretettel használ megrázó, sőt brutális képelemeket. Tekintve, hogy költeményei csekély mértékben támaszkodnak a verselésre és a zeneiségre az értelemképzés során, hogy kerülik a rímek használatát, s retorikailag visszafogottak, egy alapvetően prózai modalitás válik uralkodóvá a szövegekben. Ám versei mégis jól működnek, csupán – és erre a szerző is ráérzett – az esztétikai élmény forrása másban keresendő: mégpedig a vizuális összetevőkben. A *Kővé zsugorodott ország* képi világát áthatja a jeges melankólia, és a valóság helyét a belső világ kivetülése, illetve a lírai én érzelmei veszik át, mint az *Október hét, öt óra harmincnyolc perc* című szövegben: „valaki áll az utcasarkon, / fekete a kabátja, kalapja, / fekete a lehelete. / öt óra harmincnyolc perc. / inszomnia, / reszket az orgonafa". Annak köszönhetően, hogy a szövegek „terét" a szubjektív valóságérzékelés formálja, a verssorokon nem egy alkalommal a szürrealizmus hatását érezheti az olvasó, mint *A rend megbomlása* címmel ellátott darab esetében is: „Minden kéreg lehámlott, / mezztelen fák állnak / *a haragos ég infravörösében*, / csontjaikat bogarak rágják". A negatív létállapotokat leíró képsorok – előbbi vers a fenyegetettség, utóbbi az elhagyatottság érzelmét transzponálja – a kötet legvégéig erősödnek, egyre inkább teret engedve a tudattalanból származó, látomásszerű vízióknak. Az *Elkékült övezetek* például a következőképpen ír a kiüresedett otthonról: „Összeszedtem a kertbe halt madarakat, / […] / Bölcsőhalált halt csecsemők ágyai / az ablakok alatt, / eltévedt kakas szaladgál / a hideg kályha körül. / Hangyabolytól imbolyog a ruhásszekrény. / Csótányok másszák a lámpabúra belsejét". Ez a szuggesztív vizualitás elsősorban az emberi psziché mélyét kutató festményeket juttathatja az értelmezők eszébe (gondolok itt Salvador Dalí, Zdzisław Beksiński, Glenn Brown vagy az önarcképeiről híres Bryan Charnley műveire akár), ám Kopriva második kötete egyéb forrásokból is táplálkozik.

A *Kővé zsugorodott ország* (és általában véve Kopriva költészete) Ginsberg, Whitman, Pilinszky és legnagyobbrészt Nemes Nagy Ágnes líramodelljeiből építkezik. Az amerikai kultvers, az *Üvöltés* táptalajként szolgál Kopriva (jóval visszafogottabb) lázadásának, a költőnő aggódva tekint a háború kitörésére, és szövegeiben az embertelenség ellen emel szót, békéért kiált – s részben a Whitman-hatásnak köszönhetően az egyenlőség, az emberszeretet és az elesettek iránti részvét jelenik meg a szövegeiben. Mint kárpátaljai költő, közvetlen tapasztalatokat szerzett az ukrajnai állapotokról, és bár a téma még csak fel-felbukkan a *Kővé zsugorodott ország*ban, a lírai ént mégis erősen formálja az őt ért trauma, és költészete közel kerül Pilinszky, illetve Nemes Nagy versvilágához. Akárcsak Pilinszkyt, őt is elborzasztja a háború, amire keresztény és humanista szemmel tekint – a fentebb idézett, kurzívval szedett sor *A rend megbomlásá*ban egyenesen az *Apokrif*ot emeli be az értelmezői mezőbe –, akárcsak Nemes Nagy, aki szintén a világháború félelmeit dolgozta fel nem egy versben. A Nemes Nagytól örökölt vonások azonban messze túlmutatnak a lírai énmodellek hasonlóságain. A szavak szerepe és jelentősége is azonosnak tűnik: mindkét szerző művészete aköré szerveződik, mit bír el egy-egy szó, és miként lépnek túl önmagukon a metafizikai, sőt transzcendentális szemantikai rétegek irányába. Nemes Nagy felfogásában a vers mindig közvetít – az ég és a föld, a természet és az ember, a mondható és a mondhatatlan között –, és e szerep Kopriva szövegeiben is érvényesül. Talán nem véletlen, hogy a *Kővé zsugorodott ország* fő szimbóluma az angyal. Az angyalkép úgyszintén az újholdas költőnő elképzeléseit gondolja tovább – ábrázolásuk eltér a konvencióktól, inkább ágrólszakadtak, mint csodás megmentők (a *Mese a szélnek* ekképp ír: „A rongyos angya-

lok téged keresnek. / Dadognak ők is. Vacognak"), ugyanakkor egyféle hírnökök, akik sokszor a tudattalanból törnek elő (mint *Az angyalok* című versben is: „Volt még egy álom, de akkor jöttek az angyalok, / […] / fejemben, szememben fájdalom, minden zsigerem / ellenezte, hogy az angyalok szemébe nézzek"). Az angyalok végső soron az önreflexivitás igényét ébresztik fel a lírai énben, általában a versírás szerepéről és mibenlétéről szólnak (a *Transz* kezdősorai a következők: Látom az angyalt. / Szobám sarkában ül, / kilopja a betűt minden könyvemből"), de közvetetten a személyiség kérdéséig is elvezetik a lírai ént. A *Kővé zsugorodott ország* minden más kötetnél élesebben veti fel az identitás megragadhatóságának problémáját. *Az égig érő paszuly* meseként fogja fel a verseket, „indokolatlan történetek arról, / hogy ki vagyok, / mit csinálok, amikor senki sem lát", néhány lappal később a test részeinek cseréjével próbálja megközelíteni a legigazabb Ént: „Neked adom a szemem, / lásd, felém nyúlnak a fák reggelente, / kitépik hajszálaim, hogy lombjukon viseljék" (*Napraforgók és hóesés*). A már idézett *Transz*ban a dédanya álomjelenetében szereplő lírai én elsősorban a fenyegetettség és az elmúlás tükrében látja önmagát, mintegy azt is sugallva, hogy a személyiség magában hordozza a mulandóságot: „a fák megmozdulnak, / felém nyúlnak. / Emberek állnak körbe. / Üveggolyó-verejtékük arcomba hullik. / Ablaknak csapódott galamb vagyok. / Lámpabúrába halt molylepke. / Fölakasztott kutya".

A halálközeliség tapasztalata még szélesebb körben hatja át a *Talán vagytok* című kötet szövegeit – Kopriva harmadik, eddig utolsó verseskönyve tavaly jelent meg, új fejezetként a magyarországi háborús irodalom történetében. A *peron* című költemény a kötet elején rögtön felvázolja, milyen lehetőségek közül választhatnak (szerencsés esetben) az emberek: „két irányba lehet jegyet venni – / a harctér felé, vagy / az országhatárhoz". Az első ciklus az ukrajnai háború mindennapjait örökíti meg, egy olyan lírai én nézőpontjából, aki egyszerre átélője (hazalátogat a családi körbe, közvetlen tapasztalója a borzalmaknak) és külső szemlélője az eseményeknek (a jelenleg Erdélyben élő szerző így részlegesen el is tud szakadni a háború belső világától; ilyenkor az emberek történetei kerülnek előtérbe).

A *Talán vagytok* háborús versei új szimbólumot avatnak: a szoborét, szakrális környezetbe emelve azt. Az *ördögszobor* az erőszakkal átalakított városképet, az egykori otthonok lerombolását, a templom felrobbantását meséli el, azt sugallva, hogy az általános pusztítás leroncsolta a normákat: „ördögszobrot emelnek a főtéren. / akik nem tudnak aludni éjjel, / a lábához fekszenek, / vagy a pincébe zárkóznak. / magukhoz ölelik árnyaikat". A szobor jelentéskörébe a halál is beletartozik – a *szobor* című vers zárlatában például egy öregasszony változik szoborrá, vagyis dermed kővé, azaz: hal meg. A várost uraló *szűzanya* szobor pedig az időt sűríti magába: egyrészt ő a múlt, szemtanúja az emberek életének hosszú évszázadok óta, másrészt az állandóság szimbóluma, mindaddig, míg el nem érkezik a változás kora, a háború, amikor a ledöntésére kerül sor, és „amikor beolvasztották, / szemeiben mozdult / az utcaseprő, a harangozó, / a gyermek, a szobrász. / aztán mindannyian föloldódtak / benne".

A költő egy olyan világot mutat be, amiből eltűnt minden *csoda*, „az ördög ezer alakban járkál" az emberek között, akik kénytelenek elrejtőzni, és elviselni a tudatot, hogy bármikor véget érhet az életük. Mintha elidegenedett volna a lét önmagától, értelmét vesztetté vált volna – nem pillanatnyi időre, hanem több nemzedékre kiterjedve okoz károkat: a vers transzgenerációs traumaként kezeli a háborút (a kislány „hosszasan mesél a bogaraknak / apjáról, aki magában beszél, / mióta visszajött a keleti frontról"). S mesél még a „szűzanya kőszobráról, /amely csak áll a templomkertben". Kopriva háborús versei mintha Ady Endre költészetéből inspirálódnának: a ciklusba fokozatosan kerülnek be egyre szürreálisabb képi elemek, nyernek teret abszurdnak ható

víziók, és párosulnak apokaliptikus képekkel, durvává váló lírai beszéddel, amit a *takarja az eget* sorai is példáznak: „a kövek között többnapos / macskatetem rohad, / szaga a kislány hajába kúszik. / fehér ruhájára döglegyek szállnak, / széles karimájú kalapja fejére olvad". Ugyanígy megrázó a *bogarak* harmadik passzusa: „valaki leráz magáról, a templom / hideg kövére zuhanok. imádkozó / anyák térdepelnek, hasukban kövesedik / a magzat. felkúszom a falon / istenig".

A kötet második ciklusa (*nagyanyáim átváltozásai*) egy sokkal személyesebb, ámde korántsem könnyedebb témát dolgoz fel. Egyszerre szól a végérvényesen lezárult gyermekkorról, az elveszített nagymamáról és a gyászról. A ciklus meghatározó gondolata szerint az, akitől búcsút vettek, nem tűnt el, megmaradt az élők emlékezetében, érzésekben, versekben – leggyakrabban az utolsó percek nehézségéről olvashatunk, kórházi környezetről, műtétről, elengedésről és ragaszkodásról. A ciklusban előforduló kulcsszavak (macska, boszorkány, erdő, mező, felhő, folyó, gyermek, Szűzanya, Isten, szobor) a kötet egészét áthatják, és e két ciklusban összegződik Kopriva eddigi költészete. Látható lesz, milyen nagy szerepe van egy-egy szónak, miként alakul, bővül, íródik át folytonosan a jelentés az aktuális vers olvasása során (a fentebb idézett példák közül a szűzanya szobor emelendő ki), de a köteteken átívelő összefüggések is izgalmas játékteret hoznak létre (a *hiába kérdeztem* két sorba sűríti kiemelt elődjeinek kulcsszavait: „nagyanyám azt mondta, olykor az angyalok is / a senkiföldjén üvöltenek").

A ciklus végére világossá vált, hogy bár Kopriva Nikolett nem egy sztárolt költő, generációjának kiemelkedő, jelentős tagjának számít. Ezt az élményt kissé ugyan lerontja a harmadik, *papírváros* című ciklus, amibe kísérletek, az előbbi két ciklusba nem illő szövegek, mondjuk így: töltelékversek kerültek, mégis azt érzem, hogy immár egy kiérlelt hangú költő áll az olvasók előtt, aki tudatosan szerkesztett verseivel egy komplex, köteteken átívelő versvilágot hozott létre. A szövegszilánkok egy karakteres, könnyedén felismerhető szerzői univerzumot alakítottak ki, és egyértelműen látszik az a fejlődési ív, amit az első kötet óta a szerző bejárt. Új olvasóit (egyúttal régi újraolvasóit) pedig türelemre intem – Kopriva három könyvére szánjanak elegendő időt, mert a szerző nem az egyes versekre, hanem a közöttük lévő kapcsolatokra épít, így értékük akkor mutatkozik meg igazán, ha az ember elmélyülten, lassan lépdel előre a szövegek belső labirintusain.

Borromini lépcső (2005; olaj, vászon; 150×100 cm)

Az előző számunk tartalmából

Finta Éva, Hartay Csaba, Turczi István, Kiss Ottó, Molnár Krisztina Rita, Vörös István, Győrei Zsolt, Jenei Gyula versei

Tóth László, Benedek Szabolcs, Bencsik Orsolya, Dávid Péter prózái

Ecsédi Orsolya versei a *Papírhajó* rovatban

Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről, Benczúr Gyuláról, a Latabár-gyűjtemény Munkácsy-remekeiről

Kritikák Závada Pál, Mátyus Melinda, Szálinger Balázs és Fried István könyveiről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház
Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.
Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@gmail.com; Internet: http://www.barkaonline.hu
Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László
Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba
Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 5.100 Ft.
Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg.